РУКОПИС, ЗНАЙДЕНИЙ У ШКІЛЬНОМУ ПОРТФЕЛІ

З ЧОГО ВСЕ ПОЧАЛОСЯ? (Замість передмови)

Була весна. Я закінчив роботу над романом для дорослих. У мене був пречудовий настрій. Я одягся і вийшов на вулицю. У березні бувають такі дні, коли влада переходить то до рук весни, а то зима перейде в наступ, замете, але в цей день зима якраз відступила в тінь парканів і будинків, у Тімірязєвському парку серед дерев причаїлася. Я попрямував до парку, наспівуючи собі під ніс, і, зупинившись біля замету, що осів під сонцем, став думати про нову книгу, яку буду писати. Однак думав я про це зовсім недовго, мене зацікавив замет, вірніше, не сам замет, а те, що з нього виглядало, а виглядало із замета щось схоже на шкільний портфель. Погодьтесь, що не так вже часто в житті стирчать з заметів шкільні портфелі, та ще не зовсім старі, а вірніше, зовсім не старі.

Я підійшов ближче, розгріб сніг, і, вчепившись за ручку портфеля, витяг його із снігу і потряс, як пляшку, ніби чекав, що всередині портфеля щось забулькає. Нічого, звичайно, не забулькало, проте я відчув, що в ньому щось в. Може, думав я, згадуючи примовку: "Випадок рідкий, але щедрий", може, це і є той самий щедрий випадок, який так рідко випадає на долю письменника.

Присівши на лавочку, я довго возився з поржавілим замком портфеля. Нарешті відімкнув, заглянув усередину й побачив цілу кипу шкільних зошитів. Я витяг їх. Спочатку я подумав, що це звичайні шкільні зошити з російської мови, алгебри, геометрії, кинуті в намет разом з портфелем, що відслужив свій вік, але, погортавши сторінки, я навіть присвиснув від цікавості. Всі зошити були списані буквами якоїсь незрозумілої мені мови, хоч літери в словах були російські. Від довгого лежання під снігом рядки розпливлися, букви втратили свої обриси, було важко розібрати, чи то "Г", чи "Ч", "Ш", а чи "Щ". Судячи по нумерації, багато сторінок вирвано або загублено.

Перша .сторінка мала такий вигляд:

Эсчщшя змг энчсгря юкшчл мкгчмлэпэяль ечтпэу-уплпнпскогнз юсюкшчлопнкермягсгланкршрпчяшяфр фауяу кэфшфлг млярк шифр фхвл фз опэыз фхнчеф муяхяррпфсрпб щшглп упшщя лночнчшучслпопопз-пшх ечщплп шпнцщфчлпэянфгф оплпсуфркфупрчерп мпэн чссрр.— фуф азясшптцчрмряеят пюьмрфль опес-каочнзфф рякчстч егшпхчсономфоф мэ нум нчдфт ря-офмяль п пчюч эпмосфярфа шчпт злпс елп а хя мем-бцфхрь очнечефляг нерь српщп урфщпцфхрфхясчеял-чтьрызтбшчф ляу спрб онпефлярп ряонфсчн...

Від одного'вигляду сторінок серце моє закалатало в грудях, мабуть, так, як калатав воно в археолога, що вперше знайшов єгипетські настінні написи, або клинопис, або загадкові письмена племен майї. Що таїлось за всім цим, уже розшифрованим, люди знали, а що таїлось за таким набором таємничих навіть не словоутворень, а буквонагромаджень?.. Що таїлось за таким, наприклад, переплутаним алфавітом: эмчщшя-эпэмч, энчсуря, юкшкл?!

Над чим працювати мені як письменникові, таке питання вже не поставало переді мною на весь свій за-> гадковий зріст. Хай поки що залишаться на полицях моєї шафи сюжетоносні папки з задуманими мною оповіданнями для дорослих, продовження повісті про капітана Збрешиголова з його собакою, що вмів розмовляти, і нова повість про роботу і некрасиву дівчинку відсунулись на задній план.

Загадково поєднані букви: "змчщшязп..." — підкорили мою уяву. "З-МЯ! ЩШ! Я9П! ЯЗП!" — промовив я, обережно опускаючи зошити в портфель і з зусиллям замикаючи поржавілі замочки. "Зараз піду додому, зараз сяду до столу, розшифрую зошити,— легковажно подумав я,— і... і що? А то!.." Що стане мені ясно?.. Я не знав, що стане мені ясно, я йшов і гадав: от хтось, якийсь хлопчина, ну, звісно, хлопчина, не дівчинка ж. Буде дівчинка зашифровувати десять чи скільки там зошитів. Отже, зашифрував якийсь хлопець. Що він міг зашифрувати?.. Першу мрію?..

Перше почуття! Я ще не знав, що перше... Проте, звичайно, це було щось перше і, без сумніву, потаємне. А може, це щоденник, може, він відкриє мені яку-не-будь надзвичайно цікаву особистість. І з цими думками я піднявся по сходах до дверей своєї квартири...

Моя надія на те, що я швидко розберусь у цих загадкових "ЗМЧ-ах" і "ЯМЧ-ах", розлетілася в прах приблизно через півгодини. Не допомогло і люстерко, котре я прикладав до зошита, сподіваючись, що текст зашифровано так, як були колись зашифровані щоденники Леонардо да Вінчі — він записував свої думки таким способом, що їх можна було прочитати лише з допомогою дзеркального відображення. Можливо, автор загадкових зошитів додавав до складів знайомих слів які-небудь букви, щоб перекрутити зміст або навіть кілька букв, але і це припущення мені не допомогло. На другий день після марно згаяної ночі я вже втягнув у розгадку зошитів всіх моїх знайомих, показуючи їм переписані мною уривки, проте, на жаль, зошити мовчали, ніхто не міг ухопитися бодай за ниточку розшифровки.

— Тебе хтось задумав розіграти,— сказав мені один приятель,— це композитор Суесловський тебе розігрує, навмисне написав нісенітницю якими завгодно літерами і підкинув тобі, а ти голову ламаєш.

Неправда, букви жили, дихали. За буквами було чиєсь існування, я відчував це, відчував! Допомога прийшла несподівано: інший мій приятель показав зашифрований текст знайомому полковнику у відставці, і той, теж не одразу, однак знайшов розгадку цього, як він висловився, "кросворда". Вся складність виявилась у простоті шифровки.

— А хлопець мав кебету,— сказав мені полковник по телефону,— молодець, я такого простого і загадкового шифру ще не зустрічав. Леонардо да Вінчі перехитрив.

Отже, ключ шифру був у мене в руках. Він дійсно був геніально простий: треба було лише взяти алфавіт і написати стовпчиком всі букви

від А до Я, а потім ще раз написати його від Я до А, тільки тепер починаючи з букви Я. Таким чином, всі букви першого алфавіту в словах замінюються буквами другого алфавіту. Замість букви А буде буква Я, замість Б — буква Ю і т. д. і т. п. Списавши двома стовпчиками алфавіту папір, я дістав з шухляди письмового столу таємничі зошити й заглибився в їх розшифров-ку...

Як пишуть у книжках: минуло кілька місяців... І коли останнє слово було розшифроване, на столі пе-реді мною лежали... що б ви думали? Щоденники? Ні, не щоденники! Звірені паперові почуття? Ні. Перед! мною лежали спогади. Так-так, спогади! І не пенсіонера, не літньої людини або просто дорослого. Це були спогади хлопчака — Юрка Іванова. Спогади про себе самого і написані ним самим. Ні, не зрадило мене моє письменницьке чуття, і рукопис, знайдений у шкільному портфелі, виявився на диво цікавим матеріалом. Звичайно, крім розшифровки, мені довелося добре над ним попрацювати, як кажуть, зробити літературну обробку, але не більше. За автора я нічого не дописував. Вирвані сторінки чи безнадійно закреслені шматки тексту я не поновлював і не домислював за автора. Мені здається, сам Юрко Іванов, з того як він згадує про себе і мислить собі своє майбутнє, являє собою чималий інтерес. До речі, я довго міркував над тим, як назвати всю цю історію, і дуже пошкодував, що на екранах наших кінотеатрів уже йшла кінокартина, яка називалася "Спогади про майбутнє".

йіе

Пошкодував, бо ж все, про що пише Юрко Іванов, саме годилось назвати "Спогади про майбутнє Юрка Іванова", або "Надзвичайні пригоди надзвичайного космонавта" теж непогано, тому що "надзвичайно" —— це улюблене слово автора зашифрованих зошитів. Отже, на цьому я закінчую свій вступ і надаю слово Юрію Іванову і його повісті, котру сміло можна назвати:

"НАДЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ 'НАДЗВИЧАЙНОГО КОСМОНАВТА.

ЧАСТИНА ПЕРША

НАДЗВИЧАЙНІ" ПРИГОДИ НАДЗВИЧАЙНОГО КОСМОНАВТА

СПОГАД ПЕРШИЙ Спогади про спогади

Завжди, у всі часи існуватиме людина, якій першій буде доручено найвідповідальніше завдання, і я, ось побачите, стану одним із цих перших! (Із доповіді, виголошеної мною десь, колись, перед кимось, з приводу чогось.)

Дорогі товариші нащадки, ну і, звичайно, сучасники! Я вам повинен спочатку пояснити, чому я, перший на землі людоземт-пзеверп і надкс, вирішив написати про себе спогади: річ у тому, що я за своє життя перечитав дуже багато книг про видатних людей. Мною прочитана, наприклад, уся літературна серія, яка так і називається: "Життя видатних людей". Крім цих книг, я прочитав ще секстильйон всіляких спогадів. Серед них мені дуже полюбилася книга про Олександра Олександровича Любищева. Там розповідається про його життя. А його життя багато в чому нагадує моє власне життя. Він теж був один проти всіх. Він нападав. Я теж. Взагалі є що згадати і йому, і мені... Тільки я прошу зрозуміти мене правильно, я пишу про себе, про Юрка Іванова, спогади не через якесь там честолюбство чи щось подібне. Я пишу, бажаючи полегшити в майбутньому працю істориків, котрі почнуть збирати матеріали про моє життя: де був, що говорив, просимо всіх, хто знав Юрія Іванова, надіслати до Центрального архіву управління "Людоземт-пзеверп-один" усе, що пов'язане з життям знаменитого людоземта, відомого пзеверпа і Єдиного в світі надкса. До ідеї написати про себе спогади дійшов простим шляхом. Взагалі я не люблю художню літературу, я люблю тільки підручники, наукове і всяке інше * згадувальне" читання, або, як кажуть дорослі, мемуари. Окрім праць з космонавтики, я люблю читати Велику Радянську Енциклопедію. Я її знаю напам'ять, у мене, мушу признатися, дивовижна і, певне, цілком унікальна пам'ять. Мені досить один раз —поглянути на сторінку, щоб запам'ятати її на все життя, тільки я це од усіх приховую, та інколи,

правда, щоб усіх здивувати, я влаштовую, наприклад, такий цирк. Приходить до мене, скажімо, Маслов і каже:

— Ну, Угрюм-башка,— він мені таке прізвисько дав,— скажи мені, хто такий Рильке?

— Який Рильке? — починаю я клеїти із себе дурника.— Той, що з дев'ятого класу?

— Не з дев'ятого,— поправляє мене Маслов,— а з Великої Радянської Енциклопедії.

— А! 8 Великої. Так би й казав, що з Великої... Рильке... Це,— говорю я, ніби пригадуючи,— Рильке — це Станіслав Данилович, народився 1843 року, помер 1899; російський астроном і геодезист. Генерал-майор. Відомий працями з питань земної рефракції і нівелювання. У 1898 році запропонував оригінальну теорію земної рефракції, яка враховувала тепловий вплив грунту.

Після моєї довідки всі роззявляють роти, природно, і хто-небудь тихим від подиву голосом запитує:

— А "все або нічого" — закон? Я відповідаю:

— "Все або нічого" — закон у фізіології — обманливе положення, за яким подразнювальна тканина (нервова і м'язова) у відповідь на подразнення частково нібито зовсім не відповідає реакцією, коли величина подразнення недостатня (нижче порога), або відповідає максимальною реакцією, коли подразнення досягає по-рогової величини; з подальшим збільшенням сили подразнення як величина зворотної реакції, так і довготри-валість її нібито не змінюються...— і почав, і почав.

В енциклопедії пояснення досить велике, тож вирішив доказати його до кінця, а Кашин затулив вуха і зарепетував:

— Не треба "все"! З мене досить і "нічого"!.. Проте я відхилився, про що я згадував?.. Так, так,

я згадував про те, що люблю спогади великих людей. Проте ось яку невідповідність я помітив: у цих спогадах частіше пишуть про себе не самі великі люди, а ті, хто їх знав або про них чув, хоча інколи пишуть і самі великі люди, але то лише в старості. Взагалі-то, про таких людей, як я, треба писати мемуари раніше (від першого дня після народження, бажано). І не тільки писати, але й частіше фотографувати, а спогади, я повторюю, належить писати самому,— я наполягаю на цьому,— самому тому, хто згадує. Бо попросіть інших, ну, наприклад, моїх однокласників, то що б* вони написали про мене для історії? Ви знаєте, скільки у мене ворогів?.. Я підрахував: сто двадцять чоловік, ні, сто дев'ятнадцять, мама у мене друг, а тато — ворог. Одним словом, хто мене знав, той мене і ненавидів, повторюю, крім моєї мами. Спробуй довірся моїм ворогам, в тому числі і моєму татові! І взагалі, я б не всім дозволяв писати спогади про мене, навіть моєму татові. Візьмемо наш клас, усіх його учнів. Запропонуйте їм написати про мене. Я переконаний, що ці спогади починалися б так:

"...Нам навіть і згадувати не хочеться про цього типа Іванова, та коли вже вам, товаришу Історія, хочеться, щоб ми згадували, то будь ласка. Ну, по-перше, яка у нього була зовнішність?

Тут посиплються репліки:

— А бог його знає...

— Він так кривлявся, що його обличчя і розгледіти як слід не можна було!.."

До речі, в той історичний день, коли я остаточно вирішив писати про себе спогади, я сидів у порожньому класі і думав: невже я не доживу до тої пори, коли люди судитимуть про інших не з вчинків, а з мотивів

вчинків, бо якщо про мене судити тільки з вчинків, не думаючи про те, які мотиви штовхнули мене на це, то буде, напевне, зовсім не те враження. Судіть самі, у нас з початку учбового року захворіла Алла Астахова, староста нашого класу. На її посаду тимчасово призначили учня нашого класу з подвійним прізвищем. У нас е такий Кирилов Шамшурін. Взагалі-то,. він завжди хотів бути старостою .нашого класу, але його чомусь не обирали раніше. А тут Алла захворіла, і йому, звичайно, доручили бути тимчасово старостою нашого класу. При Аллі Астаховій наш клас був цілком пристойним класом. А коли її замінив Кирилов-Шамшурін, то він, мабуть, вирішив з нашого класу зробити щось зразково-показове. При Аллі Астаховій у нас було так: усі потихеньку розмовляли на уроках і навіть писали одне одному записки. А Кирилов-Шам-шурін вирішив, щоб ніхто не розмовляв і записок не писав теж. Тому він якось підійшов до мене і каже:

— Слухай, Іванов, ти все можеш... як мені зробити так, щоб ніхто на уроках не перемовлявся і не переписувався?

Я, не задумуючись, сказав, що це дуже просто.

— Навчи мене,— попросив Кирилов-Шамшурін.

— Хай всі вивчать азбуку Морзе. І якщо комусь буде потрібно щось передати в класі під час уроку, то хай він поморгає кому потрібно по системі Морзе. Примітивно й тихо.

— Ти геній! — подякував мені Кирилов-Шамшурін і пішов до хлопців поділитися моїм винаходом, видаючи його, до речі, за свій.

Ну хіба ж я думав, що раджу Кирилову-ІПамшуріну щось погане? Хіба я знав, що хлопці скористаються з цього у своїх інтересах і у найнесподіваніший спосіб?!

Згодом у класі справді настала тиша, така мертва тиша, якої не було при Аллі Астаховій. Але які розмови почалися! Кожний передавав азбукою Морзе іншому все, що йому заманеться. Всі почали підказувати один одному на уроках. Успішність підвищилась, усі стали отримувати четвірки і п'ятірки. Кирилов-Шамшурін став героєм. Коли б не наша біологічна Ганна Петрівна, то я не знаю, чим би все скінчилося. Ганна

Петрівна, виявляється, була на фронті радисткою і дуже швидко здогадалася про все. Одразу викрила всю цю історію. Тут Кирилова-Шамшуріна взяли, як годиться, за зябра і, звичайно, випитали, як він тільки ^додумався до цього? І тут, звичайно, Кирилов-Шамшу-рін усе звалив на мене. Днів зо три тому в школі був скандал з цього приводу. Мене викликали до директора, і всю цю історію записали в щоденник... у мій. Я завжди замислювався, чому у людей буває подвійне прізвище? Не знаю, як в інших випадках, але у Кирилова-Шамшуріна було подвійне прізвище, мабуть, тому, що в ньому жило двоє людей: Кирилов і Шам-шурін.

Я, товариші нащадки, не приділив би цій історії з свого дорогоцінного часу і секунди, а особливо на за-1 лис .у щоденнику. Але да Кирилова-Шамшуріна я все-таки підійшов і сказав:

— Ну, признавайтесь, Кирилов-Шамшурін,— сказав.— Хто з вас двох мене зрадив? Кирилов чи Шам-шурін?..— І ще я йому передав вітання від змії. Він дуже здивувався і запитав:

— Від якої ще змії?

— Інформую,— сказав я.— На м'ясний ринок одного бірманського міста, що стоїть на одній з приток дельти ріки Іраваді, мисливці привезли рідкісний екземпляр зловленого в джунглях пітона понад п'ять метрів завдовжки. Один городянин пожалів такого красеня, адже Його мали продати на м'ясо, поклав перед мисливцями потрібну суму І подався на околицю міста, щоб випустити змію на волю. Але не встиг він відкрити

кошик, як господар джунглів могутніми кільцями обвив шию і плечі невдахи-натураліста. Ледве врятували його якісь перехожі... Знаєш, у чому ти схожий на змію? — спитав я Кирилова-Шамшуріна.

Але він замість відповіді помчав коридором і скотився вниз по сходах. А я пішов у свій клас і сів за парту.

Взагалі-то, цей прийом передачі думок на відстані за допомогою азбуки Морзе я готував для себе, точніше, для інопланетної подорожі: я гадаю, що під час розмови з інопланетянами, якщо мені раптом знадобиться щось сказати своїм непомітно, то я їм проморгаю свою думку. Не все ж можна буде говорити інопланетянам. І потім, можливо, не всі інопланетяни будуть до нас добре ставитись, не всі вони будуть хороші, може, серед інопланетян теж є Кирилови-Шам-шуріни. От бачите, товариші нащадки, як все складається: мотиви у мене були найпрекрасніші, коли я радив Кирилову-Шамшуріну, а вчинок вийшов зовсім не таким, яким був мотив цього вчинку.

А вчора я зірвав урок співів. Спочатку я кілька разів тікав з уроку, а коли втекти не зміг, то зірвав, щоб мене вчителька більше не примушувала даремно витрачати час. Ну навіщо, скажіть, будь ласка, займатися мені тим, чим я зроду не займатимусь. Про мене співатимуть, а я ніколи... Це раз! По-друге, я, наприклад, можу потрапити до міліції за те, що торгую квітами, тобто я сам не торгую, а допомогаю одній старенькій бабусі торгувати за невелику грошову винагороду. Моя підготовка під кодовою назвою "Людоземт-пзе-верп-надкс" вимагає більших таємних грошових витрат, і я витрачаю на неї всі кишенькові гроші, які мені дають батьки. Якщо я проситиму додаткову суму, то почнуться запитання: та навіщо тобі, гроші псують людину. Ми тобі і так багато даємо! Отож я змушений заробляти гроші власними силами, але ж я і в міліції не зможу розповісти, з яких мотивів я, замість того, щоб займатися чимось корисним, продаю квіти.*Це я "замість того, щоб займатись чимось корисним!" Ось так, значить, я сидів і думав про зірваний мною урок співів і про свою торгівлю квітами. В цей час у сусідньому класі почувся галас і знайомі голоси повели далі, напевне,

давно почату розмову. Чи не про мене там говорять? Прислухався і одразу ж переконався: мова йшла саме про мене. І про те, що зі мною останнім часом коїться!..

СПОГАД ДРУГИЙ

Хто ж це такий, Юрій Іванов?

Цікаво, цікаво, що ж це зі мною останнім часом коїться? Я підійшов ближе до стіни, що розділяла класи. Сперечалися за стіною довго, однак всі суперечки можна було звести до чотирьох версій. Борис Кутирьов — є у нас такий тип в класі, тип з сатиричним ухилом, письменником хоче стати, сатириком, як Гоголь або Салтиков-Щедрін,— так от цей Гоголь-Моголь заявив, що я, на його думку, попав у дурну компанію. Цьому Кутирову скрізь дурні компанії ввижаються. Віра Данилова після довгого мекання сказала, що, на її думку, я закохався, і тому викидаю всілякі коники, що їх викидають усі закохані. Лев Киркинський (з натуралістичним ухилом) заявив, що просто мене" якась муха укусила, і він постарається з'ясувати, яка муха мене укусила. А Маслов, цей майбутній космонавт! Майбутній кос-ха-ха^ха-навт прорік, що я просто з відхиленням. Ну от і довірте цим, з дозволу сказати, землянам спогади про мене!

Маслов хотів, мабуть, докладніше пояснити, чому він вважає мене з відхиленням, але його обірвав Колесников (той самий Колесников, який захоплюється антологіями всяких таємничих ситуацій). Колесников обірвав його і сказав:

— Ви зі своїми лекціями для дітей мене просто вражаєте: попав у компанію, закохався, муха укусила або що Іванов з відхиленням. Дурниці ви всі городите. Справа, на мій погляд, значно серйозніша, аніж ви думаєте.

— Ти, Колесников, свідок, минулих епох,— сказала Алла Астахова, староста нашого класу. Алла в нас з газетним ухилом, а тому дуже полюбляє висловлюватись газетними заголовками.— Ти, Колесников, себе одразу розшифровуй, а н"тягни.

— Будь ласка, я можу не тягнути, я можу вам прямо сказати: Юрій Іванов — це не Юрій Іванов, тобто це не той Юрій Іванов, за якого ми його маємо.

За стінкою зчинився галас, всі кричали, і жодного слова більше не можна було розібрати. Потім знову настала тиша, і Колесников повів далі:

— Мені здається, що замість нашого Юрія Іванова нам підсунули іншого Іванова.

— Хто це нам підсунув іншого Іванова? — спитали за стінкою.

— Ну, хто нам може підсунути іншого Іванова? — перепитав себе Колесников.— Іншого Іванова нам можуть підсунути тільки інопланетяни. Я переконаний, що якоїсь темної ночі вони на невпізнаному літаючому предметі наблизились до нашої землі, викрали Юрія Іванова, а замість цього залишили його двійника. А тому і дивуватися тут нічому.

За стіною знову завирував галас, поки його не обірвав голос Сергія Жарикова. Він у нас найрозсудливі-ший хлопець, з фізико-математичним ухилом. Жариков сказав:

— Ну, знаєте, ви взагалі, знаєте, договорились до бозна-чого: від польоту мухи до польоту невпізнанного літаючого предмета!

— Та чужинець він! Приблуда! Пришелець! — крикнув Колесников.— Пришелець з літаючої тарілки!

— Пришелець,— передражнив Колесникова Жариков.— Недавно в Америці вийшла книжка, її автор з математичною точністю доводить, що ніяких невпізнаних літаючих предметів біля нашої Землі не з'являлось — це раз, а два — не такий чоловік Юрій Іванов, щоб його можна було вкрасти та ще й у літаючій тарілці вивезти. Коли б на Землю прилетів цілий літаючий сервіз, то й він не впорався б з Юрієм Івановим.

— То в чому ж справа? — спитала Алла Астахова.— Що буде на наступній станції?

— На наступній станції? — заговорив Жариков.— Ви, звичайно, знаєте, що я, ну як це казали в давнину, вундеркінд, чи що. Пояснюю: вундеркінд — це така молода людина, котра випереджає своїх однолітків в розумовому розвиткові на три роки. Так-от... Якщо я вундеркінд, то хто ж тоді Юрко Іванов, адже він мене у своєму розвитку випереджає років отак на тридцять три!.. Ось у чому загадка! Як йому вдається випереджати всіх нас на тридцять три роки? Що це таке? Трюк? Феноменальні здібності? За рахунок чого він випереджає і де він бере час випереджати всіх нас? І присягаюсь вам, що я цю загадку розгадаю.

— Гаразд, Жариков,— сказала Астахова,— у нас у кожного своя версія. Пропоную кожному, хто наполягає на своїй версії, перевірити її, а ти, Жариков, перевіряй свою.

Навіть уявити не можна, товариші нащадки, що могли про мене назгадувати ці жалюгідні люнеземти. Дочитайте мої мемуари і зрозумієте. А позавчора я знайшов у кишені своєї куртки складений учетверо аркуш паперу. Коли я його розгорнув, то побачив, що весь аркуш списаний... чим би ви думали? Тим, що я ненавиджу більш за все на світі... Так, так, віршами... Вір-ша-ха!-ха!-ми! Ось полюбуйтесь, що я знайшов у своїй кишені:

Давним-давно було те,

Заковані у лати,

З'їжджались рицарі на герць.

І честь, і слава, й злато

Копитами зім'ято...

Забрало спущене. Вперед!

А там попереду чатує тільки Смерть!

Та раптом хтось сказав: "Стривай!

Забрало геть! Я хочу

Дивитись долі в очі.

Я хочу бачити людей,

Кохану, друга й ката,

Аж поки кров не упаде

В траву, копитом м'яту!"

Ідеш на бій,

Лице відкрий! —

Ось мужності начало,

Рукою власною для вас

Я підніму забрало! Пройшло віків чимало, Забуті феодали, Забуті лати і мечі,

А клич: "Стривай! — звучить,звучить! —

Забрало геть! Я хочу

Дивитись долі в очі,

Я хочу бачити людей,

Кохану, друга й ката,

Аж поки кров не упаде

В траву, копитом м'ягу!" Ідеш на бій, Лице відкрий! — Ось мужності начало, Рукою власною для вас Я підніму забрало!"

Надіслали людині, у якої день через щільну програму самовиховання страшенно завантажений і розписаний до останньої секунди,— дивіться мій бортжурнал — надіслали мені вірші. І головне, я їх змушений був прочитати і навіть записати вперше в житті і перший раз в бортжурнал. "12.30—12.35 —читав вірші. 12.35—12.40 — думав про те, навіщо і хто міг їх мені надіслати". Ні, вірші — це явна провокація. Явна провокація, тільки зашифрована. І вона може бути витлумачена вами, нащадками, зовсім невірно, як невірно — це я потім напишу. Поки Що скажу так: звичайно, краще, щоб люнеземти мене і не згадували, але не згадати про мене зовсім не можна. Адже мої дитячі роки і так залишились незаписаними: що я говорив у три рочки, про що думав, про що мріяв — не пам'ятаю. Ні батько, ні мама не здогадались записати хоч що-небудь. От вам і результат, виходить, уже якась частина мого життя залишилась в лабетах часу. Я в когось читав, що записано, те вирвано з лабетів часу.

Тільки, товариші сучасники і потомки, не подумайте, ніби я збираюся вести який-небудь там щоденник чи щось схоже на те, які пишуть звичайно дівчиська або які радять писати безвольним людям. Я читав недавно один дитячий журнал, а втім, що це я пишу про себе якісь дурниці? Читав?! Не читав я цього журналу, а так, погортав. То-от у цей журнал одне дівчисько написало, що, мовляв, робити? Як позбутися безвілля? їй в журналі відповідають: це питання, мовляв, серйозне, воно хвилювало ще Льва Толстого, він у юнацькому щоденнику теж докоряв собі у слабкості і шукав спосіб зміцнити волю. Ну, дівчиськові дали кілька порад і серед них — вести щоденник. Він, мовляв, допоможе їй сформувати волю і характер. Щоденник, мовляв, це перш за все розмова про себе самого: чи так живу, як потрібно? Ну, і так далі, і тому подібне. Мені, звичайно, смішні всі люне-земтські поради. Адже я все людство ділю на дві частини: на люнеземтів і на людоземтів. Ну, нащадки з моєю допомогою знатимуть, що таке люнеземти і лк>-доземти, а от сучасники, можливо, і не встигнуть познайомитись з поясненням цих слів, а тому поясню: люнеземт — це людина, що не варта земного тяжіння,

1 Між іншим, ніякого бортжурналу в портфелі, на жаль, я не ' виявив.

а людоземт — це людина, що достойна земного тяжіння. До люнеземтів я відношу, ну, по-перше, всіх до одної дівчат, поголовно, всіх до одної без винятку. І хлопців, не всіх, звичайно, а всяких там ліриків, антимоників та їм подібних. їх я теж відношу до люнеземтів, а решту, дуже невелику решту, я називаю людоземтами. А щоб ви зрозуміли і поділили моє негативне ставлення до дівчат, я пропоную до своїх спогадів замітку про думку Всесвітнього фонду охорони природи, котра з'явилася в Парижі з приводу діяльності Кристіана Діора — цього всесвітньовідомого законодавця мод. Ось ця замітка:

"Законодавець паризьких мод Кристіан Діор був недавно публічно звинувачений у тому, що його діяльність завдає великої шкоди тваринному світові не лише Франції, але і інших країн. Це звинувачення містилося у відкритому листі, відправленому на його ім'я керівництвом Всесвітнього фонду охорони природи. Поява щороку з легкої руки Діора

нових моделей найрізноманітніших виробів з хутра, шуб, а також плащів з натуральної шкіри веде до того, що хижацьки винищуються на поталу моді деякі різновидності рідкісних ссавців, яким загрожує в недалекому майбутньому повне винищення і зникнення з лиця землі".

Уявляєте: можуть зникнути з лиця землі!.. А можливо, і з вини дівчат в недалекому майбутньому щезнуть, бо вони, я знаю, всі до одної модниці... Однак, між іншим, мушу взяти декілька слів назад. Річ у тому, що все-таки не всі до одної, наприклад, у нашому класі вчиться Аня Врунова. Вона в нас з літературним ухилом, майбутній письменник: казки вигадує, оповідання, одне її оповідання навіть у якомусь журналі надрукували. Але ж понад усе вона любить вигадувати казки, вона у нас в школі на вечорах самодіяльності завжди читає різні небилиці з власного репертуару. Так-от недавно з нею сталася пригода, після якої я її, хоч вона й дівчина і хоч я їх всіх і не люблю, хочу я того чи ні, проте повинен, навіть зобов'язаний зарахувати в людоземти! А взагалі, судіть самі, товариші нащадки, чи міг я її не признати лю-доземтом після того, що вона вчинила. А історія з нею трапилась така... Абсолютно людоземтська історія!

До речі, може статись, саме вона напише про мене роман із якоїсь нової серії, скажімо, "Наджиття над-видатних",,. Проте не будемо відволікатися од моїх спогадів...

СПОГАД ТРЕТІЙ

Що таке ПЗВРП-1?

Отже, я згадав про що? Про те, що Брунова у нас виняткова вигадниця, з тими вигадками виступає на вечорах самодіяльності. Вона і мої спогади про спогади Ані Брунової, як вона в космос літала (записані мною з в,уст дівчат нашого класу), якось прочитала на вечорі в школі.

Політ цей почався дуже просто: Брунова сиділа з дівчатами на лавочці. Розмова йшла про Ніколаєву-Терешкову — про першу жінку, Що стала космонавтом.

— А я, між іншим,— сказала Брунова,— теж у космос літала...

Настала пауза. Дівчата знали, що Брунова за словом в карман не полізе, але щоб отаке ляпнути...

— А чому про це в' газетах нічого не писали? — спитала єхидно одна з дівчат.

Брунова хотіла вже відповісти, проте не встигла. З-за її спини хлопчачий голос насмішкувато промовив:

— І все вона вигадала, нікуди вона не літала, тому і в газетах нічого не писали.

Аня озирнулась і побачила позад себе хлопця, котрий не вірив, що вона літала до зірок. Поруч з ним стояло ще кілька хлопців. Брунова й не помітила, коли вони підійшли до лавочки.

— Ти це дівчатам бреши про політ,— повторив хлопець, напевне, заводій у тій компанії.— Вони будь-чому повірять, а ми краще за тебе знаємо, літала ти в космос чи ні.

— Чому це ви краще за неї знаєте? — заступилися за Брунову дівчата.— Та наша Брунова, коли хочете знати, ніколи неправди не говорить.

— А от і говорить! Адже ми — космонавти,— сказав Головний Хлопчина.— Тобто майбутні космонавти.— виправився він.— А поки що на космонавтів вчимося. Навіть ми ще в космос не літали!

— Тільки лиш збираємось летіти! — підтримали тепер усі хлопчаки свого Головного.

— Ви всі тільки збираєтесь,— уперто повторила Брунова,— а я вже літала.

— А раптом ми візьмемо й перевіримо, як ти літала в космос,— сказав Головний Хлопчина.

— А як ви перевірите? — зацікавилась Брунова.

— Дуже просто,— сказав Головний Хлопчина.— Є тут одна ракета учбова, ми тебе — в ракету, а ракету — до зірок. Так і перевіримо.

— Перевіряйте,— погодилась Брунова.

Брунова не брехала, насправді вона хотіла розповісти дівчатам казку про те, як вона літала в космос. Однак і хлопці, котрі нахвалялися її перевірити, теж вигадали щось таке, схоже на казку. А Брунову хлібом не годуй, дай їй тільки відчути себе в новій казці. Тож вона охоче й одразу погодилась.

Погодилась і не пошкодувала... Однак про це пізніше.

Брунова, отже, погодилась, щоб хлопці її перевірили.

— Тільки ми тебе з заплющеними очима перевірятимемо,— сказав Головний Хлопчина.— Не побоїшся?

— Подумаєш,— сказала Брунова, хоч сама трохи, як потім призналася, злякалася. Адже вона не знала, які випробування чекають на неї попереду.

Хлопці зав'язали Бруновій очі темною пов'язкою і кудись повели разом з подругами-дівчатами.

Судячи з усього, вона з хлопцями спочатку їхала трамваєм, потім на метро, потім у тролейбусі. Потім ще трохи пройшли пішки. Потім зупинились.

— Хочеш побачити ракету, на якій полетиш у космос? — почула Брунова голос Головного Хлопчини.

— Звичайно, хочу.

Ні, те, що вона хотіла розповісти про свій політ у космос, було справді дурничкою, порівнюючи з тим, що Брунова побачила, коли розплющила очі. Вона побачила, справжню ракету. Ракета стояла на справжньому злітному майданчику. Навкруг ракети працювали справжні робітники, і по всьому було видно, що ракету готують до польоту.

Не встигла Брунова зойкнути від захоплення, як їй знову зав'язали очі. Потім кудись повели, підняли ліфтом, завели до якоїсь кімнати і одяг ли на неї костюм космонавта.

Потім знову спустили ліфтом, кудись повели і знову почали піднімати ліфтом.

— Це ми в кабіну космонавта піднімаємось,— сказав Головний Хлопчина. Ліфт загув і зупинився. Двері відчинилися і зачинилися.

— Лізь за мною в люк,— почула Брунова знову голос Головного Хлопчини. І вона полізла в люк.

Потім її посадили в крісло космонавта. Головний Хлопчина попрощався з нею і виліз з кабіни. Люк зачинився.

І Брунова залишилася в кабіні космонавта одна. Що вона відчувала на старті, потім розповіла дівчатам:

— Ой подружки, спочатку я відчула жахливе перевантаження. Потім мене закружляло, закружляло, закружляло, як на каруселі. Потім почало піднімати. А потім я попливла, мов риба у воді. Попливла, попливла. Голова паморочиться, у вухах дзвенить. Мене питають: "Як самопочуття?" А я голосно, на весь світ, відповідаю: "Самопочуття космонавта Брунової чудове!" А тут і посадка вже почалась. От коли в густі прошарки атмосфери входила, тут було важко.

— А посадка? — спитали дівчатка.

— А посадка була м'якою. Ніби на пухову подушку сіла...

— Злазь, приїхали,— промовив голос Головного Хлопчини. Хлопчина зняв з Брунової шолом, розв'язав на очах пов'язку. Брунова роздивилась на всі боки — знаходилась вона в якійсь великій кімнаті.

— Де ж моя кабіна? — спитала Брунова.— Де я? Головний Хлопчина розсміявся і сказав:

— На знімальному майданчику. Тут кіно знімається про політ хлопчиків і дівчаток у космос. Тут усе, як справжнє. Ми тебе по-космонавтському перевіряли.

— У космос ти, звичайно, не літала, проте іспит склала,— сказав хтось з хлопців.

— Ні, хлопці,— не погодився Головний Хлопчина.— Якщо вона іспит склала, то вона і в космос, до зірок літала. Вона ж не знала, що вона не летить у космос.

А ти молодець, як тебе... Брунова, так?.. Молодець, що погодилась. Ти, напевне, і справді полетиш у космос, по-справжньому...

Ну і як ви гадаєте: після. всього цього Аня Брунова з нашого класу людина достойна земного тяжіння? Хоч мені і неприємно говорити це, але я перший сказав голосно сам собі: "Так! Достойна!"

А відносно земного тяжіння тут і пояснювати нічого. Адже земного тяжіння достойні далеко не всі люди, але більше від інших достойні земного тяжіння ми, пзеверпи, першим і поки що єдиним представником яких єя — Юрій Іванов. Тепер я повинен пояснити вам, що ж таке пзеверп. Такої людини поки що немає, але буде. Буде така людина. Вона, мов птиця, без літака, просто змахнувши руками, здіймається до небес, а з неба пірне в море і попливе під водою, як дельфін, із швидкістю сімдесят кілометрів на годину, потім вискочить на берег, неначе літаюча риба, і побіжить по землі із швидкістю гепарда. Гепарда... Одним словом, у природи вона повинна взяти все найцінніше: навіть під землею проповзатиме, як проповзають кроти.

Увага! Увага!

Слухайте, народи!

Людина — природи Властитель.

Вона — Повне Зібрання

Винаходів Розумної Природи,

Або скорочено — ПЗВРП-1.

Якщо може, мов птиця, злітати І нестись над землею так просто — То повинна локатори мати, Ультразвуком промацати простір. Увага! Увага!

Слухайте, народи! Людина — природи Властитель. Вона — Повне Зібрання Винаходів Розумної Природи, Або скорочено ПЗВРП-1.

А. зараз про те, чому я зашифрував свої спогади. Ну, по-перше, скромність, вона, як кажуть, теж прикрашає людину; по-друге, писати спогади — може, і час, а читати їх, може, ще й рано; і третє — з мірку-

вань таємності, кожній країні хотілося б мати таку людину. Цитую сам себе: "Завжди, у всі часи існуватиме людина, якій першій буде доручено найвідповідальніше завдання!!!"

Отож з міркувань таємності, я б підкреслив, цілковитої таємності, можна навіть вважати, з міркувань військової таємниці, я вирішив закодувати свої спогади. Одного разу я сказав самому собі: "6, товаришу Іванов, льотчики-випробувачі, вони випробовують літаки, ви ж, товаришу Іванов, випробовуєте себе, як літак. А це не одне й те ж саме".

Тепер про те, як я вирішив проблему збереження моїх спогадів для нащадків: спогади зашифровую під копірку, адже коли писати спогади в одному екземплярі, то вони можуть загубитися, згоріти під час пожежі, та мало що може трапитися з ними?! Я довго думав, кому довірити другий примірник моїх спогадів, і вирішив віддати їх нашій шкільній прибиральниці, Стела ни ді Василівні. їй і передаю мої зашифровані спогади шматками.

Тепер найголовніше: як я готуюся стати ПЗеВе-РПом. І де я зберігаю матеріали по пзеверпації. Самі розумієте, що я їх не міг довірити не те що Степаниді Василівні, але нікому в світі, а тому я їх...

У цьому місці в зошиті було вирвано п'ять сторінок, тож які тренування проводив Юрій Іванов за програмою "Людоземт-пзеверп-надкс", в чому вони полягали і де Юрій зберігав їх опис — усе це залишилось таємницею.

СПОГАД ЧЕТВЕРТИЙ

На стикуванні наук

"...Яка-небудь чутлива особа могла б сказати, що це був нещасливий день. Однак у нас, людоземтів, і не прийнято ділити дні на щасливі і нещасливі. Просто прийшлося більше лопотіти, і все. Витратити більше калорій... "Ось про що думав Юрій Іванов, тобто я, сидячи в порожньому класі і дивлячись на сторінку з підсунутими мені кимось віршами. Я намагався розшифрувати зміст надісланих, мені віршів. Ну й життя! — зітхнув я. Мало того, що мені доводиться щомиті зашифровувати своє життя, думки і вчинки, так тут я повинен ще й розшифровувати якісь зашифровані рядки. Взагалі-то я нізащо в світі не ламав би голови над віршами, але в тих, що лежали переді мною, був якийсь натяк, ніби людина, яка писала ці вірші, знає щось таємне про мене... "Давним-давно було те..." — в цьому рядку нема нічого особливого, проте в словах "заковані у лати, з'їжджались рицарі на герць..." був прозорий натяк на мене... З'їжджались рицарі на герць, заковані у лати... Я таки дійсно ніби закований у лати. І далі теж про мене: "Я хочу бачити людей..." , Ну, про кохану можна пропустити, це, звичайно, не про мене, а-от: "Забрало геть! Я хочу дивитись людям в очі... Ідеш на бій, лице відкрий! Ось мужності начало!" Мужності начало!.. Це що ж виходить, я боягуз? Можливо, по почерку вдасться вгадати, хто написав ці віршики? Вже в котрий раз я вдивлявся в листок паперу, але він чомусь мені ні про що не говорив. В нашому класі, мабуть що, немає ні в кого такого почерку. Ну, довідаюсь, хто насмілився підсунути мені цю віршовану провокацію, сам не знаю що я з ним зроблю!.. Та все-таки знаю, що з ним зроблю: не візьму з собою на виконання самого надважкого, над-відповідального завдання на Землі.

Так я сидів один у класі і ламав голову над віршованою загадкою. Це взагалі, а зокрема, крім розшиф-ровки вірша, я ще думаю над тим, як вирішити мої грошові утруднення. Бабуся, якій я допомагав торгувати квітами, вже цілий тиждень не з'являлась на Центральному ринку. Перевідати її під Москвою, де вона жила по Рязанському шосе, у мене не

було часу. Що ж робити? Це по-друге, "що робити?" А по-третє, я тренував ліву руку, стискаючи в ній тенісний м'яч. По-четверте, я тренував ступню правої ноги, наступаючи носком на другий тенісний м'яч, як на педаль.

Десь з другого поверху, мабуть що, з актової зали, доносились звуки ненависної мені музики. "Все відволікає і всі відволікають від основної мети і ідеї",— думав я.

Під девізом: "Всі фізики — всі лірики!"—школа готувалася до чергового надзвичайного вечора самодіяльності. Тут людина готується до Самої Діяльності, та ще й змагається в цій діяльності з сусіднього школою. Краще б кожен подумав про те, що він робитиме навколо мене, коли я за своєю надпрограмою "Людоземт-пзеверп-надкс" виконуватиму найвідповідальніше завдання на земній кулі... "Що вони всі робитимуть?" — подумав я.

В цей час за дверима в коридорі почулися тупіт ніг, голоси і бренькіт гітари. Двері смикнулись і відчинились. В освітленому паралелепіпеді дверей з'явились постаті хлопців і дівчат.

— Нікого! Ось тут і порепетируємо! — проспівав під гітару знайомий дівчачий голос.

Клацнув вимикач.

— Хлопці! Та тут Угрюм-башка сидитьі — почувся за моєю спиною голос Кашина.— "Печальний демон! Дух вигнання!"

Але я на його голос навіть голови не повернув. Я лише подумав: "Приперлися!.. Теж — лірики!.."

— Як — нікого? Іванов тут,— сказав Борис Кути-рьов.

— Іванов — це все одно, що нікого,— сказала Данилова Віра.

Такий випад я звісно не міг залишити без відповіді.

— Всякі там лірики твердять, що себе треба неодмінно присвячувати літературі, поезії або мистецтву, бо тільки вони, мовляв, можуть зробити життя людини справді змістовним, цікавим, — сказав я, іронічно посміхаючись.

— А всілякі там фізики переконані, що немає більшої сили на світі, аніж точні науки, на них, вони запевняють, тримається світ,— відповів мені Лев Кир-кинський.

— І ніхто не знає, відколи точиться ця суперечка. І ніхто не відає, скільки вона ще триватиме,— сказала Віра Граніна.

— Але є на світі наука, прихильники якої можуть сказати. "Сперечайтесь не сперечайтесь, а істина, як завжди, лежить посередині". А оскільки на стику всіх дисциплін знаходиться лише одна наука, вона і є най-прекрасніша. Ім'я її — ЕКОНОМІКА,— сказала Ніна Кісіна (я досі ніяк не міг розібратися, з яким Ніна ухилом, але якщо вона серйозно вірить у ті слова, які вона вимовила з розумним виглядом, то в неї був явно економічний ухил)"

І тут мені, звичайно, треба було зробити таку заяву, на яку ніхто б не зміг відповісти, а тому я сказав таке: 4

— Знаєте, є такі рибки — піраньї? — спитав я у всіх одразу.— Так-от, ця маленька рибка — гроза тропічних річок Південної Америки. Паща цього хижака повна гострих зубів. На тварину, що надумала перепливти річку, кидається зграя жорстоких піратів, і за кілька хвилин від неї залишається обгризений кістяк. Ці маленькі рибки кровожерніші за акул й крокодилів. І не випадково індійці назвали одну з річок, у якій водиться

ця рибка,— СМЕРТЬ! Так-от, кинув би я вас до тих рибок... під час відливу!..

Всі замовкли, і ніхто .навіть не пробував відповісти мені на мою заяву, одна Кісіна тільки й писнула:

— Ну, знаєш, чим це пахне, Іванов? Це вже пахне не злістю, а якоюсь просто зненавистю...

Після слів Кісіної я ще з більшою люттю став стискати рукою тенісний м'яч, а ногою мало не втиснув другий м'яч у підлогу.

Хоч Віра Данилова (між іншим, вона з артистичним ухилом, мріє стати кіноактрисою) сказала, що я нібито якась порожнеча, проте всі не зводили з мене очей, особливо після моєї заяви про те, що б я зробив з ними усіма. Але дивилися на мене кожен по-своєму. Одні дивилися на мене як на людину, що попала в дурну компанію, другі — як на закоханого, треті — ніби мене й справді якась муха укусила. І лише тиха і хвороблива Лена Марченко, з педагогічним ухилом,— між іншим, я її не люблю більше за всіх дівчат у класі, бо вона красива: виросте, безперечно, буде винищувати тваринний світ на модні шубки,— так-от, вона одна на мене навіть не глянула. "А даремно! — подумав я.— Треба на мене дивитись, дивитись і запам'ятовувати. Так, так, запам'ятовувати". Мої думки обірвав голос Кашина:

— "И не повернув головы кочан!.. И чувств никаких не изведав!.." — продекламував він.— Слухай, Іва-а-а-но-о-ов! — проспівав Каптан під гітару.— Ішо-о-о-в би ти звідсіля-а-а-а! У нас тут буде репе-е-е-тиція!

— Вчені Сибіру,— сказав я,— відкрили, що під час дослідів живі клітини спілкувались одна з одною за допомогою електромагнітних сигналів якоюсь загадковою мовою...

Я люблю ось так несподівано взяти і приголомшити своїх сучасників якою-небудь новиною.

Як завжди в таких випадках, настала пауза. Всі перезирнулись, а Віра Данилова сказала:

— "И звезда с звездою говорит..." Це ще коли поет помітив... І теж невідомою мовою.

— Добре, що ці клітини хоч нечутно точать між собою ляси, — додав Кашин.— Уявляєте, коли б всі наші клітини заговорили між собою на повний голос, ото зчинився б галас.

— Чим мені подобається цей Іванов,— сказав Віктор Маслов,— від нього можна завжди отримати несподівану інформацію.

— Слухай, Кросворд! — сказала Ніна Кісіна.— А не пішов би ти звідсіля, у нас буде зараз репетиція. З деяких причин я б тобі не радила залишатись.

Ви не помічали в зоопарку, як тигр дивиться на людей? Я помітив. Тигр дивиться на людину крізь, ніби людина прозора, неначе вона зі скла. Ось так я подивився на Данилову, на Кісіну і, звичайно, на Марченко. Я на всіх дівчат так дивлюся. Як тигр.

Тут майбутній артист Кашин поспішив знову на допомогу Кісіній.

— Слуха-а-ай, Іванов!— знову заспівав він під гітару.— Тьо-о-о-пав би ти звідси! Тут зараз будуть займатися діло-о-о-ом!

І Кашин почав чекати, поки я піднімуся і вийду з класу. Всі чекали. Весь драмгурток. На чолі з сатириком Кутирьовим стояли і чекали. А я теж чекав, поки вони підуть геть. Сидів і чекав. Сидячи навіть зручніше чекати. Нехай стоять, коли вже пішли на характер. Вони пішли на

характер, і я пішов на характер. А характеру у мене, може, більше, ніж у всіх у них, разом узятих, може, більше, ніж і у всіх людей на земній кулі, а тому мені доведеться уточнити, що таке характер (ознака, особливість). Характерце поєднання основних, найбільш усталених психічних якостей людини, що виявляються в її діях і вчинках.

Так-от я тому і пішов на найбільшу сталість і на поєднання моїх психічних якостей, бо ж вони в мене найпоєднаніші і найусталеншгі в свічі.

Першим здався Маслов, котрий у нас з космічним ухилом, у нього голова спрацювала раніше, ніж у інших.

— Та хай...— сказав Маслов,— з ним не домовишся. Хай сидить... Може, він захоче взяти участь у нашому вечорі.

"Ну, розпустилися мої сучасники,— подумав я,— ну розпустились, розгвинтились. Здається, пора мені загвинчувати гайки". А вголос я сказав ось що:

— Ну, з вами, товариші,— сказав я, звертаючись ні до кого зокрема, а до всіх одразу,— з вами певні кола ніколи не пов'язували ніяких надій. Але от на товариша Маслова, розумієте, певні кола покладали й поки що покладають певні надії. Так би мовити, героїчна масовка, окремі доручення... І так далі, і тому подібне,— загадково натякнув я, докірливо хитаючи головою.— Нехороше, Маслов, нехороше! Здається, марно певні кола на товариша Маслова розраховують,

• марно, розумієте...

Всі знову перезирнулись між собою, мовляв: "Закохався! Потрапив до дурної компанії. Цікаво, яка все-таки муха укусила цього Іванова! Можливо, це справді не земний Іванов, а інопланетний?!"

А я тим часом усе ще читав нотацію Маслову, але мене вже не слухав не тільки Маслов, мене вже взагалі ніхто не слухав.

— А як же ми про нього будемо репетирувати... при ньому?— спитала Акимова.— У нас же сатира на Іванова?

— Ну то й що,— сказав Кутирьов,— хай сидить і дивиться. Може, що-небудь підкаже. Він же себе краще знає, ніж ми. А втім, може, дійсно краще з ним порадитись?

Я при цій розмові, звісно, і бровою не повів, я просто замовк, але в голові у мене так і застрибали цілі фрази: "Що? Що? Сатира на мене, на Іванова? Раніше драмгурток собі такого не дозволяв. Певне, я десь таки одпустив гайки". Добре, що я пішов на характер і не пішов з класу. Пусте, зараз вони побачать, чи дозволю я до виконання цю їхню сатиру.

Поки я приймав рішення робити на мене ні-

яких пасквілів-масквілів, до мене підійшов Кутирьов і сказав:

— Слухай, Іванов, ми хочем тебе в одній сценці... Ну, у нас у виставі е такий розділ "Кому що сниться?". Так-от. Ми хочемо тебе в одній із сценок... ну, зімітувати, чи що, спародіювати, так би мовити. Ти, напевне, знаєш, що імітатор схоплює не лише зовнішні риси образу, він мусить проникати в характер, у саму суть зображуваної особи. Так-от, ми хотіли з тобою порадитися, чи що...

— Бачиш, Кутирьов,— сказав я поважно,— це правильно, Що ви вирішили зі мною порадитись. Це навіть якось мудро, чи що, з вашого боку. Але перш ніж зі мною радитись, я повинен знати, що ви хочете на мене робити, імітацію чи пародію? Конкретніше: ви мене хочете зімітувати чи спародіювати?

— Бачиш, Іванов,— сказав Кутирьов, зніяковівши,— я думаю, що для тебе не буде великої різниці, що ми будемо робити — імітувати тебе чи пародіювати.

— От, от, Кутирьов, от саме в цьому ти і помиляєшся. Для .мене якраз дуже велика різниця, що ви будете робити — імітувати чи пародіювати мене. Як-, що ти змішуєш в одну купу поняття "імітація" і "пародія", то я тобі повинен пояснити, розтлумачити, що імітація... Ти правильно говориш: імітатор схоплює не лише зовнішні риси образу, він проникає в самий характер, в саму суть образу іншої особи. А пародіювання — це утрироване зображення чогось, зле або добродушне передражнювання. Ти, Кутирьов, враховуєш різницю чи ні?

— Враховуєш...

— Чудово... Хай ти на пародіюванні не розумієшся, але враховуєш, і те добре. Імітацію я ще вам дозволити можу, але ніякого пародіювання дозволити не можу, тим більше всяке там передражнювання. Дилетанти, ні в чому не розбираються,—сказав я вбік.

— Бачиш, Іванов,— пролепетав Кутирьов,— ти ж знаєш, що в науці, як відомо, відкриття, робляться частіше на стику — на стику математики і фізики, хімії і біології... Тож, може, і у нас щось станеться... на цьому...— Кутирьов на цих словах замовк.

— На чому на цьому? — перепитав я.

— Ну, на стику,— пояснив Кутирьов.

— "На стику" чого? — перепитав я.

— Ну... імітації і пародії...

— Ну, ну...— сказав я,— давайте попробуйте... на стику... Тільки майте на увазі, що буває такий стик, за котрий можна отримати і втик!..

— Ти, Іванов,— сказав Кутирьов, задумливо потираючи маківку,— ти така людина, що від тебе можна отримати втик і без будь-якого стику.

— Ну, це ти вже даремно,— сказав я,— людина, якій буде колись...— сказав я багатозначно,— має право на те, щоб зараз йому було...— я багатозначно замовк.

Кутирьов перезирнувся з хлопцями, силкуючись збагнути, що може означати фраза "людина, якій буде колись, має право на те, щоб зараз йому було..." Хоч недомовлена мною фраза була дуже простою за змістом, вона означала: людина, якій буде колись важче за інших, має право на те, щоб їй зараз було не так важко.

• Відійшовши від мене на деяку відстань, Кутирьов став про щось тихо радитись з хлопцями, а я...

А я всівся на стільці зручніше і почав робити, як завше, одразу п'ять справ: 1) терпляче сидів і чекав на себе сатири; 2) правою рукою стискав у кишені тенісний м'яч для зміцнення м'язів долоні; 3) обду-*'мував свою грошову скруту; 4) втискав носком лівої ноги тенісний м'яч у підлогу; 5) з'ясовував подум-ки, хто ж підсунув мені цього клятого вірша?

З усіх цих п'яти занять грошова проблема мучила мене найбільше. Взагалі-то всі несекретні витрати, витрати на мою підготовку до виконання надважливого надзавдання, моя мама, сама того не знаючи, взяла на себе. Ну, по-перше, ЛПН (ЛПН — це скорочено від людоземт-пзеверп-надкс!) повинен знати карту зоряного неба, як свої п'ять пальців. (Моя мама купувала мені квитки на всі лекції у планетарій.) ЛПН повинен бути за фахом фізиком і геодезистом. (Моя мама накупила мені повну,полицю книг з фізики й геодезії.) ЛПН має знати кінокамеру. (Моя мама купила мені кіноапарат "Ладога".)

Але ж були ще витрати і секретні. І які витрати! Сандуновська термокамера в лазні коштувала мені щораоу ЗО копійок, ізмайловська центрифуга на аукціонах — один заїзд ЗО копійок, у Центральному парку "Мертва петля на літаку" — ЗО копійок. І так щодня. То одне, то друге, то трете! А в неділю — і одне, і друге, і третє —ф все одразу! І по кілька разів. Добре, що я два роки тому організував ФПЗ (Фонд ПЗеВеРП Заощаджень!), заощадивши на сніданках, квитках у кіно, на морозиві і так далі. Цих заощаджень мені ще на місяць-два вистачить. А далі що? Може, влаштуватись на роботу? Між іншим, крім п'яти справ, якими я займався, сидячи на стільці, була ще й шоста: я, правда, fie дуже уважно, але прислухався до розмов моїх однокласників,— вони вже почали репетицію. До дошки вийшла та сама Аня Брунова, котру я зачислив до людоземтів, і таке почала розповідати про мене, що я змушений до спогадів про себе додати і цей пасквіль, написаний справжнісінькою езопівською мовою...

СПОГАД П'ЯТИЙ

Спогади про пасквіль Ганни Брунової, записані мною самим з її слів

Ще напровесні я запримітила у дворі одного хлопчину.

Самі розумієте — рання весна: ніби й жарко, і в той же час дуже холодно. Хто одягнений ще в зимове, хто в весняне, а хлопчина в джинсах, майці і кедах — зовсім по-літньому.

І коли його не побачиш — він усе бігом і бігом. До ■ школи бігом, до крамниці бігом, із школи бігом, із крамниці бігом. Куди б не біг — бігом.

Не втерпіла я, зупинила його і кажу:

— Ще ж холодно, а ти он як вирядився. Застудишся. Здоров'я берегти треба.

— Навіщо його берегти? — сказав хлопчина.

— Ти спортсмен? — спитала я у хлопчини.

— Ще чого! — відповів хлопчина.

— Я б на твоєму місці подалася зараз же до товариства "Спартак" у професіонали. Ти вже загартований — холоду не боїшся і бігаєш швидше за всіх.

І знаете, чи мої слова так на хлопця подіяли, чи він сам вирішив, але він справді спортом захопився. По-справжньому, вже його у дворі не можна було побачити. Пролетить, як метеор, і навіть толком не розгледиш — він чи не він.

А потім весна промайнула, і літо —■ ну точнісінько, як цей хлопчина.

І я кудись ходила, приходила, від'їжджала, приїздила, прилітала...

І тільки восени, вже перед самим початком занять у школі, я побачила таку картину. В сонячний, жаркий серпневий день з вулиці у двір зайшов хтось у теплому светрі і картатому костюмі, та ще й шия шарфом замотана. Як же я здивувалася, коли впізнала в ньому того хлопчину, котрий, пам'ятаєте, ще ранньою весною бігав по двору в майці, джинсах і кедах.

Я так здивувалась, що навіть вистрибнула з вікна і побігла до Бориса. Я забула вам сказати, що хлопчину звали Борисом.

— Борисе, це ти? — спитала я.

— А то хто ж? — неприв'ітно відгукнувся Борис.

— Боря! — ще більше здивувалась я.— Така спека, а ти он як вирядився. Навіщо?

— Темнота,—• сказав Борис.— Я за твоєю порадою спортсменом став.

— Знаю, чула,— сказала я.— Але чому ти тепер тепло одягнувся?

— А тому, що я не звичайний спортсмен, а чемпіон,— пояснив Борис. — Мені рекорди ставити треба.

— А-а... Чемпіон? — сказала я.— Та ти ж колись весною...

— Ну, тоді мені не треба було берегти здоров'я. Борисові Самойлову ні з ким було тут змагатися. Мене знаєш як хлопці тепер прозивають? Багатоборя...

— За що ж це вони тебе так?

— А за те, що у будь-якому виді спорту — перший. Багатоборець я. І мені тут змагатися абсолютно ні з ким. Усіх переміг. Мені лише з самим собою можна змагатися. Ну, як сам з собою позмагаєшся?

— А, з самим собою, значить? Це справді важко. Але, мабуть, можливо,— сказала я.— Влаштую я тобі змагання з самим собою.

— Ти? Коли? — здивувався Борис.

— А хоч би й зараз! — відповіла я.— Ходімо.

І я попрямувала до своєї квартири. Борис, нічого не розуміючи, пішов за мною.

Дивовижна це була кімната! Борис зроду такої не бачив. Обклеєна не обоями, а малюнками з книжкових обкладинок.

— Ну от,— сказала йому я.— Зараз.

— Що — зараз?

— Зараз — полетимо.

— Куди це ми полетимо? — здивувався Борис.

— На спортивну планету. Там ти зможеш змагатися з самим собою, коли вже тобі тут суперників немає.

— А як ми полетимо? На чому?

— На зорельоті уяви, зі швидкістю казкової думки,— сказала я.

— Зореліт уяви? Який же це зореліт?

Борис не встиг озирнутися, як опинився в зорельоті разом зі мною з допомогою моєї і своєї уяви. І зореліт той уже летів до якоїсь планети з найнеймовір-нішою швидкістю. Не встиг Борис отямитись, як зореліт уже прилетів.

— Злазь,— сказала я Борисові.— Приїхали. '— Як приїхали? Куди приїхали?

— Прилетіли із швидкістю думки на іншу планету.

— А хіба така швидкість буває?

— Думки можуть перенести тебе в будь-яке місце,— сказала я.— Ми з тобою летіли із швидкістю казкової думки.

Ми з Борисом вийшли із зорельота і опинилися на стадіоні спортивної планети. Стадіон був порожній. Борис оглядівся і сказав:

— Мені і тут нема з ким змагатися.

— З чого хочеш почати?

— З бігу на сто метрів.

— Будь ласка,— сказала я.

І одразу ж на доріжці стадіону з'явилися суддя із стартовим пістолетом і ще п'ятеро учасників забігу. Борис глянув на учасників і мало не ахнув. На доріжці стояли п'ятеро його двійників, п'ять Борисів, п'ять Самойлових.

— Це що ж виходить? — тихо спитав у мене Борис.— Виходить, я повинен сам себе переганяти. Сам з собою наввипередки бігати. Ні, я так не згоден.

— Не згоден? — перепитала я.— Тоді.. Давай у футбол!..

І Борис опинився на футбольному полі, в центрі нападу, в майці з цифрою дев'ять на спині. Він озирнувся і з жахом побачив, що за ним стоять десять гравців і всі вони — Бориси Самойлова. А найголовніше — і на другій половиш поля, в чужих воротях, теж стояли Бориси Самойлови.

— Що ж це? — обурився Борис,— я сам себе обводити буду? Сам собі голи забиватиму? Сам собі підніжки ставитиму? Підкати робитиму? Я не згоден!

— Ну тоді...

І Борис опинився на боксерському ринзі в червоному куті, а в синьому куті стояв такий же Борис, такий же Самойлов і теж у боксерських рукавицях.

— Ну, починай,— сказала я Борисові.

— Що "починай"?

— Щоб на першій секунді — нокаут.

— Нокаут? Самому собі нокаут? — злякався Борис.

— Як вийде: або сам собі, або собі сам.

— А мені шкода, себе бити. І взагалі, я пожартував, мені і вдома в з ким змагатися. Навіщо ми сюди прилетіли? — захникав Борис.— Я хочу додому!

— А-а... Додому! Будь ласка! — сказала я.

І ось уже я і Борис стоїмо знову біля свого будинку, у дворі, під вікнами моєї квартири.

Борис подивився на сонце, розмотав шарф, зняв свій картатий піджак.

— Щось жарко,— сказав він мені.— Піти переодягнутися, чи що?

І Борис пішов до свого під'їзду.

А за хвилин п'ятнадцять уперіщив фантастичний, просто-таки казковий дощ, і я побачила, як гігантськими кроками повз мої вікна пробіг Борис у джинсах, кедах і майці. о

— З глузду з'їхав, дощ такий холодний! Здоров'я треба берегти,— крикнула я навздогін Борисові.— Адже ти чемпіон!

— А навіщо його берегти? — одізвався Борис. Він ще щось кричав на бігу, проте я не розібрала...

СПОГАД ШОСТИЙ Дія рівна протидії

"Так, так, так,— подумав я.— Цікаво, що ж буде далі?.. Цікаво! Цікаво?!" А далі було ось що:

— Дорогі товариші! У нас у класі,— долетіло до мене,— вчиться загадковий учень Юрко Іванов, а загадковий він тим, що вчиться дедалі краще і краще. У нас, вірніше, у наших вчителів, уже оцінок не вистачає. Один учитель ставить йому вже не п'ятірки, а шестірки, сімки і вісімки і навіть один раз поставив йому десятку. Це, звичайно, дивно! Але ще дивовижніше: чим краще Юрко Іванов вчиться, чим більше він знає, тим гірше себе поводить. І стає усе агресивніший і агресивніший! А коли його ненароком штовхнути, то що з цього вийде, просто уявити страшно. Але ми цього уявляти не будемо, бо останнім часом Юрко Іванов не тільки вчиться сам, але вже почав учити вчителів. Ми пропонуємо вам подивитися сценку під назвою "Що сниться Юрію Іванову, а може, і не сниться".

Між іншим, усе це сказав Віктор СметанІн, він у нас із спортивним ухилом, тому, певне, йому і доручили сказати так про мене. Він найсильніший у нашому класі, крім мене, звісно.

— Ролі виконують,— оголосив Сметанін,— Юрія Іванова імітуватиме Маслов, а вчителів — учні нашого класу. Хто з них хто — у кожного написано на транспаранті.

Що сталося далі, дорогі товариші нащадки, мені, власне кажучи, і розповідати не дуже хочеться. Не дуже цікаво відбувалося все це, по-моєму. Драмгурток на чолі з Масловим показав, як я екзаменував учителів і ставив їм запитання. І ніби, перш ніж ставити запитання, я казав, що, готуючись до відповіді, вчителям можна користуватись шпаргалками, підручниками, журналами, можна телефонувати знайомим професорам, в Академію наук, в будь-яку академію земної кулі. А запитання, котрі я ставив, були, на мою думку, не дуже розумні і, більше того, далеко не гострі. Ну, по-перше, я нібито спитав у вчителів, як сплять риби — 8 розплющеними очима чи з заплющеними?... Потім я нібито спитав у вчителів, молекула води суха чи мокра?.. І третє, найголовніше запитання, що його поставив учителям: чому в малахіті мало хиті?..

При цьому Маслов, котрий грав мене, поставив це запитання голосом, дуже схожим на мій, і так, що всі, хто стояв, і всі, хто сидів за партами, розреготалися і навіть аж посиніли від сміху, хоч кожен відповідно до своєї ролі повинен був робити щось інше. Поки вони реготали, Ма слов-Іва нов зробив крок убік і укляк з такою ж міною на обличчі, як, бувало, робив і я. Після "мого" запитання, чому в малахіті мало хиті, викладачі влаштували мені німу сцену. Мені вчителі частенько влаштовували отакі німі сцени, як у виставі "Ревізор". Маслов від мого імені влаштував учителям таку ж саму німу сцену. І так схоже на мене, що всі хлопці і дівчата зірвалися з місць і цього Мас-лова-Іванова мало не почали качати.

— А зараз вашій увазі пропонуємо подивитись сатиричну сцену, написану Борисом Кутирьовим, під назвою — "Симпозіум Юрія Іваслова", — оголосив Віктор Сметанін.

Розлігся регіт. "Отже, то був пасквіль, а зараз... Не інакше, як сатира на мене починається",— спокійно подумав я.

— Ролі виконують,— сказав Сметанін.— Маслов грає Іваслова, вчительку історії — Глебова. Всі інші .грають самих себе... Отже, уявіть собі, що ви знаходитесь у класі на уроці історії...

Сметанін ще раз чомусь ішрснув і одійшов убік. Мені одразу не сподобалось, що дія відбувається ніби уві сні і що Маслов грає якогось Іваслова. Чи не з цієї інтермедії вірші... Почалася репетиція^

Я зупинив погляд на Маслові, котрий повинен був грати Іваслова, але, на свій подив, замість Маслова-Іваслова біля класної дошки побачив себе самого... Так ніби я фантастично роздвоївся і одночасно стояв біля дошки і сидів за партою.

В житті між мною і Масловим не було нічого спіль-нього. Я хочу сказати, що ми з ним зовсім не були схожі один на одного. Я в житті жагучий брюнет, а Маслов — блондин. Наче мій негатив. Взагалі, ми а

ним геть не схожі один на одного. А тут я дивився на Маслова, ніби на своє відображення у дзеркалі. Спочатку я навіть не збагнув, що сталося. Потім здогадався. Це мене Маслов копіює. Він у нас у класі взагалі всіх копіював. Усіх, окрім мене, звичайно. Зі мною жартувати небезпечно. Я йому не Щадрин! І не Василянський! І не Орлові І не Брендер! Можли? во, десь поза спиною він мене і копіював. А так, на очах, боявся. Спробував би він не побоятись! Хоча чого ж "спробував би", коли він уже без усякого "би" пробував. Он він сидить за столом з моїм виразом обличчя. Сидить у моїй позі. Навіть робить одразу, як і я, три справи... Звичайно, три. Читає — раз! Лівою рукою стискує тенісний м'яч. А правою записує щось у зошит.

"Ну, Іванов,— кинувся я на себе,— ну й розпустив ти їх, ліриків. Тебе, як сказав Кутирьов, імітують, а ти спокійно сидиш і дивишся!"

Пертий раз у ЖИТТІ Я побачив збоку, дивлячись на Маслова-Іваслова, як я стою біля дошки. І як я при цьому дивлюся на вчителів. Хтось із них на педраді сказав, що кожного разу, коли я виходжу з-за парти, їй а чи йому стає просто страшно. Тепер я розумію, чому вони бояться часто викликати мене до дошки. А я не можу на них інакше дивитись. І хай хоч зовсім не викликають. І хай не відбирають у мене часу.

— Ну, голубчики,— сказав я, тобто не я, а Маслов від мого імені, і мовчки грізно глянув на вчителів, що у тих аж жижки затрусилися.

Маслов-Іваслов мовчав і в моїй манері так зреагував на друге запитання, що Глібова і всі Інші, хто був у класі, знову зареготали. Хоч ролі їм диктували зовсім інше. В цей час я поклав праву руку на пульс лівої і почав рахувати... Пульс у мене був прямо скажемо надлюдський і надкосмонавтський. Глибокого наповнення. Ритмічний, як сигнали точного часу із обсерваторії імені Штернберга. П'ятдесят два удари за хвилину. В той же час мій мозок чітко аналізував усе, що бачили мої очі, і все, що чули мої вуха.

"Ну, по-перше, це не імітація, як тобі обіцяли,— говорив мені мій мозок,— а пародія, і досить зла, і, по-друге, яку задачу ми з тобою задали вчителям?.. Ми, звісно, можемо поставити їм таке запитання, що відповідь на нього знаємо тільки я, та ти, та ми з тобою. Але таке дурне запитання ми б не поставили вчителям... І це в них називається стик?.. За такий стик,— підтримали мій надінформаційний мозок мої міцні і сильні руки,— можна зробити і втик!" Тим часом Маслов сказав:

— Заждіть, друзі, я хочу повторити фінал сцени, щось у мене в кінці не виходить, щось я себе не зовсім добре почуваю...

"Зараз, Маслов, ти себе зовсім недобре будеш почувати!" — подумав я.

Потім я стиснув кулаки, сказав сам собі: "Дія рівна протидії" — і, перевівши розумову енергію у механічну, пішов до Маслова. До цього нікчемного скомороха. До цього найжалюгіднішого люнеземта із люнеземтів... А ще в гуртку юних космонавтів тренується...

. СПОГАД СЬОМИЙ

Пульс глибокого наповнення

Люди судять одне про одного за вчинками, а не за мотивами цих вчинків, і це дуже погано. І дуже неправильно. Розсудіть самі: десь за півхвилини я підійду до Маслова і дам йому прочухана. Коли розсудити цей вчинок, не враховуючи його мотивів, то це неправильний вчинок. Просто хуліганська витівка. А раз витівка хуліганська, і коли судити про мене по цьому вчинку, то я, самі розумієте хто. Це коли про мене судити за вчинком. Якщо ж почати розбиратися не у вчинку, а у його мотивах, то виходить зовсім інша картина. У класі сидить людина, перша на Землі ПЗеВеРП, ЛЮДОЗЕМТ-НАДКС. Вона весь день тренувалася на центрифузі і в термокамері, а ввечері ще навчалася в школі. У людини ниють всі м'язи, а від занять болить голова. Замість того щоб відпочивати, вона і зараз трудиться: вирішує одразу кілька дуже серйозних задач — що робити з грошовою скрутою і так далі і тому*подібне, Та ще нарощує м'язи лівої руки і правої ноги. Та ще розгадує космічний кросворд.

У цей час до класу вриваються на чолі з Масловим жалюгідні лірики і починають над нею збиткуватися. Та ще чіпляють усякі там прізвиська. Чи справедливо це? Несправедливо! А коли це несправедливо, то датц за це по перше число! Справедливо? Справедливо! Я грізно і неквапливо наближався до драмгурт-ківців із словами: "Удар, його дію на тіло вивчав ще Леонардо да Вінчі, але він, природно, не був озброєний технікою спостереження процесів, що швидко протікають, і він, і Ісаак Ньютон, який жив на два сторіччя пізніше, досліджували рух, що передував ударові, і його наслідок: деформацію зміни структури тіла,— сипав я скоромовкою,— проте збагнути процес розповсюдження ударної хвилі у тілі, більше того, виміряти її, вони, звісно, були ще не в змозі.

Саме на цій думці я підійшов до Маслова і зі словами: "І знання! І сила!" —дав йому добрячого стусана, щоб він на майбутнє знав, як мене передражнювати. І в той же час я голосно розвивав ідею удару:

— З часом необхідність вимірів цього процесу ставала дедалі очевиднішою, виростала в проблему: адже удар — одночасно сила, що творить і руйнує, і його здатність до руйнування треба контролювати..

Гадаю, більше від руйнівної сили моїх стусанів, аніж від іншого, творчого їх начала, всі дівчата з писком розбіглись у різні боки. Тільки одна Т. Т. чомусь залишилася мужньо стояти на місці. Я сподівався, що драмгурток розпадеться після першого ж — розповсюдження моєї ударної хвилі в їхніх тілах, проте Бігунов, Ломакін, Кашин і Дудасов згуртувалися, неначе хокейна команда. І кинулись як один на виручку Маслову, викрикуючи хто що: —■ Ах ти, Угрюм-голова!

— Кросво-о-орд!

— Дух вигнання!

— На їх вигуки я відповів:

— Ударні хвилі розповсюджуються у твердому тілі приблизно так, як звукові в ізольованій кімнаті, відбиваючись, інтерферируючи (тобто нашаровуючись), посилюючи або послабляючи одна одну. Ударне прискорення в різних точках тіла неоднакове, його далеко

не завжди можна передбачити, розрахувати. Ось чому важливо вміти вимірювати. Цим і займаються вчені лабораторії вимірів параметрів удару Всесоюзного науково-дослідного інституту метрології імені Д. І. Менделєєва у Ленінграді.

Звичайно, робити одразу чотири справи краще в спокійних умовах, а не під час бійки. Проте я і тут не гаяв часу: гамселив праворуч і ліворуч

(уперед! назад! обманний рух! удар!) Читав лекцію на тему "Як вимірюється сила удару", розгадував кросворд (сузір'я Південної півкулі неба із восьми букв) і думав про мою грошову скруту (де взяти грошей? Де?).

Була ще й п'ята справа, коли бути точним. Окрім тумаків, котрі я щедро роздавав, були ще удари, які я отримував, або, як кажуть боксери, пропускав. Один з таких ударів прийшовся мені в лоб. Це був чудовий удар. Такий могутній і результативний, що питання про сурдокамеру, де б я міг тренувати себе в цілковитій тиші ізольованого простору, раптом якось вирішилось саме собою: СУРДОКАМЕРУ МОЖНА ВЛАШТУВАТИ ЛІТОМ У СЕЛІ! У БАБУНІ! В ПОГРЕБІ! В СЕЛІ! В СЕЛІ ПІД ЗЕМЛЕЮ НАПЕВНЕ СТОЇТЬ ЦІЛКОВИТА ТИША! І ХАРЧІ ТАМ Є!..

"Так, хтось дуже вдало зацідив мені в лоб. Навіть не зрозуміло, хто саме з цих жовторотиків може мати такий добре поставлений удар?" — подумав я, розкидаючи всіх в різні боки і заганяючи Маслова і Дудасс-ва в геометричну фігуру, утворену кутом з двох стін і підлоги. "Так, Іванов! Так!. Поділяй і володарюй, Іванов!" На жаль, мені мою програму вдалося виконати тільки наполовину. Саме в той момент, коли я розділив усіх самодіяльників і зібрався над ними володарювати, до класу в супроводі наших дівчат увійшла вчителька, керівник нашого класу. За законом інерції (відкритому Галілеєм ще в 1632 році!), я ще деякий час, звичайно, і далі бився і навіть договорив до крапки абзац своєї лекції:

— Проте тривалість ударного процесу досить-таки коротка — від сотень мілісекунд до кількох мікросе-кунд. І тут на допомогу метрологам приходять здатні запам'ятовувати осцилографи. їх осцилограму можна спостерігати на екрані навіть через кілька діб після того, як зроблено вимір! Проте ударне прискорення і основний параметр удару осцилограф невдатний врахувати, бо вони виникають уже після того, як спрацював прилад. Отриману осцилограму можна записати математично, вкласти інформацію в перфострічку, обробити її на ЕОМ — і лише після того можна вважати, що робота закінчена.

— Це ще що таке? Що тут відбувається? — сказала голосно Зінаїда Юхимівна.

Подумати тільки, як часто люди ставлять одне одному зовсім непотрібні запитання! По-моєму, це все через те, що вони просто не вміють цінувати свій і чужий час. Візьмемо, наприклад, нашу Зінаїду Юхимівну. Вона входить до зали і бачить, що на сцені б'ються хлопці. Бачить, що б'ються, і все-таки запитує: "Що тут відбувається?" Що відбувається? Бійка відбувається! Я розумію, коли б це запитання поставив наш хімік. Він підсліпуватий. А в Зінаїди Юхимівни навіть чудовий зір. Добре, що в надкосмонавт-ських науках інакше. Там запитання треба ставити точно. І відповідати теж точно і без зайвих слів.

Про все це я встиг подумати, поки Зінаїда Юхимівна читала мені нотацію про те, яке неприємне враження залишають у неї останнім часом мої вчинки. Ось до чого все зводиться, коли про поведінку людини судять тільки за її вчинками. До неприємного враження. Я вже хотів був порадити Зінаїді Юхимівні судити про мене, хоча б цього разу, не за моїми вчинками, а за мотивами моїх вчинків, але не встиг. У цей час у моїй голові промайнула більш важлива для моїх майбутніх надкосмічних польотів думка. Я згадав про свій пульс.

Нічого. Я і так все витримаю. Я — Людоземт! Я вас не зрозумів! Не переходжу на прийом!

Зінаїда Юхимівна все ще транслювала свою нотацію, коли, значить, в моїй задиханій голові майнула думка про пульс. За цими розмовами я зовсім забув про те, що я за моєю програмою повинен був робити одразу ж після бійки. Я поклав великий палець правої руки на пульс лівої і, вибравши момент, коли Зінаїда Юхимівна набирала в себе повітря, сказав: ''~— Зінаїдо Юхимівно, помовчіть, будь ласка, одну хвилину.

— А що таке? — запитала Зінаїда Юхимівна вже не дуже суворо.

— Пульс! — сказав я, поглядаючи на мій наручний годинник і прислухаючись до ударів серця.

— Тобі що, погано? — занепокоїлась Зінаїда Юхимівна.

У відповідь я непевно мотнув головою, намагаючись не збитися з рахунку. Взагалі-то пульс був хороший. Глибокого наповнення. Ритмічний, як сигнали точного часу в обсерваторії імені Штернберга. Навкруги всі' стояли мовчки, тому я швиденько перемножив кількість ударів на секунду і отримав в результаті п'ятдесят два удари на хвилину. Ну й серце в мене! Чудовий мотор! Судіть самі: до бійки — пульс п'ятдесят два! Після бійки — п'ятдесят два. Хтось, колись, десь буде дуже задоволений таким пульсом...

— Ну, що? — хвилювалась Зінаїда Юхимівна.— Тобі справді погано?

— Все гаразд! — відрапортував я Зінаїді Юхимівні.— Говоріть! — І подумки додав: "Ви Земля! Я Галактика, Переходжу на прийом".

Моє самопочуття, як і моя підготовка, були, звичайно, засекречені, тому на запитання Зінаїди Юхимівни я промовчав. Я тільки сам собі сказав голосом Левітана: "Самопочуття надкосмонавта Юрія Іванова хо-ро-ше!" — і голосно додав, звертаючись до Зінаїди Юхимівни:

— Говоріть, Зінаїдо Юхимівно! Я вас слухаю!

Ніколи я не думав, що така проста фраза, як: "Говоріть, Зінаїдо Юхимівно! Я вас слухаю", викличе у всіх, як кажуть лікарі, таку перебільшену реакцію (гіперреакцію!).

Фрази обурення так і полетіли в мене з усіх сторін:

— Ви чуєте, як він говорить з викладачем?

— Бач, як командує: заждіть! помовчіть! говоріть!

Неначе збісилися всі оці люнеземти. Весь драмгурток разом із своїм головним скоморохом Масловим. Не обурювалась тільки одна Зінаїда Юхимівна. Бо її реакція на цю мою фразу була, мабуть, ще складнішою, ніж у решти. Після моїх слів її всю затрясло, неначе у неї під ногами був не паркет, а вібростенд*

Взагалі-то до цієї розмови я до Зінаїди Юхимівни ставився нормально. Вона хоч зовсім ще молода вчителька, але фізику дуже точно і здорово викладає. І спортом цікавиться" І у планетарій ходить. Я її там з сином кілька разів бачив. І взагалі вона — людоземт! Я її зрозумів не одразу, звичайно, спочатку придивився, а потім зрозумів і поступово зарахував до лю-доземтів. А потім я ще довго до Зінаїди Юхимівни придивлявся і навіть вирішив, що, коли почнуться перші пасажирські польоти в космос, вона, полетить, напевне, одною з перших. Проте зараз я вже не думаю. Та з такою вібрацією нервової системи не те що в космос, а на поріг монорейкової дороги не пустять.

— Іванов, дай щоденник! — сказала Зінаїда Юхимівна, поступово оволодіваючи собою.— Твій батько з відрядження вже повернувся?

Я мовчки кивнув, мовляв, повернувся.

— Гарний буде для нього подарунок...— сказала Зінаїда Юхимівна, повертаючи мені щоденник із довжелезним записом червоним чорнилом.

Я взяв щоденник і, не рухаючись з місця, уважно прочитав те, що записала Зінаїда Юхимівна. У щоденнику було записано ось що: "Вчинив бійку. Зірвав репетицію драмгуртка. Поводив себе зарозуміло і зухвало!" І підпис: "З. Таїрова".

Ну що ж! Зінаїда Юхимівна судила мої вчинки не за їх мотивами... Отже, все так, як і на уроці.

— Ну, що ти думаєш робити, Іванов? — спитала мене Зінаїда Юхимівна.— Зараз і... взагалі?..

— Я зараз хочу спати,— сказав я.

— Як спати? — жахнулася Зінаїда Юхимівна.

— Дуже просто,— пояснив я.— Ляжу на парту і засну... Адже після бійки і після такого запису у щоденнику ніхто б не зміг заснути, а я засну. — З цими словами я, не чекаючи згоди Зінаїди Юхимівни, виліз на парту, розслабився по своїй системі пзевер-пів і... заснув.

Круг мене всі загаласували і кожен в дусі свого "ухилу". Вони гадали, напевно, що галас заважатиме мені спати.

' — Очевидне... неймовірне,— сказала котрась із дівчат.

— Від очевидного до неймовірного,— поправив я не рбзплющуючи очей.

— Час шукати і дивуватися!

— Час шукати і дивувати! — ще раз утрутився я в розмову.

— У нього не нерви, а казна-що таке! — сказав Маслов.

Ці слова мені сподобались. "Що й треба було довести!" — хотів сказати я, однак промовчав.

Останнє, що я почув,— це суперечку між кимось: заснув я чи не заснув, і голос Колесникова Сергія.

— Це ж не люд... а ціла АТС! — сказав він, як здавалося мені, з явним захопленням у голосі.

— Ну до чого тут автоматична телефонна станція? — здивувалась Віра Граніна.

— Та я не про АТС, я про антологію таємничих ситуацій... Там, де Іванов, там обов'язково трапляється яка-небудь таємнича антологія. Заснути після бійки... і після всього! І в присутності Зінаїди Юхимівни!

— АТС це чи не АТС,— сказала Зінаїда Юхимівна,— а я повинна поставити питання про Іванова на педраді.

— А навіщо на педраді? — здивувався Микола Ботов.— З ним навіть битися цікаво й корисно. Від нього навіть під час бійки можна про щось цікаве довідатись. Скільки разів учитель нам говорив про теорію удару, я не запам'ятав, а тут, будь ласка, все запам'ятав до єдиного слова,— і Батов, ніби пісню проспівав: "Удар, його вплив на тіла вивчав ще Леонардо да Вінчі. Але він, природно, не мав під рукою техніки спостереження за процесами, що швидко протікають. І він і Ісаак Ньютон..."

— Це він тобі ці знання в голову вбив! — пояснив Маслов.— Отож можеш узяти цей метод на озброєння, душка-тенор.

Потім іще почув голос Віри Граніної (з медичним ухилом):

— Зараз перевірю, спить чи ні?.. Може, прокидається,— я відчув, як її рука доторкнулася до моєї.— Ну і пульс... Дуже глибокого наповнення, як у сплячого...

Більше я нічого не чув. Коли я прокинувся, то Зінаїди Юхимівни вже в класі не було, а всі мої любі сучасники-однокласники сиділи і мовчки дивилися на мене. Я підвівся і солодко потягнувся. Потім я відімкнув

портфель, поклав туди щоденник. Дістав космічний кросворд і вписав у нього сузір'я Південної півкулі. Потім скочив з парти і в цілковитій тиші вийшов з класу.

СПОГАД восьмий Все гаразд, однак, де почуття гумору?

В коридорі мене наздогнав Борис Кутирьов (з сатиричним ухилом) і сказав, хапаючи мене за куртку (він завжди пускає в хід руки, коли розмовляє):

— Слухай, Іванов, ти, звісно, знаєш, що мені в тобі все не подобається. Але знаєш, що мені в тобі найбільш за все не подобається?

— Що? — спитав я і додав: — Відповідай, будь ласка, коротко і ясно, ти стоїш не біля дошки, а біля Юрія Євгеновича Іванова!

— Найбільш за все мені в тобі не подобається манія величі... Відрізняєшся ти швидше похмурістю, аніж серйозністю. Почуття гумору тобі бракує, розумієш, усе в тобі безнадійно похмуре. От зараз ти продемонстрував нам своє засинання на публіці. Ми, звичайно, всі розуміємо твій трюк: ти домовився з Граніною, щоб вона підтвердила твій сон, і вона його підтвердила. Однак все це похмуро. А коли б усе це було з гумором, то не залишило б такого гнітючого враження.

Кутирьов помовчав трохи і, бачачи, що я спохмурнів, сказав:

— Ну от, ти став ще похмурішим, а "добре сміється той, хто сміється останній".

— А може, на земкулі вже є людина, яка сміятиметься останньою, найостаннішою з усіх,— сказав я і, повернувшись до Кутирьова спиною, закрокував коридором. Машинально я сунув руку в кишеню. В кишені я намацав аркушик паперу, хоч точно знав, що ніякого папірця до кишені не клав. Я збіг сходами, вийшов на вулицю і вийняв папірець з кишені,

при цьому моє серце чомусь тьохнуло. Невже, подумав я, невже знову. Швидко розгорнув папірець... Вірші! На папірцеві написані вірші! Мені стало ясно: хтось-таки вирішив отруювати моє існування цією рифмованою дурницею. Я розхвилювався, хоча зовсім спокійно прочитав вірша:

Без приладів птиці розшукують гнізда. Літають крізь хмари, шторми, і дощі, Мандрують далеко і вдень, і в ніч пізню, Проклавши у вирій нелегкі путі,.

І що їм лиш допомагає?

Не кличуть їх земні вогні...

А може, птиці почувають?

В малому серці щось та мають

І тим керуються вони?.. Рятують нас в морях дельфіни. Ведуть крізь рифи в гавань кораблі. А в дев'ять балів винесуть на спинах, Лишивши нас на березі землі...

І що їм лиш допомагає?

Не кличуть їх земні вогні...

А може, і дельфіни почувають?

В своєму серці щось та мають?

І тим керуються вони?..

Виходить,' знову надіслали вірші людині, у якої через її щільну програму самопідготовки весь день розписаний буквально по секундах. І знову я ці вірші мусив прочитати і навіть записати вдруге за життя і вдруге в бортжурнал: "З 5.30 до 5.35 читав вірші... З 5.35 до 5.45 думав над тим, хто їх міг мені прислати".

Я почав порівнювати перший і другий вірші. Таке враження, що хтось і щось про мене вже знає чи, на крайній випадок, здогадується про щось... У першому вірші написано: "Ідеш на бій — лице відкрий!— Ось мужності начало..." А в другому вірші: "Без приладів птиці розшукують гнізда". Зверніть увагу, "знаходять гнізда без приладів", летять "крізь хмари, шторми і дощі", "літають далеко і вдень, і в ніч пізню", проклавши у вирій далекі і нелегкі путі і, головне, що їм ніщо не допомагає, навіть "не кличуть їх земні вогні", я підкреслюю: "не кличуть їх вогні земні". Це вже натяк. А далі про почуття: "А може, птиці почувають? В малому серці щось та мають і тим керуються вони?" Схоже, що хтось просто хоче угвинтитися мені в душу і довідатись, що я почуваю і чи почуваю я щось взагалі?.. Отак, розгадуючи цю віршовану загадку, я йшов додому тротуаром, намагаючись ступати по лінії місячного термі-натора. (Термінатором зветься межа світла Сонця і тіні Місяця, які падають на Землю.) Крокувати по земному термінатору нецікаво. Температура сонячного світла і місячної тіні, мабуть, однакова. Цікавіше, мабуть, крокувати по термінатору Меркурія. Там на освітленім боці температура плюс п'ятсот градусів... а в затінку — мінус двісті... На цій думці я зупинився. Тер-мінатор термінатором, а хто ж все-таки ото за мною скрадається?.. Хтось, певне, полює за секретом моїх тренувань. У нашій школі не лише Маслов, а й багато інших хлопців хочуть стати космонавтами. Тому, мабуть, я і Самсонова на каруселі з дівчатами зустрічав. Але він просто катався. А то якось без дівчат був. І на мене весь час підозріло зиркав. В Сан-дунах Дудасов минулого разу сказав: "Ти чого це п'ятий раз паришся?"

Нічого, якщо вони й стануть космонавтами, то тільки звичайними... з дублерами... А я буду, мені це ясно, надкосмонавтом. Лідером. Першим у світі. Першим і найпідготовленішим до надкосмічних надзвичайних

польотів серед всіх людей на всій земкулі. Роздумуючи над цим, я повернув за ріг і, плигнувши з термінатора в тінь, сховався у першому ж під'їзді. Розрахунок був простий: шпигун, що ні про що не підозрює, вискочить з-за рогу і тим самим розкриє свою жалюгідну особу. Не встиг я про це подумати, як з-за рогу з'явився Сергій Колесников. Я його одразу впізнав по довжелезній шиї, навіть у темряві. Антолог таємничих ситуацій. У Колесникова шия була довга, немов у жирафи, і вертлява. Коли Колесников пішов, піймавши облизня, я вийшов із своєї засідки і заспішив додому.

Відповідно до свого залізного розкладу я щодня о десятій вечора вже у ліжку. Хай навіть у цей час передають по телевізору про новий запуск ракети в космос, все одно я сплю. Коли хочеш стати —надкосмонавтом і людоземтом, доводиться багато в чому собі відмовляти, багато в чому себе обмежувати.

СПОГАД ДЕВ'ЯТИЙ

Антологія найтаємничішої ситуації

Наш будинок стоїть зовсім недалеко від школи. Тому сегмент земної кулі, залитий асфальтом, що зветься Садовим кільцем, який відділяє мій будинок від школи вулицею Воровського, я проскочив кулею.

Я квапився, бо за Життєвим розкладом мого сьогоднішнього вечора час трохи ущільнився. Я вже казав: щодня о десятій годині вечора, хай що б там було, я повинен лежати в постелі. А до сну я мав ще дещо прочитати з геодезії і астрофізики. І найголовніше, провести перше тренування термінатора планети Меркурій. Я, звісно, цілком міг укластися в розклад, якби мені не треба було показувати щоденник моєму Т. (татові!). Прочитавши щоденник, мій Т. обов'язково розпочне зі мною розмову, котра зовсім не передбачена моїм розкладом. Потім у нашу розмову втрутиться моя М. (мама!). Моя М. почне мене захищати,

мій Т. почне з нею сперечатись. І на це теж піде бозна-скільки дорогоцінного часу.

Коли я влетів до прихожої, ні Т. ні М. вдома не було. Я зробив за розкладом перш за все ось що: налив у металеву мензурку елементарне поєднання водню з киснем. Довів до кипіння. У порцеляновий тигль усипав шість грамів синепсису. Змішав синеп-сис з трьома ложками піліози. Тонку платівку, що містила елементи фосфору і кальцію, з'єднав з товстою платівкою амінокислот і... ну, коротше кажучи, випив склянку чаю з цукром і з'їв бутерброд з сиром! Потім я поклав щоденник у батьковій кімнаті на стіл, на самому видному місці. Я вже збирався повернутися до своєї кімнати, коли помітив на столі кипу газет. Читаючи газети, батько вавжди підкреслює в них окремі статті, вислови, фрази і навіть слова. Я переглянув, що і де він підкреслив цього разу: в "Правде" і "Комсомолке" він підкреслив статті про виховання підлітків. У вчорашній "Вечірці" був підкреслений якийсь фейлетон на фінансову тему (мій батько, дорогі товариші потомки, працює фінінспектором і часто виїздить по ревізії. Крім того, він завжди заклопотаний, бо працює над дисертацією. Мене він теж часто ревізує, бо вважає, що я став "неможливою людиною", "неможливим" — це слово ми, звичайно, залишимо на його совісті!).

Отже, у "Вечірці" підкреслена стаття на фінансову тему, і ще обведено червоним чорнилом фотознімок і поряд поставлено жирний знак запитання.

Стривайте, стривайте! Хвилиночку! На фотознімку, до речі, зображені я і мій тренер по самбо. А знак запитання стояв тому, що фізіономія на знімку була моя, а ім'я і прізвище під знімком не мої. Я займався в гуртку самбістів під чужим, звичайно, прізвищем. І головне, мене сфотографували без моєї на те згоди. Я навіть на цього кореспондента і уваги не звернув. Коли ж це він устиг мене клацнути? Я ще раз перечитав підпис під знімком: "Заслужений майстер спорту Олексій Рогунов, у минулому відомий самбіст. * Сьогодні він тренер спортивного комплексу "Самбо" у мікрорайоні Чертаново. Олексій Рогунов підготував кілька

спорстменів-розрядників. На знімку О. Рогунов з групою новачків перед початком тренувань. У правому кутку портрет Колі Горлова — одного із найздібніших спортсменів". І нижче: "Фото. В. Федорова".

Ну, знаєте, товаришу Федоров, якщо ви й інші кореспонденти почнете мене вже зараз знімати в усіх гуртках, котрі я відвідую (наприклад, в планерному, в парашутному і так далі і тому подібне), і в кожному, природно, під іншим прізвищем, і якщо ці знімки й інші почнуть з'являтися в нашій пресі часто, то я буду змушений з усією категоричністю поставити питання перед ТАРС ребром: або Я! або фотокореспонденти!..

Я і так маю неприємності. У неділю йду собі з батьком вулицею Горького, раптом перед нами виростає хлопець із парашутного гуртка й каже: "Семене Старовойтов, привіт! Завтра стрибки з даху!" Сказав і спокійно пішов далі. А в батька від тих слів окуляри на лоба полізли.

— Чому він тебе називає Семеном?.. Та ще Старо-войтовим? І які ще стрибки?.. З якого даху?.. І чому саме з даху?..

— З якого даху?.. З якого, з якого?.. Ну, вишку ми так називаємоІ Парашутну вишку! Сленг це! Жаргон!

— А чому він тебе назвав Семеном Старрвойтб-вим?..

— Ну, обізнався! Ну, за іншого прийняв! Ну, схожий я на якогось там Семена Старовойтова!

І чому неодмінно треба з усього робити трагедію? Невже не можна з цього зробити хоча б героїчний епос? Ну, щоб відреагувати на слова цього хлопця, хоча б ось такими словами: "А ти в мене, синку, виявляється, не лише Юрій Іванов, ти в мене ще й Семен Старовойтова — і доброзичливо розсміятися при цьому. .1 я б теж усміхнувся суворо і

сказав: "Так, батьку, я в тебе не лише Юрій Іванов, але і Семен Старовойтов, і Микола Горлов, і ще Костя Филимонов, і Сергій Тарасов..."

"Значить, так треба, синок? "

"Значить, так треба, тату!"

"І зверни увагу, синку, я в тебе не питаю, чому ти в мене і те, і друге, і трете..." "За це я тебе і ціную, тату!"

Тепер ви розумієте, товариші потомки, мало мені цих випадкових зустрічань на вулицях Москви, ще тепер цей Коля Горлов — кращий самбіст Чертанів-ського мікрорайону, і його, портрет у вечірній газеті. Рано ще, рано, товариші, вміщувати мої фотографи. Коли можна буде, я скажу, дам, як кажуть, сигнал. А зараз — передчасно.

Ні, знімати мене треба, і знімати мене треба якомога більше, проте вміщувати мої знімки в газетах та журналах ще ранувато. І та зустріч на вулиці Горького, і історія з "Вечіркою", і запис у щоденнику про бійку в школі — все було неприємним для мене. Але найнеприемнішим був запис про те, що я побився з Масловим. Та, певне, все залежатиме від того, як на цю бійку подивиться мій батько. От якби він подивився мій щоденник вечором, а вранці зайшов до школи і сказав нашій класній керівничці лише одну гідну справжнього людоземта фразу: "Зінаїдо Юхимівно! Бійки, як і війни, бувають справедливі і несправедливі!" Потім повернувся б і мовчки пішов до дверей, а біля дверей обернувся б і сказав: "І взагалі про людину треба судити не за вчинками, а за мотивами її вчинків!" Сказав би і пішов!

Зінаїда Юхимівна одразу б занервувала, в класі всі б захвилювались, Зінаїда Юхимівна побігла б за батьком. Весь клас побіг би за Зінаїдою Юхимівною.

"Євгене Олександровичу! — сказала б Зінаїда Юхимівна моєму татові. — Ви нас пробачте, але ми просто не знаємо, що нам робити з вашим Юрієм. Річ у тому, що він мотиви своїх вчинків від нас приховує..."

"Напевне, він робить це в інтересах нашої держави!" — сказав би мій батько і, сухо попрощавшись, вийшов із школи.

"Отже, товариші,— сказала б Зінаїда Юхимівна,— доведеться нам усім вибачитися перед Юрієм... А ва тебе, Маслов, мені соромно, дуже соромно!"

"Зінаїдо Юхимівно, та коли б я знав, що Іванов ударив мене в інтересах нашої держави, хіба б я став йому давати здачі?!"

Але-до такої розмови мій тато ще не доріс. Важко зітхнувши, я пішов до ванної кімнати, дістав двоє відер і почав готуватися до тренування термінатора планети Меркурій. Взагалі-то ви запам'ятали чи ні, що термінатором .називається межа світла і тіні? Тер-мінатор планети Меркурій найконтрасніший. Розміркуйте: Меркурій ближче ва всіх інших планет до Сонця. Атмосфери немає. Добового обертання немає. На освітленому боці температура плюс п'ятсот градусів.

Я опустив праву ногу у відро з гарячою водою. На затіненім боці близько мінус двісті... Ліву ногу я опустив у відро з холодною водою. Б-р-р-р... Ну й відчуття, прямо скажемо, не з приємних... Ви, звичайно, догадуєтесь, що холодна вода відтворювала температуру затіненого боку Меркурія^ "тому я опустив ліву ногу у відро з холодною водою, а праву — у відро з гарячою водою: воно відтворювало температуру освітленого боку. Заплющивши очі, я уявив себе не у ванній кімнаті, а на планеті Меркурій, на лінії термінатора. Неприємне відчуття. Таке враження, ніби два різних відчуття розривають тебе надвоє... М-так... Дійсно!.. "Не кличуть їх земні вогні... А може, птиці почувають?.. В малому серці щось та мають і тим керуються вони?.." Ой-ой-ой!.. Оце б зараз того, хто ці вірші писав, занурити в гарячу і холодну воду...

В цей час у прихожій задзеленчав дзвоник. Дзвонив хтось сторонній і дзвонив так настирливо, що мені довелося перервати свій дослід по "термінатори-зації", вибігти босому до прихожої і відчинити двері.

На порозі стояв Колесников з нашого класу.

Колесников одразу ж витягнув довжелезну шию і завертів нею у всі боки. Потім, кумедно вигнувши її, якось дуже підозріло оглянув моє розчервоніле обличчя, а надто босі ноги.

— От яка антологія, яких таємничих, яких ситуацій...— сказав він.— Ти, звичайно, знаєш, що таке "шестикутник Хаттераса"?

— Колесников,— відповів я холодно, але спокійно,— не став мені дитячих запитань. Багато небезпек таїть в собі океан, проте ніщо не наводить такого жаху на моряка, як "шестикутник Хаттераса" (акваторія біля берегів американського штату Північна Кароліна, на північ від так званого "бермудського трикутника"). На пам'яті тільки нинішнього покоління в цьому районі зникло понад тисяча кораблів.

— Або пригадується випадок з "Керрол Дірінг",— пожвавішав Колесников.— Ця шхуна, збудована на верфі штату Мен у 1921 році, йдучи через Атлантику, несподівано щезла. її знайшли в районі "шестикутника". Вітрила на всіх п'яти щоглах підняті, але на борту ні душі.

— Так, на борту не було ні душі,— підхопив я.— І як повідомляв журнал "Нейшил джиографік", катер морської прикордонної служби, що випадково натрапив на шхуну, не знайшов на судні нікого, окрім1 двох кішок. На камбузі стояла тільки-но приготовлена їжа, Доля екіпажу й по сей день — загадка.

— І це ти знаєш,— засміявся Колесников і, хитро примруживши, додав: — Але я знаю таке, чого ти можеш не знати!..

— Це чого ж, наприклад, я можу не знати? — грізно підступив я до Колесникова.

— Ти можеш, наприклад, не знати,— почав спроквола Колесников,— ти можеш не тільки не знати, а, я певен, не маєш найменшого уявлення.

— Це я не маю найменшого уявлення?

— Є у твоєї мами лавровий лист чи нема? — Колесников сміявся, вельми задоволений із свого дотепу.

Я дуже спокійно і, звичайно, зовсім непомітно, розізлився на самого себе за те, що піддався на простенький гачок Колесникова.

— Можеш ти, Колесников, хоч коли-небудь сказати щось путнє?

Колесников зосереджено дивився на мене, а я не спускав з нього очей і думав: "Чи не він часом підкидає мені ці віршики з антології своїх таємничих ситуацій?" Так ми ухняпились один в одного, мовчки і не моргаючи. У Колесникова вже через хвилину з очей потекли сльози, а я навмисне ще хвилини три, після того як він закліпав своїми віями, я ще хвилини три, а може, і всі п'ять хвилин дивився на нього не моргаючи. Взагалі, я б цьому Колесникову зараз замість лаврового листа із задоволенням дав би доброго стусана. Ач, прийшов гратися у "хто кого передивиться". Перервати такий важливий дослід через якийсь там...

— А можливо, все-таки є лавровий лист? — спитав Колесников, витягаючи шию ще більше, заглядаючи через моє плече у ванну кімнату і принюхуючись.

— А чого це в тебе одна нога така червона, а друга — біла-біла? — спитав ще підозріліше Колесников.— Це з антології таємничих ситуацій, так?

У цей час на сходах з сумками в руках з'явилась моя мама. Колесников одразу ж вихопив у неї з рук обидві сумки і поніс за нею на кухню, бурмочучи ті ж таки слова про лавровий лист. Проклинаючи Колесникова, дякуючи якому я згайнував стільки часу, я прикрив двері ванної кімнати і чекав, поки цей шпигун, отримавши лавровий лист, не піде геть з нашої квартири. "Лавровий лист,— подумав я,— коли-небудь ви з нього вінок мені на шию одягнете. А взагалі, лавровий лист це тільки привід. Колесников просто хоче щось вивідати. Чудний! Ішов би з такою шиєю до цирку. Вертів би там нею на сто вісімдесят градусів".

— Валяй,— сказав я Колесникову, відчиняючи двері. Колесников з лавровим листом в руках виходив за поріг, як краб, боком, проте я все-таки двері зумів

зачинити так спритно, що вони в останню мить все-таки торохнули Колесникова трохи нижче спини. А я подивився йому вслід крізь шпарку в замку і-замк-нув двері. Колесников чортихнувся, а я попрямував до ванної кімнати, щоб вилити з відер прохололий, а в другому відрі вже трохи підігрітий термінатор планети Меркурій.

СПОГАД ДЕСЯТИЙ А я зробив відкриття, що поруч е дівчата

В цей час до прихожої увійшла, моя мама. Я зіткнувся з нею в дверях ванної кімнати. Вона поглянула на мій синець під оком, узялась обома руками за мої вуха і поцікавилась:

— Юрку, що це в тебе під оком?

(Бачить, що синець! Знає, що синець! І все-таки питає!) Замість відповіді я приніс до кімнати портфель, витрусив з нього на стіл підручники, приніс з батькової кімнати щоденник, розгорнув і мовчки показав його мамі. А сам пішов до ванної.

— Хто тобі поставив цього синця? — спитала ще раз мама.

Мама в мене молодець! Ще не було в житті випадку, щоб вона засудила бодай один мій вчинок. Хоч вона й не знає, проте відчуває, які серйозні, нелюдські труднощі і, .можна сказати, героїчні мотиви приховані за моїми вчинками.

— Цей синець мені поставив театральний гурток! — сказав я.

— Так! — сказала вона за дверима.— Тепер вони почали нападати на тебе цілими гуртками. А завтра вони почнуть нападати цілими школами. — Мама увійшла до ванної кімнати.— Це тобі ще потрібно,— киваючи на відра, спитала мене мама,— чи можна вилити?

— Можна! — сказав я, дістаючи з кишені піжами п'ятак і прикладаючи його перед дзеркалом до ока. Через моє плече до люстра заглянула і моя мама і знову уп'ялася очима в синець. (Мій Т. (тато) ще не повернувся, а я вже, згідно з розкладом, повинен був готуватися до сну, тому я попрямував до своєї кімнати.)

— Юрку, зажди! — сказала мама і підвела до телефону.— Я зараз подзвоню твоїй вчительці... Зачекай хвилинку!

— Мамо,— відповів я суворо,— мій сон — річ священна.

— Знаю, знаю,— сказала мама,— але зараз прийде батько. Нам будуть потрібні подробиці.

Мій наручний будильник продзвенів відбій.

— Це жах! — сказала мама.— На тебе напав цілий гурток! Я примушу твого батька піти зі мною до Міністерства освіти!

Наручний будильник усе ще дзвенів. Я повернув годинник циферблатом до мами й сказав:

— Завтра!

У прихожій почувся дзвоник.

— Ось і батько...— Мама залишила телефон і постукала пальцем по щоденнику: — Може, ти все-таки...

— Завтра! — сказав я, зробивши рукою щось середнє між "на добраніч" і "до побачення", пішов до своєї кімнати, шмигнув під ковдру і почав розслаблятися за системою йогів. В цей час у прихожій гули татів і мамин голоси. "...Батьківщина чує, Батьківщина знає, де в небесах її син пролітає..." — проспівав тато. Він був у хорошому настрої. У хорошому настрої батько завжди співає цю пісню. Він пройшов .до своєї кімнати, і деякий час там було тихо. Я почув, як до дверей навшпиньках підійшла моя мама і лагідно прошепотіла:

— Юрку, може, ти повечеряєш разом з нами... Ще рано... Татові буде приємно...

Я промовчав, і далі розслабляючись. У батьковій кімнаті, як і досі, було тихо. Певне, батько ще не дивився мій щоденник, а тому мовчав. Між іншим, він даремно зволікає. Зараз я зроблю перед сном легеньке розслаблення, потім на моєму наручному годиннику "Сигнал" на дванадцяти каменях прозвучить дзвоник і — остаточний відбій! І вже ніяка сила не примусить мене порушити розклад мого бортжурналу. Посеред мого розслаблення із сусідньої кімнати почали надходити невиразні сигнали, які свідчили про те,

що мій Т. розшифрував запис у моєму щоденнику й ділиться враженням з мамою, а мама, як завжди, захищає мене, судячи з інтонації її голосу. Але саме в цей час мій будильник просигналізував остаточний відбій! Я почав швидко засинати. Однак тут я почув, що до. моєї кімнати відчинилися двері і татів сердитий голос мовив:

— Ану, вставай і марш до їдальні! Мама стояла поруч і цитькала на тата:

— Не буди його! Не буди!

А тато повторив свою, фразу, мабуть, разів п'ятнадцять. Але ви, товариші нащадки, вже трохи знаєте мою вдачу: коли вже в моїй програмі самопідготовки розмова з моїм татом не передбачена, то ніякої розмови і не буде.

— Не буди його! — сказала ще раз мама.

— Чому "не буди"?! Чому "не буди", коли такий запис у щоденнику?!

— Це якесь непорозуміння,— сказала мама.— Хай він зараз спить, а завтра все з'ясується.

— Не завтра,— сказав я з-під ковдри,— а років через двадцять п'ять.

— Єдина людина на всій земній кулі може спати після такого запису в щоденнику. І ця єдина людина — мій син...

"Відносно "єдиної",— це ти, тату, сказав навдивовижу пророчо точно,— подумав я.— Єдина на всій земній кулі... Єдиній же... доведеться літати крізь хмари, і шторми, й дощі,— думав я далі, але то, напевне, вже я думав у сні, не міг же я наяву думати віршами:

Без приладів птиці розшукують гнізда. Літають крізь хмари, і шторми, й дощі, Мандрують далеко і вдень, і в ніч пізню, Проклавши у вирій нелегкі путі.

І що їм лиш допомагає?

Не кличуть їх земні вогні...

А може, птиці почувають?

В малому серці щось та мають

І тим керуються вони?"

Я ще почув, як тато сказав мамі:

— Чому ми ніколи не підемо разом до театру чи

ЇІ6А

хоча б у кіно? Чому в домі тихо? Чому ніхто не сміється? Чому не звучить музика?! Чому ніхто не співає?! Чому до мого сина ніхто не приходить у гості?

Проте, може, ці слова мені просто приснилися...

Судячи з тих сторінок, що дуже погано збереглися у спогадах Юрія Іванова, він прокинувся другого дня о п'ятій ранку. Про те, чим займався до школи, було, як завжди, записано в бортжурналі. Тільки з окремих речень можна зробити висновок, що він був у школі. На уроці алгебри він ніби пробував чомусь навчити викладача математики — про це математик зробив власноручний запис у шкільному журналі. Ще в журналі було записано: "Читав учительці природознавства свою версію про походження людини (до речі дуже; оригінальну), однак на запитання: "Скільки в середньому живе людина?"—відповів: "Не знаю!" Таку відповідь вважаю знущанням",— і підпис учительки.

Далі Юрій Іванов, як свідчать його записи в бортжурналі, після уроків знову знайшов у себе в кишені, невідомо коли і ким засунутий туди

папірець з новим віршем. Текст вірша майже не зберігся, проте дещо розібрати вдалося. Ось цей вірш:

Ще первісні люди, затям! Вогонь здобували тертям!

Я ж, як Ньютон,

Відкрив закон

Тяжіння надземного!

Відкрив закон

І, мов— Ньютон,

Злякався відкриття такого!

— Стривай, стривай! Як міг таке сказати? Відкрить закон, то справа не проста!

— Та я відкрив, що поруч є дівчата! І з цим, на жаль, не вдієш нічорта!

Давно відомо, що у русі І день, і ніч Земля-бабуся!

Я ж, як Ньютон,

Відкрив закон

Тяжіння надземного!

Відкрив закон

І, мов Ньютон,

Злякався відкриття такогої

— Стривай, стривай! Як міг таке сказати? Відкрить закон, то справа не проста!

— Та я відкрив, що поруч е дівчата! І з цим, на жаль, не вдієш нічорта!

Тиск атмосферний відомо Тисне на серце будь-кому!

Я ж, як Ньютон,

Відкрив закон

Тяжіння надземного!

Відкрив закон

І, мов Ньютон,

Злякався відкриття такогої

— Стривай, стривай! Як міг таке сказати? Відкрить закон, то справа не проста!

— Та я відкрив, що поруч є дівчата! І з цим, на жаль, не вдієш нічорта!

На двох наступних сторінках, які, певне, містили коментарі до вірша, слова розпливлися так, що прочитати щось було неможливо, зате на третій сторінці вдалось поновити такий текст:

"...Заїздив до^Пелагеї Василівни за квітами. Вона виявилась хворою. Сходив до аптеки по ліки для неї, потім вона написала доручення на торгівлю квітами..."

Наступні рядків тридцять не розібрати,, а далі чітко:

"...Я йшов по землі'—по велетенському постійному магніту — з чудовим букетом гладіолусів на продаж. Перейшовши підземний перехід біля станції метро "Дзержинська", я вибрав біля магазину "Дитячий світ" людне місце (якраз навпроти пам'ятника першодрукареві Федорову) і розпочав торгівлю. Шсце виявилось для мене щасливим. З цього рогу дуже добре видні проспект і провулок, отож поява міліціонера або дружинника не могла захопити мене зненацька. А коли вони все ж таки з'являлися, я встигав легко зникнути, загубившись у натовпі перехожих.

Повинен сказати, я мав деякий досвід продажу квітів.

Правда, сьогодні мені дещо не везло. Весь час доводилось згортати торгівлю — часто з'являвся міліціонер, і я ховався від нього в провулок... Звичайно, я ніколи 6 не попався із своїми гладіолусами, аби не..."

На словах "аби не..." сторінка закінчилася, а на двох наступних сторінках не можна було дібрати жодної літери — все розпливлося, лише в кінці другої сторінки вдалося прочитати:

"Даремно тікав од міліціонера! Це ж таке щастя, що мене запросили до міліції, як це я сам не здогадався зайти туди раніше і попередити..."

Потім знову нічого не розібрати. Далі через дві сторінки на — третій Юрій згадує, як він перебував у міліції, у дитячій кімнаті, і жінка-мілщіонер бесідувала з ним:

" — Тобі б з твоєю швидкістю у бігу спортом займатися,— сказала вона мені,— а ти квітами торгуєш.

— Між іншим,— відрубав я,— прошу зафіксувати у протоколі, що до бігу і після бігу пульс у мене був п'ятдесят два, ритмічний, глибокого наповнення, і ніяких вазомоторів і ніякої вегетатики!..

— Так, так,— погодилась чергова по дитячій кімнаті,— ти спекулюєш квітами, і з таким, я б сказала, нелюдським спокоєм.

— Я не спекулюю,— відповів я.— Я допомагаю Пелагеї Василівні торгувати. У неї є дозвіл, а вона мене просила допомогти їй, бо хвора, і навіть доручення написала.

— А де ж твоє доручення? — поцікавилась жінка-мілщіонер.

— Загубив.— Я справді десь загубив того папірця.

— Ти мені зуби не заговорюй,— сказала жінка-мі-ліціонер,— кажи ім'я, прізвище, де проживаєш, чому торгуєш квітами, де взяв гладіолуси?

Я, звичайно, на всі ці питання не відповів. Почнеш з пояснень, а закінчиш тим, що доведеться розкрити всі людоземтські, пзеверпські і надкські секрети. Але коли жінка-міліціонер ще раз настояла на своєму, вимагаючи від мене назвати своє ім'я і прізвище, я відповів якомога дипломатичніше:

— Зачекайте трохи — скоро довідаєтесь.

— Це ж коли скоро?

— Ну років через тридцять, а може, через двадцять.

— То я вже тоді на пенсію піду,— сказала жінка, хитро посміхаючись.

Це вона мене хотіла розчулити: молода, а говорить про пенсію. Але мене не розчулиш, не на того на. трапила. —

— Би знаєте що,— порадив я,— зараз, замість того, щоб з'ясовувати, хто я, ви мене краще запам'ятайте і коли прийдете додому, то напишіть про мене...

— Що ж написати про тебе?

— Ну це... спогади...

— Спогади? — жінка навіть розсміялася.— Спогади про те, як ти гладіолусами торгуєш? Між іншим, ти ось квітами торгуєш,— вела вона далі,— а не знаєш, що революційні робітниці ще при царі лозунг такий носили на демонстраціях: "Хліба і квітів!" Ти чув про це?..

— В оранжереї при університеті на сільськогосподарському факультеті недавно розпочали незвичайний експеримент,— сказав я.— Електроннообчислю-вальній машині довірено керувати автоматичною установкою, яка багато в чому заміняє людину при вирощуванні тюльпанів і гладіолусів. Установка, керована комп'ютером, пересувається по оранжереї на вісімдесят квадратних метрів по прокладених уздовж стін рейках і виконує найрізноманітніші операції. Ви, звісно, про це не чули?

— Чому не чула,— сказала жінка,— навіть дуже чула.

— Від кого? — здивувався я.

— А від тебе чула!

Я навіть на одну, може, мільйонну долю секунди розгубився, так мене спритно підкололи з відповіддю, але жінка в міліцейській формі вела далі:

— Про електроннообчислювальну машину ти дещо знаєш, от про себе ти нічого не знаєш.

— Чому це не внаю? — образився я.

— Ну от не знаєш, як твоє ім'я, прізвище, де живеш,— узялася вона знову за своє.

— Ви краще скажіть мені, хто може бути автором ось цих віршів,— сказав я, дістаючи із кишені аркуш з віршами.— Наука ж твердить, що в почерку відбиваються індивідуальні риси особистості і що кожен має свій почерк, я правильно говорю? А то я, значить, себе залюдоземтюю, а мене хочуть, хоч би чого це їм коштувало, розлюдоземтити! — проговорився я.

— Що? Що? — насторожилась чергова.

— Та це я так... я просто так кажу,—прикусив я язика.

— Говориш ти правильно,— підтвердила жінка,— а чнтші...

Проте я не дав їй договорити.

Тепер ви, товариші нащадки, зрозумієте, чому я спочатку розстроївся, коли мене запросили до міліції. Мені б треба було самому сюди прийти з цими віршами.

Жінка прочитала вірші й сказала:

— А навіщо ж це по почерку встановлювати автора? Гарні вірші...

— А тому, що вони без підпису,— пояснив я.

— А навіщо, щоб вони були з підписом?

— А на те...— сказав я.— Ну, щоб ви сказали, аби при розслідуванні якогось злочину вашим міліціонерам не треба мати ніякого суплесу...

— Ти і суплес знаєш?

— Суплес,— відчеканив я,— це гнучкість тіла. Досягається спеціальними тренуваннями, вправами, що розвивають рухливість хребетного стовпа і еластичність міжхребцевих дисків, усього суглобового зв'язу-

. ючого апарата і м'язевої системи.

— Отже, не треба ніякого суплесу? — перепитала мене чергова.— А що ж треба?

— А треба, щоб був пзеверп, котрим володів... тобто скоро буде володіти одна людина,— додав я.— Пзе-верді — повне зібрання винаходів розумної природи,— пояснив я, не чекаючи запитання, і тут же почав пояснювати головне: — Отже, при розслідуванні певного злочину міліціонер' вискакує з відділення, він людина-шукач, у нього чудовий верхній нюх, як у службової собаки. Що таке верхній нюх? — спитав я чергову.

— Верхній нюх — це здібність службової собаки вловлювати запах з повітря, а не з землі із сліду,— відчеканила чергова.

— Правильно,—• похвалив я її.— Потім міліціонер вдивляється, неначе кішка в темряві!.. Що ви знаєте про кішок? — спитав я чергову.

— Що вони у вісім разів краще бачать у темряві, ніж людина, але кішки все бачать у чорно-білому зображенні! — відповіла чергова без запитань, як на екзамені.

— Дуже добре, — похвалив я чергову і продовжив: — Далі міліціонер зі швидкістю гепарда кидається навздогін за злочинцем. Злочинець — у ліс, міліціонер соколом у небо і коршуном пікірує на ворога? Що ви знаєте про гепарда, коршуна і сокола?

— Зажди, хто кого допитує? — отямилась нарешті чергова дитячої кімнати..."

Далі відсутня ціла сторінка, а через сторінку записана така фраза чергової:

"...Товаришу капітан, мене допитує затриманий! Дайте мені когось на допомогу, я одна не можу з ним упоратись!.."

Потім не можна було розібрати ще дві сторінки, на яких збереглися тільки окремі слова. Певне, на допомогу черговій капітан усе-таки прийшов, і подальша бесіда велася уже втрьох. Бесіда, як це не дивно, теж зникла. Від неї лишилося три уривки:

"...— І от, щоб наша міліція володіла всім тим, про що я вам розповідав, треба знати, що все це залежить від людини, тобто від мене! Ось чому я не можу, скажу більше, не маю права називати своє ім'я і своє прізвище... Все-таки кругом є ще й іноземні розвідки.

— Ну, знаєте,— сказав капітан,— бачив і чув я на своєму віку багато..."

Далі збереглися фрази Юрія Іванова:

" — Ви у мене взяли в борг з мого бортжурналу одну годину й п'ять хвилин, де я тепер візьму цей час?.."

"На вашому місці я б не заважав, а охороняв! — порадив я працівникам міліції...

— Ти ось що, ти не говори, що тобі робити з нами, а говори, що нам робити з тобою, говори своє прізвище і де живеш,— сказав капітан, коли я вже зібрався було піти.

Я, звичайно, у сотий раз відповів на ці слова зневажливим мовчанням, тоді він зі словами: "Самі довідаємось!" — узяв і одвернув комір моєї ковбойки, ніби у мене на спині написано, де я живу і як моє прізвище. Між іншим, цього капітана, якщо він мене добре попросить, я занесу до списку людоземтів! Ви навіть не уявляєте, товариші нащадки, як він мене підловив в цим коміром. На спині у мене дійсно нічого не написано, але до комірця була пришита мітка, з якою ми здаємо білизну до пральні. По тій мітці капітан і довідався про мої координати як стій та бач. Подзвонив до пральні і довідався..."

На цьому спогади про зустріч з черговою дитячої кімнати міліції уриваються. Як і чим усе те закінчилося — поки що невідомо. Знову пропущено десять сторінок. Далі йдуть згадки про вечір, у який Юрій Іванов після занять відповідно до своєї програми переходить до сну.

СПОГАД ОДИНАДЦЯТИЙ Даю вам десять хвилин на розмови!

Цього взагалі нормального для мене в розумінні перевантажень дня я вирішив призначити собі сон трохи раніше. "...Заплющую очі і розслабляю м'язи. Тіло, мов пліть, висить..." Ви, товариші нащадки, можливо, не знаєте, що такими словами описував свій стан за кілька хвилин до того, як буде піднята рекордна штанга, олімпійський чемпіон Юрій Власов. Я у Юрія Власова навчився розуміти цей стан — близьке сусідство вибуху, фізичної могутності з повним спокоєм і повною розслабленістю. Річ у тому, що будь-яка фізична діяльність людини — це почергова робота окремих груп м'язів (зрештою, дивіться про це в моєму бортжурналі). Зараз я почав якраз згадувати не про те, як я розслабився, а про те, що розслаблятися по-справжньому мені • перешкодив батьків голос за стіною. Ще коли я перед сном поклав батькові на стіл щоденник з записом (пам'ятаєте: "Вчив учителя алгебри... Читав лекцію... Не відповів,

до якого віку в середньому живе людина!"), він узяв до рук мій щоденник і сказав:

— А-а... бібліотека авантюрного роману. Почитаємо, почитаємо...

Потім я вийшов із кімнати, а батько замовк так надовго, що я подумав: "Чи не вивчає він мій щоденник напам'ять?" Потім чув, як він там за стіною

поговорив з мамою, потім мама хряснула дверима і вийшла з батькової кімнати. А він чомусь почав розмовляти сам з собою і досить голосно. Досі я за ним цього не помічав. Я вже подумки одинадцяту формулу розслаблення повторював: "Мої пальці й руки розслабляються і тепліють", як раптом двері до моєї кімнати відчинилися і батько голосно крикнув:

— Ти, врешті-решт, збираєшся вийти чи ні? Я тебе вже сто разів гукаю.

Я провадив далі свій практикум по самонастрою-ванню психіки й розслабленню м'язів, удаючи, що сплю, хоч в думках безперестану повторював одинадцяту формулу: "Мої пальці й руки розслабляються і тепліють!.. Мої пальці й руки розслабляються і тепліють!.." Але батько теж не переставав повторювати мені свою формулу. Тоді я не витримав і, неначе уві сні, але голосно промовив:

— Мої пальці й руки розслабляються і тепліють... У цю мить до кімнати увійшла мама і теж голосно

сказала:

— Послухайте! Цікавий матеріал у газеті: "...В зв'язку з цим згадується мені історія з восьмикласником однієї московської школи. Чимало турбот мали через нього всі. Міг якоюсь витівкою зірвати урок. І

ось одного разу в поході по Підмосков'ю він виявив себе з несподіваного боку. Одна з дівчаток підковзнулась і впала в холодний осінній ручай і промокла до рубчика. Хлопчик допоміг їй, віддав свої теплі речі, щоб вона зігрілась!.."

— Ні,— сказав я, підводячись в ліжку, але з заплющеними очима,— в таких умовах жоден надкс, пзеверп і навіть людоземт не зміг би абсолютно розслабитись, в таких умовах можна' тільки абсолютно напружитись!

— Що*він говорить? Про що він весь час говорить?! Що це за пзеверпи, людоземти, надкси-шмакси? Може, хто-небудь на земній кулі пояснить мені, що це все означає? — вигукнув мій батько і знову взявся за своє: — Ти збираєшся вставати чи ні?

Я подивився на свій годинник. Він показував рівно дванадцяту (24 години 00 хвилин!). Кілька секунд я мучився думкою про те, що ж мені робити далі. Я не міг порушити свій розклад. І, враховуючи грізну ін-

тонацію батькового голосу, не послухатись його я теж не міг. Значить, безвихідне становище. Ще б пак! У нас, у надкосмонавтів, безвихідних становищ не буває. Вихід є! Гаразд! Я встану, проте я їм усім покажу, навіть батька рідного не пожалію! Зараз відбудеться жалюгідна розмова, котру я запишу на магнітофон, і хай згодом нащадки бачать, тобто чують, як мене не розумів ніхто, навіть близькі люди.

Я встав з постелі, не розплющуючи очей. Відшукав на столику два тенісних м'ячі і поклав їх до кишені піжами, взяв магнітофон, навпомацки дістався до дверей і увійшов до вітальні. Намацав рукою спинку стільця, сів і4сказав:

— В раціоні довгожителів, а їх у Грузії понад дві тисячі, переважає рослинна їжа. В західних районах Грузії, наприклад, старі не вживали перших блюд, котрі багаті екстрартивними речовинами. Куряче, теляче, зрідка бараняче м'ясо довгожителі їдять в основному варене. Сирі овочі, фрукти, свіжа зелень і прянощі, багаті на вітамін С, обов'язкові за їх столом

' у будь-яку пору року. Довгожителі їдять мало цукру і багато меду. Постійне споживання молока, сиру, овочів і фруктів створює природний бар'єр проти склерозу. Саме цим пояснюється низький процент випадків атеросклерозу у столітніх.

— Якщо наш син у сні виголошує такі речі,— сказала гордо мама,— то що він виголосить, коли прокинеться.

"Хай думають, що я сплю",— подумав я. А ще подумав: "Можливо, я дійсно говорю, дію і взагалі живу як пзеверп лише у сні, але, коли вже я прокинуся..." Навіть мені було страшно уявити, що я можу наробити, коли прокинуся від сну, а тому сказав:

— Даю вам десять хвилин на розмову зі мною,— поставив на стіл мікрофон і непомітно увімкнув під столом магнітофон.

— Прошу— без ультиматумів,— грізно промовив батько.

— Юрку! — вигукнула перелякано мама.— Чому ти не розплющуєш очей?

— За розкладом,— відповів я.

' Мама зчинила була паніку, чи не пошкодили мені під час бійки зір, але тато сказав:

— Хай сидить з заплющеними очима... Принаймні я буду думати, що йому соромно дивитися мені в очі...

Я, звичайно, промовчав. Однак, щоб не гаяти марно часу, почав робити чотири діла одразу. Дрімати! Слухати батька! Лівою рукою стискати тенісний м'яч у кишені піжами! Правою ногою, упираючись носком, нарощувати м'язи ноги!

В кімнаті запанувала ніякова мовчанка, котру порушив батьків голос.

— Ну, говори! — сказав він, звертаючись, мабуть, до мене.

Я мовчав. ^

— Так,— сказав батько,— перед початком розмови проведемо невелику інвентаризацію обличчя нашого синочка: презирливо стиснутий рот — один, подряпин — п'ять... чи шість? Шість. Синець — один... Заплющених очей — двоє...

Я ледве чутно скреготнув зубами і ще щільніше заплющив очі.

— Юрку,— знову спитала мама перелякано,— чому ти сидиш із заплющеними очима?

— Відповідно до роз-кла-ду,— знов відповів я, проте з такою інтонацією, що батька аж тіпнуло на стільці.

Мама знову у паніку, чи не причинив мені той гур-■ ток хуліганів якоїсь травми, але батько вчасно зупинив її.

— Почнемо розмову...— сказав батько.

Запала знову гнітюча пауза, яку я аж ніяк не збирався порушувати.

— Ну, говори! — звернувся батько, мабуть, до мене.

— А що говорити, ставте запитання! — сказав я, стискаючи правою ногою і лівою рукою, тенісні м'ячі.

Даю голову на відсіч, що після цієї фрази батько подивився на маму, а вона почала робити йому якісь знаки руками. Я відчув це через рух повітря.

— Перестань трясти ногою і рукою,— поставив вимогу батько.

Самі ж кажуть: "Життя коротке! Бережіть час! Не губіть марно жодної миті!" А коли починаєш "не втрачати" і "берегти", то придираються,

— І вийми з кишені руки, коли з дорослими розмовляєш! І розплющ очі! — сказав тато, підвищуючи голос. *

— Ні,— сказала мама,— я все-таки вважаю, хоч би що там писала вчителька, наш Юрій дуже серйозний хлопець!

— Чарлз Дарвін теж був серйовний хлопець, і одного разу він дуже про це пошкодував! — заперечив батько.

Але тут батько неправий. Вперше чую, щоб людину звинувачували в серйозності. В легковажності — це інша справа.

— Женю, ну навіщо ти так? —сказала мама.— Навіть Юрієві вороги вивнають, що у нього у всьому і до всього надзвичайні здібності.

— Є люди,— сказав батько,— є люди,— повторив він,— у котрих з дитинства закладено неприємний талант робити життя тих, хто їх оточує, буденним і безрадісним!..

Після таких слів у мене зникла остання надія почути від нього фразу: "Бійки, як і війни, бувають справедливі і несправедливі!" Крізь примружені повіки я дивився на циферблат мого годинника. Від початку розмови минуло вже три хвилини. Цікаво, як батько думає укластися в сім хвилин, що залишились, коли він ще й не починав розмови про щоденник?

— Я повторюю,— сказав тато, роблячи знову велику паузу.

"В нього лишилося сім хвилин на розмову, а він ще й повторює",— подумав я.

— Вчора вони напали на нього цілим гуртком! — утрутилась у розмову мама.— І нічого дивного в тому нема, що хлопчик дав волю кулакам. Адже у нас навіть у законі є право на самооборону!

— Я повторюю,— сказав тато,— втретє повторюю... Проте мама і цього разу не дала батькові вимовити

й слова.

— Французам і італійцям, наприклад,— сказала моя мама,— час від часу необхідно розрядитися вибухом люті або викричатись...

— Я повторюю,— сказав батько,— не звертаючи уваги на мамині слова і підвищуючи голос,— я повторюю вчетверте.,.

Саме в цю мить на моїй руці задзвонив будильник. Я встав; користуючись тим, що батько все ще обдумує щось, я промовив:

— Тату, в тебе лишилося дві хвилини, але ти не хвилюйся. Ти можеш все, що потрібно, договорити мені завтра вранці.

— Як вранці? Чому вранці? — розгубився батько.— І це він мені радить не хвилюватись!

— Дитина стомилася,— підтримала мене мати.— Поговоримо з ним вранці, справді. Хай він відпочине.

— Ніяких завтра! — вигукнув батько.— Тільки сьогодні! — сказав він скоромовкою, чітко й голосно.— Ти читаєш лекції вчителям, певне, тому, що вважаєш, ніби знаєш більше за всіх вчителів!

— Але я справді розв'язав задачу по-своєму, вчитель такого розв'язку не знав. І я розв'язав її швидше, ніж вчитель,— заступився я за себе.

— А чому ти не відповів на питання, до якого віку в середньому живе людина! — обурився батько.— Відповідай: до якого віку в середньому живе людина?

— Не знаю,— відповів я.— І знати не хочу. Людо-земт усе знає і все вміє з того, що він хоче знати і вміти!..

—х Господи! — простогнав тато.— Хто мені відповість: чому мій син не знає і не хоче знати такої простої речі?!

— Довідаєтесь з допомогою засобів масової інформації, чому... прийде час, знатиме,— пояснив я суворо.

— Але я хочу знати зараз! — вигукнув мій батько.— І взагалі, я переглянув усі іншомовні словники — там немає слова "людоземт". Що таке людо-земт?.. Ну, давай, давай, записуй,— подивившись на маму, засміявся тато і одразу ж звернувся знову до мене.— Поки вона записує нісенітницю, яку ти городиш, ти перебори свою вислючу впертість і відповідай мені: до якого віку в середньому живе людина?..

Батько своє запитання повторив кілька разів, і я теж кілька разів відповів йому людською мовою, що я не знаю, скільки в середньому живе людина. І навіть коли батько заявив, що допоможе мені з відповіддю, і пояснив, що людина в середньому живе до сімдесяти п'яти років, я все одно сказав, що я не знаю, до якого віку в середньому живе людина. Це справило на тата жахливе враження, мені навіть стало його шкода. Після чергового запитання: "До якого віку в середньому живе людина? Лихий би тебе побрав!" — я вирішив порушити клятву, дану самому собі: відповідати на це запитання лише словами "не знаю"! Тут, дорогі товариші нащадки, повинен вам пояснити, чому я, точніше, які мотиви керували моїм небажанням відповідати на запитання про середню тривалість життя людини на землі словами "не знаю". І чи не було в цьому, в цій моїй відповіді', дійсно. нерозумної вислючої впертості, що на неї в розмові зі мною натякав мій тато? Не знаю, дорогі товариші нащадки, як буде з віком у вас, але у нас у моєму віці було формене неподобство! Посудіть самі: у нас справді людина доживає до сімдесяти — сімдесяти п'яти років. А хочете знати мою думку, чому так мало? Я взагалі-то збирався обнародувати свої ідеї не тепер, а в другий історичний період мого життя, але мені просто стало шкода батька, і тому, можливо, я не маю права приховувати це моє відкриття від батьків, вони ж теж у мене можуть дожити до сімдесяти п'яти років, а не як я до... ну, скажімо, глибоко орієнтовно, до, скажімо, семисот років... Не одразу, звичайно, а поступово, з часом.

І ось тут, дорогі товариші нащадки, я збігав до своєї кімнати й приніс з собою зошит, де на обкладинці було написано: ліворуч гриф "Цілком таємно", в дужках — "Для нащадків" і нижче пояснювальна записка, чому я на запитання про середню тривалість життя людини на землі відповідав "не знаю".

Отож прокашлявся і вже хотів був прочитати вголос, але неголосно, щоб не почули ненароком через стіну сусіди, проте в останню мить роздумав. Гаразд, уявімо, прочитав би я: "Дорогі товариші нащадки! Я, звісно, і ви, звісно, знали, що людина на землі жила до сімдесяти — сімдесяти п'яти років, ніхто не знає, а я знаю. Як на мене, то люди

живуть до таких років, до таких малих років, я б сказав тому, що вони ніби зговорилися: у сімдесят і' сімдесят п'ять років людина вважається старою. У два рочки — малюк, а в десять — це хлопчина, в сімнадцять — це юнак, у тридцять — доросла людина, в п'ятдесят — шістдесят — літня людина, а в сімдесят — сімдесят п'ять років — це вже старик. Я глибоко переконаний, якби люди були уважніші і не знали, що в сімдесят — сімдесят п'ять років людина е вже старою, то вони в ці роки не почували б себе такими старими. На моє глибоке переконання, коли взяти немовля з землі і перенести на якусь іншу планету, де люди живуть до тисячі років, і там, де немовля не знало б, що воно в сімдесят років уже старим буде, то це немовля разом з іншими теж прожило б тисячу років". На цих словах і відірвав би свій погляд від зошита і, переконливо, переможно поглянувши на моїх батьків, сказав би: "Тепер вам зрозуміло, чому я на запитання про' середню тривалість життя людини на землі відповідав словами "не знаю"?"

Настала б тиша, під час якої мама скочила б з стільця, плеснула в долоні і вигукнула б:

"Боже мій! Та це ж справжнє наукове відкриття! Це ж сенсація! Тепер я розумію, чому, коли я кажу, що мені менше років, ніж є насправді, я почуваю себе набагато краще, ніж звичайно!"

"Дурниці,— сказав би тато,— ніяке це не відкриття, а вислюча впертість. Якщо навіть у тебе є своя думка з приводу тривалості людського життя на землі, то ти все одно повинен був відповідати не словами "не знаю", а хоч би висловити свої думки вголос на розсуд вчителя і взагалі,— гримне тато,— зараз мова не про це! Мова йде зараз про негідну поведінку в школі мого сина! Я хочу знати, нарешті, що коїться з моїм сином! Я можу знати, що відбувається з моїм сином, чи я не можу знати, що відбувається з моїм сином?"

Ось чому, передбачаючи ставлення тата до мого відкриття, я не прочитав запис у зошиті, а сказав ще раз "не знаю". Та ще й не

звичайною мовою, а мовою, винайденою мною для шифрування моїх праць і спогадів.

— Ну, годі,— сказав тато,— я більше не бажаю розмовляти з цим упертим хлопчиськом. Мало того, що він мені не відповідає нормальною мовою, то він мені ще відповідає якоюсь тарабарщиною!.. Де щоденник?! Ось щоденник!

Поки я вимикав і згортав мікрофон, батько щось дуже нервово писав у щоденнику. Підписався ще більш нервово й мовчки простягнув мені щоденник. Я теж мовчки, але спокійно взяв його і вийшов з кімнати. Коли я зачинив двері, я почув, як батько сказав мамі: "Я не тільки не знаю, що з ним робити, але і з тобою що робити!" Кращої фрази батько не міг придумати, і я зараз вам скажу чому, тільки ось прочитаю, що він написав у щоденнику.

Ось що він написав: "Повинен вас повідомити, що мій син поводиться вдома нічим не краще, ніж у школі. Напевне, нам з вами треба вжити деякі спільні заходи. З повагою". Підписався тато так, що й розібрати не можна було, хто підписав.

Прочитавши цей запис, я не витримав, вийшов із своєї кімнати до вітальні; батько й досі ще сидів за столом і пив ліки.

— Є люди,— сказав я,—-є люди, що, як восьминоги, в хвилини небезпеки ладні заховатися за чорнильною завісою жалюгідних слів, на зразок: "Повинен вас повідомити, що мій син поводиться вдома нічим не краще, ніж у школі. Напевне, нам з вами треба вжити деякі спільні заходи". І тому подібне. Між іншим, даю довідку з біоніки. Цікава деталь: чорнильна рідина, випущена восьминогом, не просто закривав його. Вона отруйна і на певний час паралізує органи нюху у риб, що його переслідують: ті перестають впізнавати восьминога, навіть натикаючись на нього.— Я сказав це все для того, щоб, як бувало раніше,

приголомшити батька своєю ерудицією, паралізувати його, і майже досяг свого.

— Є люди,— відповів ошелешено батько на моє "є люди",— що ладні називати свого рідного батька восьминогом,— і у тата почалася просто істерика.

На жаль, я теж трохи зірвався, а може, далася взнаки невеличка перевтома, але я не втримався і навіть трохи погарячкував:

— Годі! — сказав я.— Годі, я відмовляюсь бути... я не можу бути далі у таких умовах! Хай інші виконують це доручення!.. Я відмовляюся!.. Зрештою, і в мене є нерви, не залізні і навіть не сталеві, а з цього... з-титану, але це теж нерви!..

Я влетів, обурюючись, до своєї кімнати, а за мною влетіла мама. Я обурювався, поклавши руку на пульс.

Пульс був, як завжди: п'ятдесят два удари на хвилину.

— Хай Іншим доручають це надзвичайне з надзвичайних!..

— Правильно,— підтримала мене мама,— хай іншим доручають це надзвичайне з надзвичайних!..

— Та ні, не знайдуть іншого,— подумавши, сказав я.— Авжеж, не знайдуть. Я ж не зможу... в таких умовах повного нерозуміння... І ніхто не зможе в таких умовах! І саме тому, що ніхто не зможе в таких умовах, одна надія на мене! Саме тому, що ніхто не зможе, я зможу! А тому все і далі так буде! Я продовжую! Ти вільна, мамо! На добраніч!

— На добраніч!

Поцілувавши мене, мама навшпиньках вийшла з кімнати. І тут же у вітальні взялася заступатися за мене.

— Якщо мої аргументи тебе не переконують,— говорила вона батькові,— послухай, що пише про подібний випадок журнал. "...Невпевненість ускладнює життя, заважає успіхові. Впевнений у собі досягає більшого: почуття впевненості завжди супроводжується появою так званих стенічних емоцій (від грецького слова "стенос" — сила), котрі підвищують і фізичні і психічні можливості людини. Без впевненості в своїх силах спортсмен, наприклад, ніколи не переможе у змаганні. Переоцінка противника і недооцінка власних можливостей майже завжди приводять до поразки".

— Все це слушно,— сказав тато,— послухай і ти мене. Треба ж уникати крайнощів.— І тато мамі теж прочитав, напевне, з іншого журналу: — "Але коли впевненість надмірна, не виправдана справжніми можливостями, вона вже "гає негативною якістю особи, перероджується у самовпевненість. Самовпевне-ний береться за справу, до якої взагалі неготовий або нездатний. Люди, що переоцінюють себе, часто-густо відрізняються вихвалянням, зарозумілістю. Вони можуть завдати чималої шкоди".

— Ні, це просто неможливо,— сказав я вголос,— усі неначе змовились зірвати посекундний розклад і планування мого життя. Тепер я плануватиму своє життя не загодя, а погодя: тобто спочатку щось зроблю, а потім запишу в бортжурнал.

От зараз вже час спати, і я вже спав би, коли б мій тато не влаштував мені цю Сцену, а тепер треба послухати "трічку магнітофона, на якій записана моя так звана розмова з батьком; ще і спогади про себе треба записати, шифрованим текстом. Добре було б попросити батька підписати текст сьогоднішньої сцени і засвідчити, що все саме так і було. Але ж текст буде зашифрований, і, поглянувши на мій шифр, батько, напевне, знову вибухне: "Що ти мені підсовуєш якусь китайську

грамоту!.." — і так далі, і тому подібне. Гаразд, обійдемось без підпису. Досить того, що вся розмова записана на магнітофоні.

От не дасть збрехати магнітофонна стрічка, товариші нащадки! Я перекрутив плівку і натиснув на клавішу програвача, але звуків ніяких не було. Виходить, десь щось не спрацювало. Невже згаяно стільки часу? Може, попросити батька влаштувати мені цю сцену ще раз — спеціально для нащадків? Вони ж можуть не повірити, що мені доводилося жити, вчитися, працювати і готуватися в такій нелюдській атмосфері— повного взаємонерозуміння.

Я прислухався.

Батько ще не спав. За стіною виразно звучав його голос:

— Уяви собі хоча б молодого самовпевненого лікаря. В нього і думки не виникне, що поставлений діагноз непогано було б перепровірити, порадившись з досвідченими колегами. І от неправильно визначена хвороба, неправильно призначене лікування... А хіба приємні пихаті, самовпевнені люди в побуті? Жити, працювати поруч з ними?..

"Цікаво, чого це тато —раптом заговорив про лікарів",— подумав я.

Знову приготував магнітофон до запису, перевірив його: Раз-два-три! Раз-два-три! Даю пробу!

Прослухав звук — усе як слід, і я вийшов до вітальні...

СПОГАД ДВАНАДЦЯТИЙ

-л

її величність — людська електричність

У вітальні тато дійсно читав мамі журнал:

— "З ними важко. Вони завжди все знають, нездатні до самокритики, не терплять заперечень, обривають співбесідника на півслові. І ніколи не помічають, що, образивши, принизили товариша. Якщо самовпевненість і приводить інколи до успіху, то він, як правило, випадковий, під ним нема твердої основи. Тож не варто їм заздрити".

Не чекаючи, поки батько закінчить читати, я сказав:

— Тату, треба повторити!

— Що повторити? — здивувався він.

— Сцену,— пояснив я.

— Яку сцену?

— Треба повторити ще раз сцену, яку ти тільки-но тут мені влаштував,— сказав я.

' — Яку сцену? — перепитав тато, витріщивши очі від здивування.— Що ти називаєш сценою?

— Те, що... ми недавно розіграли тут у вітальні,— пояснив я.— Так, називаю це сценою, і її треба повторити слово в слово.

— Як повторити? — здивувався ще більше тато.— Навіщо повторити?

— Розумієш, магнітофонна стрічка не записала. Я зараз відновлю всі наші репліки, і ми повторимо все спочатку.

Я сів до столу і почав, як завжди, робити три діла одразу (писав, розмовляв з татом, лівою рукою стискав тенісний м'яч). Я писав, відновлюючи слово в слово все, про що ми говорили за столом з батьком.

Я взагалі можу писати одночасно і лівою і правою рукою, причому різний за змістом текст, однак, якби я це почав робити, то привів би тата остаточно в шоковий стан. А тому я писав швидко, проте нормально — тільки правою рукою.

Швидко поновивши текст нашої розмови, я подав його татові і сказав:

— Тут усе, що ти мені казав, тільки перш ніж записувати ва плівку, над роллю батька варто як слід попрацювати.

— Над якою роллю? Якого батька? Де записувати? — нічого не зрозумів тато.

— Пояснюю,— терпляче —промовив я,— тил. тату, в свої слова вкладай якомога більше емоцій і вимовляй чіткіше... і взагалі конфліктуй, — порадив я йому,— по-справжньому.

— Як? — вигукнув тато, до якого тільки тепер дійшло, що я .збираюсь записувати на магнітофон розмову, яка нещодавно відбулась між нами.— Мене в моєму власному домі, мій власний син буде записувати на магнітофон, та ще при цьому буде режисеру-

• вати, називати мої слова репліками і вказувати, що мені говорити і навіть як говорити?! Сьогодні мене записують на магнітофон, а завтра... — на слові "завтра" батько мало не задихнувся,— а завтра мене, може статись, зніматимуть на кіноплівку?!

— Хвилиночку,— сказав я, перестаючи робити два діла (писати і накачувати м'язи лівої руки), батькова думка мені сподобалась.

Як це мені самому не спало на думку зняти документальний фільм з мого власного життя. Знятий і озвучений фільм! Що може бути більш достовірним.

—"Хвилиночку! — вигукнув я.— Це ідея! Сьогодні ти, тату, можеш спати, а завтра цю сцену ми і озвучимо, і знімемо!

— Завтра знімемо?! —■ обурився тато.— А втім, я не певен, не певен, що мене вже сьогодні чомусь і для чогось не знімають!..— З цими словами він зірвався з стільця і, схопивши голову в руки, зник у своїй кімнаті.

— Ні, я ' один з ним не впораюся,— донісся його голос, і несподівано, висунувши голову у напівпри-

• чинені двері, він сказав: — Попереджаю: я негайно ж обдзвоню всіх наших родичів. Я з тобою один не справлюся, не справлявся і ніколи не Справлюся! Ось

' зараз же подзвоню твоєму дядькові Петрові, і дядькові Михайлові, і дядькові Семенові, і тоді ти побачиш! Разом з дядьками ми вже тебе скрутимо в баранячий ріг!

— Ці слова і цю сцену,— сказав я,— теж треба б записати і зняти на плівку,— Потім зі словами:

"Нічого, знімемо завтра, раз я сказав знімемо, значить, знімемо" — я теж попрямував до своєї кімнати.— А відносно допомоги... це навіть цікаво, як це у вас вийде і що з цього вийде?..

— До речі,— пожвавішав тато по той. бік дверей,— я не хотів тобі говорити, але скажу, що з дядьком Петром до нас прийде один його знайомий. Він вже тобі, сподіваюсь, і підкаже дещо. Лише така людина, як дядьків знайомий, і зможе тобі. підказати деякі корисні думки!

На словах "підказати деякі корисні думки" я голосно промовив:

— Тату, ну невже ти віриш, що...

— Я хочу в це вірити, ну хоча б вірити! — вигукнув батько за стіною. За" стіною фізично відчутного нерозуміння, яка стала розділяти нас з батьком з деяких пір. Проте стіна стіною, дядьків Петрів знайомий знайомим дядька Петра, а про підказування думок, навіювання вчинків, викликаних цими думками, варто було б серйозно подумати, а надто про контрнавіювання. При зустрічі зі мною як з представником земної цивілізації інопланетяни теж можуть спробувати навіяти мені, підказати деякі позаземні думки і вчинки. Дещо в мене для цього приготовлено. Дещо, дещо!.. Я підійшов до книжкової полиці і взяв брошуру кандидата медичних наук "Навіювання в медицині". "Можливо, дядьків знайомий, який здатний, так гадає мій тато, навіяти мені корисні думки, має відношення до медицини,— подумав я.— Пусте, ми перевіримо, яке відношення мають до навіювання думок мої любі родичі". Потім я прочинив двері до вітальні.

— До речі, тату,— сказав я, просовуючи голову у двері,— а дядько Петро який закінчив вуз?..

— Інститут тонкої хімічної технології імені Ломоносова,— відповів тато.

— А дядько Михайло?

— Сільськогосподарську академію імені Тімірязєва.

— А дядько Семен?

— Повітряну академію імені Жуковського. А навіщо тобі це знати?

•— Довідаєтесь,— сказав я.

— Через двадцять п'ять років? — спитав батько.

яке

— Цього разу значно раніше,— сказав я...

"Інститут тонкої хімічної технології імені Ломоносова... сільськогосподарський вуз і повітряна академія..." — повторив я сам собі і подивився на балкон. Мені здалося, що там за склом балконних дверей промайнула чиясь тінь, дроте я не надав цьому ніякого значення.

Я потягнувся і сказав:

— Ну, деньок, не вистачав тільки знайти у кишені вірші. Зараз відгорну ковдру — на простирадлі лежить аркуш паперу з віршами, що їх написав і підкинув мені який-небудь привид. Я підняв ковдру і справді побачив на простирадлі папірець з написаними на ньому стовпчиком словами, як пишуть вірші:

— Гаразд, почитаемо,— сказав я спокійно і прочитав:

Узявся ти за діло, Узявся невміло І гадки не маєш чому? А тому, браток, тому,'

Що без посмішки

Ох, сумно...

Сяк-так діло йде тоді,

Як немає струму,

Як немає у тобі

її величності —

Людської електричності. Кажеш ліниво: "І чому все криво?" І гадки не маєш, чому? А тому, браток, тому,

Що без посмішки

Ох, сумно...

Сяк-так діло йде тоді,

Як немає у тобі

її величності —

Людської електричності.

Між іншим, мені оцей останній вірш про електрич-ність більш сподобався, ніж попередні, ніби хтось мої думки підслуховує... Ніби з мого мозку якимось побитом витікає інформація,

Днями я якраз думав про електричного ската на' уроці природознавства. Даю довідку з Великої Радянської Енциклопедії по пам'яті: скати (від скандінавського) — підрозділ риб розділу акулоподібних. Кожа гола або усіяна шпичками. Кістяк хрящовий. Голова й тулуб приплюснуті в напрямку спини й живота. Довжина тіла до трьох метрів, вага до ста кілограмів. Сімейство електричних скатів... От вам, будь ласка, його величність — скатська електричність. Він має електричні органи, які містяться з обох боків голови, напруга струму до трьохсот вольт, сила струму — сім-вісім ампер... Ну, скажіть мені, товариші нащадки, навіщо цьому скатові електрика, коли ним по праву царя природи повинна володіти людина, типу ПЗЕВЕРП-1. Отож я ходжу і міркую, як би це і де б це розмістити в тілі людини ці самі електричні органи? Гадаю, що найкраще — збоку під руками. (Дивись креслення

ПЗЕВЕРПа в моєму бортжурналі!) Отже, я ходжу і ламаю голову, витрачаю, можна сказати, мою людську електрику, а мені:

...Узявся ти за діло Узявся невміло../

Що без посмішки

Ох, сумно...

Сяк-так діло йде тоді,

Як немає струму,

Як немає у тобі

її величності —

Людської електричності.

А як же тоді: "Ідеш на бій,

Лице відкрий!"?

А самі!.. Аноніми безглузді! Мобулидаї нещасні! Я не лаюсь, товариші нащадки, мобулидає — це значить скат, морський диявол. Значить, мобулидаї — це морські дияволи. Вигукнувши: "Мобулидаї!" — я вийшов на балкон.

Коли я вийшов на балкон, мені здалося, що мій сусіда Вертишийкін замаскувався за гратами свого балкона і дивиться на мене в бінокль — веде спостереження за моєю кімнатою"

— Боягузи! — вигукнув я ще голосніше.— Боягузи! Самі пишуть: ідеш на бій — лице відкрий — от мужності начало! А самі,— сказав я, повертаючись до кімнати,— стріляють із-за рогу поодинокими саморобними віршами! Ви стріляйте в мене повними зібраннями поетичних творів!

При слові "стріляйте!" двері прочинилися, і до кімнати зазирнув переляканий батько-і зник.

— Я не боюсь! Людоземт не боїться нічого і нікого на світі. Він боїться тільки одного: не-ро-зу-мін-ня!

Як людоземт, я гадаю, що коли* між людьми існує взаєморозуміння, то воно мусить бути повним. Коли ж розуміння немає, а є повне нерозуміння — тим краще! Зрештою, людоземт повинен уміти переборювати не лише фізичні перевантаження, але й моральні. Хай усе дається нелегко. Зате буде про що згадати на прес-конференції.

ЗАПИТАННЯ надкосмонавту Іванову СПЕЦІАЛЬНОГО КОРЕСПОНДЕНТА ГАЗЕТИ "ИЗВЕСТИЯ": Товаришу Іванов, кажуть, що в дитинстві ви тренувались у важких умовах і були оточені, ну, деяким нерозумінням дорослих, чи що... Це правда?

ВІДПОВІДЬ надкосмонавта Іванова (просто)'. Що було, те було, приховувати не буду! Є документи. Я маю на увазі шкільний щоденник з "резолюціями" класного керівника і батька! Є магнітофонні записи... (Сміх.) Є деякі документальні фільми... (Оплески.)

ПИТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО КОРЕСПОНДЕНТА НЬЮ-ЙОРКСЬКОЇ ГАЗЕТИ "ТАЙМС" надкосмонавту Іванову: Містер Іванов, кажуть, ви стали єдиним і першим у світі людоземтом, пзеверпом і надксом тому, що ще в дитинстві провели курс спеціальних, вами розроблених тренувань? Чи не розповісте, в чому саме полягає секрет цих тренувань?

ВІДПОВІДЬ надкосмонавта, людоземта і пзеверпа Іванова: Настане час, усе розповімо! (Сміх. Аплодисменти.)

Були мені поставлені ще деякі запитання, але це вже, коли я спав.

Звичайно я засинаю одразу і сплю без усяких там сновидінь, проте цього разу чомусь спрацювала тільки перша половина звичайного. Тобто заснув я, як завжди, одразу ж, але скоро мені приснився рідкіс-

ний у моему житті сон. (Звідки я довідався, що "скоро", це я поясню пізніше.)

Сниться мені, що ніби я, як звичайно, іду в Ізмай-ловський парк тренуватися на каруселі, ніби на центрифузі. Іду нормально, наче й не уві сні. На всі боки поглядаю, чи ніхто не слідкує за мною. Рапіом назустріч Колесников. "Чого це ти в парк зачастив?" Я йому нічого не відповів і пішов своєю дорогою. Озирнувся. Дивлюсь, Колесников-Вертишийкін за мною голову повертає. На сто вісімдесят градусів (як у житті!). Я йому насварився пальцем. Тоді він повертає голову на всі триста шістдесят (це вже як уві сні, звичайно!) і зникає. Тоді я підходжу до каси по квиток. А замість касира сидить з нашого класу... ну, та, котра в космос, можливо, стюардесою полетить. Але я на неї все одно, мов тигр, дивлюся — —крізь неї і простягаю мовчки гроші у віконце. А вона мені раптом каже: "Вам, Іванов, сьогодні без грошей!" Я відповідаю: "Тим краще". Підходжу до хвіртки. Дивлюсь, замість контролера Маслов з фізиками і ліриками стоїть. А замість дитячої каруселі за парканом справжня центрифуга — довгий горизонтальний важіль, на одному його кінці противага, на другому кабіна космонавта, тільки якоїсь дивної форми. Я, звісно, трохи здивувався, але так непомітно. Підходжу до центрифуги (як кішка до акваріума). Роздивляюсь. Дивна кабіна. Закордонна, чи що? Спереду чотири ребра і якийсь великий виступ. "Ну, Іванов,— запитує мене Маслов,— як гадаєш, якої форми центрифуга?" Та мене на дитяче запитання не спіймаєш. Я в центрифугах розбираюсь, як дорослий, і не лише у сні, як Маслов. "Ця центрифуга,— кажу я,— скоріш за все американської фірми "Локхід"!" Лірики і фізики як зарегочуть. А-Маслов

раптом говорить голосно, ніби у гігантський мегафон, наче на весь світ хоче мене ославити: "І фірми не "Локхід", а фірми "Фігамін", а тому вона й називається не центрифуга, а центри-фі-га!" Я дивлюся на кабіну і бачу: чотири ребра — це чотири зігнуті пальці,— а великий виступ — дуля. Виходить, Маслов правильно мене інформував. І все це дійсно не центрифуга, а найганеб-ніша центри-ду-ля! А кругом всі сміються, заливаються. Кепкують: "Сідай, Іванов. Все одно безкоштов-

но

но!", "Вона у нас у п'ять разів збільшує перевантаження!.."

Так. Значить, від цих фізиків і ліриків уже й уві сні спокою нема?..

З цими думками я накинувся на всіх одразу і по-'чав викидати хлопців по одному за паркан центр-ри-ду-лі. Думав я в цей час про одне: аби тільки не приснилася мені в цей час наша Зінаїда Юхиміина. Ще присниться і перешкодить мені розправитися з цими люнеземтами. Хоч і у сні, а все-таки перешкодить. Однак вона мені, на щастя, не приснилась. Тільки Мас-лов, коли я його схопив за барки, сказав чомусь батьковим голосом: "Все той же сон!.." Я розмахнувся що було сили, щоб дати добрячого стусана Маслову, але в цей час мене хтось схопив за руку. Причому цей хтось був не уві сні, бо коли я озирнувся уві сні, я відчував, що мене хтось тримав, але не бачив хто. Тоді я одразу ж навмисне прокинувся, щоб розправитися з тим, хто мене тримає. Я розплющив очі і... побачив батька. Це він тримав мою руку не уві сні, щоб я не розправився з Масловим уві сні.

— Один і той же сон,— м'яко сказав тато голосом мами, опускаючи мою руку.— Можеш полюбуватися,— сказав він мамі,— він уже не тільки наяву, він уже й уві сні воює!,.

— Людоземт Юрій Іванов контролює всі свої вчинки лише наяву, але тепер я мушу навчитися тримати себе в руках і уві сні,— сказав я на своє виправдання.

— Уві сні? — вигукнув тато.— Та ти наяву...

Тут мені в голову спала до кумедного проста і, я б сказав, велика ідея: "А що коли навчитися не спати під час сну і спати під час роботи?" Мені аж дух перехопило від перспективи, яку відкривала ця ідея. Тільки б навчитися! Можна було б лише одним цим додати до свого життя сімдесят п'ять років! Адже в середньому сімдесят п'ять років ми проводимо наяву і сімдесят п'ять років у сні! 75 + 75 = 150 років. Я намагався пригадати, чи існує в природі істота, яка працює у сні і спить під час роботи? В моїх енциклопедичних знаннях явно була біла пляма. Існує, звичайно, анабіоз. Анабіоз — це стан організму, при якому життєві процеси настільки загальмовані, що відсутні всі видимі прояви життя. А анабіоз спостері-

гається при різкому погіршенні умов існування (низька температура, відсутність вологи). А коли настають сприятливі умови, в організмів, що впали в анабіоз, відновлюються всі життєві процеси.

Ні, анабіоз — це бездіяльний стан організму. А що коли анабіоз... А що коли ти в анабіозі, але., не' спиш! А рухаєшся, розмовляєш, ходиш із розплющеними очима, щось робиш, але в той же час ти і спиш. Це буде такий стан, в якому ти водночас і працюєш, і відпочиваєш, тобто ти витрачаєш сили і поновлюєш їх одночасно. Це ж щось схоже на перпетуум-мобіле, вічний двигун! Я так роз... розхвилювався (розхвилювався, звісно, спокійно), що навіть уявив собі таку прес-конференцію.

Скажімо, хтось десь збирає радянських і зарубіжних журналістів і навіть не десь, а саме в шаховому клубі. В залі, окрім журналістів, повно першорозрядників і гросмейстерів. Той, хто веде прес-конференцію,

просить дотримуватись в залі цілковитої тиші. За столом сиджу я, представники всіляких спортивних організацій і дуже відомий лікар. Головуючий запрошує ставити мені запитання. Уявім, що мене запитують, як я познайомився зі спортом. Я відповідаю, що познайомився зі спортом ще в дитинстві Захоплювався всіма видами спорту, і в тому числі шахами.

— Нам відомо,— запитує хтось,— що ви повинні були грати з багатьма гросмейстерами.

— Не лише з гросмейстерами,— відказую я,— дуже цікаві люди є і серед не дуже іменитих представників шахового мистецтва.

— Чи доводилося вам грати з вашими друзями?

— Я їх надто поважаю,— відповідаю я,— щоб нав'язувати їм себе у партнери, і не експлуатую їх доброго до мене ставлення.

Потім мені будуть поставлені найрізноманітніші питання найрізноманітнішої тематики. І після того, як цікавість присутніх буде задоволена, головуючий на прес-конференції скаже: "А зараз відбудеться сеанс шахової гри."Надкс, пзеверп і людоземт Юрій Іванов викликає на бій будь-кого, хто забажає".

Тоді на сцену вийде який-небудь гросмейстер, і я зіграю з ним партію. І, можливо, навіть виграю, тобто напевне виграю. Потім голова знову попросить тиші в залі і зробить таку надзвичайну заяву: "Дорогі товариші,— скаже він, звертаючись до зали,— в тому, що Юрій Євгенович виграв або, скажімо, навіть програв цю партію, здавалось би, нема нічого дивного, але справа в тому, що саме у всьому цьому є щось дивне: Юрій Євгенович Іванов виграв партію в сплячому стані, тобто уві сні".

В залі, звісно, після цих слів зчиниться галас, усі як закричать: "Як у сплячому? Чому у сні? Адже він не спить! Він же розмовляв, жартує, сміється і навіть грав в шахи!"

І тут головуючий знову скаже: "В тому і справа, що Юрій Іванов, Юрій Євгенович Іванов, хоч і говорив, і жартував, грав, а перебував і зараз перебував у стані глибокого сну, що і засвідчить присутній тут професор медицини".

Сивий професор засвідчить, що я справді перебуваю, за частотою пульсу, за глибиною дихання, у стані сну, і всі здивуються надзвичайно. А головуючий скаже, що це і в надзвичайне, неймовірне відкриття надкса, пзеверпа і людоземта Юрія Євгеновича Іванова, яке полягає в тому, що людина у стані сну може працювати, а працюючи, може спати, не гаячи даремно жодної хвилини часу.

На цьому спогади Іванова уриваються. Далі він згадує ранок наступного дня...

СПОГАД ТРИНАДЦЯТИЙ

Зелений шум

...Коли я прокинувся, перше, про що я подумав: як мені провчити всіх цих жалюгідних шпиків. Я вирішив зробити це сьогодні ж вранці, після зарядки й сніданку. Я вийшов на балкон на яскраве ранкове сонце, бо почув надворі підозрілий шум. Але ви знаєте, що "краще один раз побачити, ніж тисячу разів почути". Так вчить народна мудрість. Ну, а що робити, коли наші очі не все здатні розгледіти? Взяти, наприклад, світло (найтемніше місце фізики, як вважають учені). Світло, що ми бачимо,— це електро-

магнітні випромінювання, котрі ми відчуваємо. Таке випромінювання дають хвилі, довжина яких лежить у певному діапазоні. Проте варто хвилі "перебігти" межу праворуч або ліворуч, як вона перетворюється у невидимку. Інфрачервону і ультрафіолетову області оптичного спектра

ми не бачимо. Однак я, як ви самі розумієте, вийшов на видиме світло, і що ж? Вертишийкін роздивлявся мене у свій бінокль в упор.

— "Велике бачиться на відстані!" — сказав він мені нахабно замість "добридень!" — Це так сказав воєнні,— пояснив Вертишийкін.

— Велике бачиться-І на відстані, так сказав Іванов,— поправив я Вертишийкіна і Єсеніна.

Я навмисне потягнувся і прислухався до себе. Всі аналізаторні системи мого організму працювали чудово. Кристали вуглекислої солі тисли на мембрану мого вуха, подаючи сигнали про ідеальний стан мого слуху.

Я прекрасно чув усе, що відбувалось навкруг мене, наді мною і піді мною.

Внизу, біля воріт будинку чатувала, голосно про щось перемовляючись, масловська дружина.

— Усі хлопці на підбір... З ними Маслов-Чорно-

мор! — пояснив Вертишийкін, киваючи головою у бік воріт. А я сказав:

— Зелений театр...— зелений шум! — при цьому мені здалося, що щось подібне вже було в моєму житті! Ось так хтось стояв, чогось від мене вимагав, з кимось я лаявся... Чи, може, я про щось подібне читав у якійсь книжці?.. А чи не байдуже, з ким, коли і що було?! Не відволікайся, Іванов, не відволікайся від Перигея, який ти зараз покажеш своїм однокласникам. Вони хочуть проникнути в твій Апогей, але поки що рано, рано їм проникати в твій Апогей. Взагалі-то Апогей — найвіддаленіша точка надкосмонавта від Землі. Мій Апогей — це коли я виконаю довірене мені найважче завдання на світі, а Перигей — це найближче наближення до Землі надкосмонавта. Це взагалі, а зараз мій Перигей —

мов найщільніше наближення до моїх земних справ і турбот. І сьогодні, скажімо, за

годину, я почну потрохи піднімати завісу, як кажуть, дозволю зазирнути в шпаринку паркану, який ніби існує навколо мене в моєму житті, я дозволю зазирнути в шпаринку тим, що аж тремтять з цікавості.

Колесников-Вертишийкін не спускав з мене благаючих очей, при цьому він намагався навіть не кліпати, щоб не пропустити чого-небудь. У нього навіть сльози на очах виступили від напруженої уваги.

— Години через дві ми багатьох не дорахуємось,— сказав я, роздумуючи.

— Серед живих? — зацікавився Вертишийкін.

Від цієї фрази йому одразу ж повіяло антологією таємничих ситуацій. Він почекав моєї відповіді і чемно перепитав:

— Не дорахуємось серед живих?

— Серед ледве живих,— пояснив я.— Перерахуй всіх за цифровою системою,— наказав я Вертищий-кіну.

— Ох, і цікавий же ти чоловік,— сказав Вертишийкін, і, як мені здалося, з непідробним захопленням.—• Ну, до чого ж ти цікава людина, Іванов. От є цирк, кіно, телебачення, театр, а ти один — все разом узяте!

— Ти ось що, Вертишийкін, ти слів так марно не кидай, ти піди і запиши, що я цікава людина і те, що я все разом узяте, запиши і покажи це моєму батькові.

— І мамі? — спитав Вертишийкін.

— Мамі не треба, мама і без тебе знає, що я цікава людина, і, так би мовити, все разом узяте!

— Гаразд,— сказав Колесников.

— Не "гаразд",— завважив я Колесникову,— а слухаюсь!

— Слухаюсь,— повторив Колесников.

— І ось що ще... Якщо вже антологія таємничих • ситуацій є антологія,— сказав я, а сам подумав, що

це добре і правильно,— я вже зараз записую про себе спогади, проте ще краще, коли буде записувати про мене спогади ще хто-небудь, ну, скажімо, той же Колесников-Вертишийкін. І ще я подумав, що цей Колесников-Вертишийкін із своїм ординарним розумом сам не розбереться, що станеться в парку на його очах, а тому я сказав:

— Ти, Вертишийкіне, із своїм делікатним розумом одразу не добереш і не зрозумієш, що зараз станеться, а тому я поясню. Усе це теж, між іншим, запиши. Значить, так: зараз я вийду на вулицю і побіжу в ІНІКіВ, у парк, туди, де атракціон, зрозумів?

Вертишийкін кивнув головою, що зрозумів.

— До парку зі мною зможе добігти лише Маслов, решта не витримав і відстане. Щоб не подумали, що Іванов утік, і щоб не шукали по всьому парку марно, я тобі скажу, де ми з Масловим будемо.

— Це теж записати?

— Це теж записуй,— сказав я.— Отже, там, у парку, е всякі атракціони: "Трабант", "Міксер", "Веселий поїзд", "Чашечки", автодром,

карети, карусель, "Музичний експрес", атракціон "Твістер"> дворядна карусель, "Ракетоплан-1", "Ракетоплан-2", "Мертва петля". Так-от я, в основному, буду розважатися на атракціонах, біля яких висять такі таблички-попередження: "Особам, які хворі на серце або мають інші хвороби, відвідувати атракціон не рекомендується". Значить, усе відбудеться так, як я тобі сказав, розумієш? — спитав я Вертишийкіна.

— Фіфті-фіфті,— відповів Вертишийкін,— як кажуть американці, п'ятдесят на п'ятдесят. Ох і цікавий же ти чоловік, Іванов. З одного боку зрозумілий, з іншого боку на тобі чорт ногу зламає. Все в тобі незрозуміло і загадково.

— Гаразд,— сказав я Вертишийкіну,— тільки час допоможе тобі в мені розібратися! — З цими словами я вийшов у двір. Побачивши мене, мої однокласники насторожились.

— Зовсім недавно,— сказав я,— англійський підводний човен "Пайсез-3" з двома дослідниками на борту затонув. На глибині 1575 футів (приблизно 473 метри) корма "Пайсеза-3" вдарилась об дно — удар був не настільки приголомшливий, як чекали,— і на кілька десятків сантиметрів човен занурився у мул. Перечекавши кілька хвилин, підводники обшарили променем кишенькового ліхтарика середину човна: пошкоджень нібито не було.

Чепмен сповістив про результат обслідування на базу. "Розслабтеся, — сказав керівник робіт Хендерсон тоном таким спокійним, ніби замовляв обід.— Тримайте атмосферний тиск. Не робіть зусиль більших, ніж це необхідно. Ми спустимось за вами, як тільки до місця вашої катастрофи прибуде ще один "Пайсез". Порада "не напружуватись" мала глибокий зміст. Річ у тому, що запас кисню, розрахований на сімдесят дві години (десять з них уже минули), можна "розтягти": якщо "полонені моря" зберігатимуть спокій і будуть фізично пасивними, кисню витрачатиметься значно менше, повільніше... Кумекаєте? Отже, хлопчики, заощаджуйте кисень, "не напружуйтесь"... Розслабтесь... Кутирьов, ти, наприклад, дуже напружений. Спочатку ноги розслаб,

потім руки. Дивись, як я стою. Бачите, як у мене спокійно висять уздовж тіла руки. Ліва нога спокійно відставлена вбік, права, хоч я на неї і спираюся, теж не напружена.

Мої однокласники заворушилися, почали рухати ногами й руками, наслідуючи моїй корисній пораді.

— Це я вам замість "добридень",— вів далі я,— а замість "як живете?" я вам ось що скажу: об'єм тіла найкрупнішого мурашки вимірюється кубічними міліметрами, об'єм мурашника разом з підземною частиною — до речі, теж дивовижної будови з лабіринтом складних ходів і камер,— у сотні тисяч разів перевершує розміри "будівельника". Якщо співставити об'єм усіх споруд великої мурашкової колонії з окремим її мешканцем, то вийде, що відносні розміри мурашника у вісімдесят з гаком разів перевищують розміри піраміди Хеопса. Значить, з одного боку, мураші, мурашишки, мурашишечки, а з другого боку що?..

Всі напружено мовчали.

— Що ж все-таки з другого боку? — перепитав я всіх одразу.

— Аз другого боку, "я цар чи не цар?" — сказала, осмілівши, Віра Данилова.

— Правильно, Данилова,— підтримав я.— Тільки чого "цар чи не цар?" — перепитав я Віру Данилову і всіх одразу і сам відповів і — "Я цар чи не цар природи?!" Ні, не цар! Поки що не цар! — "Поки що" я говорив ніби в двох планах одразу: в плані поки що — людина поки що не цар природи і в плані до побачення.— Зрозуміло? А зараз,— вів далі,— давайте в думках чітко завантажимо м'язову систему. Даю команду: бігом, кроком руш! Ви авжеж подума-

ли: знову цей Іванов подає якусь незрозумілу коман-. ду. А нічого дивного в цій команді, між іншим, немає. Пояснюю: те, що для одних бігом, для Іванова — кроком! Значить, бігом, кроком руш!

І я побіг московськими вулицями у напрямку до Центрального парку культури й відпочинку імені Горького.

СПОГАД ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Я сам себе зіграю

"Спочатку всі полізуть за мною на будь-який атракціон,— думав я на бігу.— Потім з кожним новим атракціоном бажаючих меншатиме, а я кататимусь і розважатимусь доти, доки Маслов теж не витримає і, як кажуть, зійде з дистанції. Я ж і далі кататимусь і розважатимусь. А накатавшись досхочу, піду в Санду-новську лазню паритись. Одні хлопці поплентаються, певне, за мною і до лазні, проте паритись зі мною, звісно, не будуть, хіба що Маслов. Я попарюсь, потім покупаюсь у басейні, потім знову попарюсь, потім знову покупаюсь у басейні, потім трохи відпочину й піду до школи. Наш клас вчиться у другу зміну, але ходять чутки, що в наступному році ми будемо вчитися тільки в першу зміну".

Далі в зошиті збереглися лише уривки речень. В ЦПКіВ імені Горького на атракціонах усе відбувалося так, як і передбачав Юрій Іванов: "розважатися" з ним на атракціонах почали всі хлопці, а закінчив він ці розваги у цілковитій самотності, навіть майбутній космонавт Маслов і той не витримав перевантажень, запропонованих Івановим.

Обкатавши всі атракціони, Юрій попрямував до Сан-дуновської лазні. До лазні з ним ледве доплентав один Маслов, але що відбулося в лазні, невідомо, бо в тексті знову були відсутні три-чотири сторінки. Далі Іванов •оповідав, як він сидів в актовому залі школи, чекаючи, поки розпочнуться уроки, і робив одразу п'ять справ...

"Отже, після відвідин ЩІКіВ імені Горького і Сан-дуновської лазні я, як нічого не трапилось, сидів в актовому залі школи і робив одразу п'ять справ; найважливішою з них були мої роздуми з приводу книги "Ораторське мистецтво". Цю книжку я купив у книгарні по дорозі до школи. Ще я купив книгу "Промови в суді". По книзі "Ораторське мистецтво" я збираюсь оволодіти мистецтвом красномовства, а на судових промовах звинувачувачів я збираюсь тренувати своє красномовство. Обидві книжки я прочитав у скве-* рі хвилин за сорок. Річ у тім, що я нещодавно оволодів мистецтвом так званого партитурного читання, і з допомогою цієї системи я можу прочитати приблизно двісті-триста сторінок на годину. Тому, сидячи у школі, я вже не читав, а тільки обмірковував прочитане. Мені як представникові земної цивілізації неодмінно доведеться представляти її на зустрічах з інопланетянами, а для спілкування з ними мені, звісно, необхідно оволодіти досить сильним і могутнім красномовством. Співвітчизників я, звичайно, можу і без усякого красномовства вразити першими-ліпшими словами, та одне діло — співвітчизники, інше діло — інопланетяни! До інопланетян, гадаю, доведеться застосувати більш науковий підхід. З прочитаного я зрозумів, що ораторське мистецтво тримається на філософії, логіці, психології, етиці, мовознавстві... Думки мої перервав Борис Кутирьов, що саме зайшов до залу. Я подивився на нього і подумав: на чому тримається красномовство, я знаю, але на чому тримається Борис Кутирьов, я збагнути не можу. В парку Кутирьов не витримав ' і зійшов з дистанції вже, здається, на третьому чи четвертому атракціоні, і зараз у нього було бліде й зелене лице, запалі щоки і блукаючі очі. Він поглянув на мою книгу, у знемозі .опустився на стілець і запитав:

— Ти ще можеш читати?

— Можу,— відповів я.

— І на уроках сидітимеш?

— Сидітиму,— сказав я. Кутирьов знизав плечима і мовив:

— Ну, Іванов, бачив я завзятих розважальників, бачив і загартованих атракціоністів, але такого, як ти, стрічаю вперше..,— Потім він подивився на книжки,

котрі я читав, і здригнувся. Зверху лежала книжка "Промови в суді".

— Товариші судді! Я починаю звинувачення на даному судовому процесі з глибоким усвідомленням його великого значення! — голосно крикнув я на весь зал. Я крикнув для того, щоб перевірити, як звучить мій голос у розумінні красномовності. Голос мій звучав чудово, просто навіть дуже чудово.

Кутирьов здригнувся, поглянув на мене з жахом, і в очах його можна було прочитати: де там — чи "закохався", чи "потрапив у дурну компанію", чи "його якась муха вкусила", чи "його інопланетяни підмінили"?! Тут, безумовно, все зразу: і закохався, і до дурної компанії попав, і муха вкусила, і інопланетяни підмінили!! Подумавши так," Кутирьов безсило і тихо спитав:

— А де всі?

— Ти хочеш знати, де всі хирляки? — перепитав я Кутирьова і розізлився: —Кинув би я всіх хирляків у річку, де плавають піраньї... під час відливу.

— Еге ж,— сказав Кутирьов,— тобі дай тільки волю, ти б те тільки й робив, що стояв на березі річки й кидав би всіх піраньям на поталу. А коли всіх перекидав би, тоді б що став робити?..

Я, звісно, відповів найпрезирливішим у світі мовчанням на цю намальовану словами Кутирьова картину. Якби я почав відповідати, довелося б розсекречувати, багато що — одне за другим. А я таке собі дозволити не можу, тож мусив вислухати слова Кутирьова цілком

спокійно, не здригнувшись жодним надм'язом на моєму над обличчі. Не дочекавшись відповіді, Кутирьов'важко зітхнув і озирнувся.

— А де всі? — перепитав він мене стомлено, але настирливо.

— Коли тут я, виходить, тут усі,— сказав я.— А решта, по-моєму, в медпункті.

Кутирьов глибоко зітхнув І, мабуть, подумав, що йому теж не завадило б сходити до медпункту, але в нього не вистачило сили підвестися із стільця, тому він лишився сидіти. А потім у нього було до мене, я це відчував, дуже важливе діло. Я з жалем дивився на Кутирьова і думав: "Та це ж тільки мій Перигей, і навіть не сам Перигей, а, так би мовити, самий його початок".

Кутирьов, напевне, зрозумів мій погляд, бо, зітхнувши, сказав:

— Укатали сивку...

Він навіть не міг договорити до кінця' прислів'я.

— Укатали сявку,— виправив я Кутирьова.

Я прислухався до свого пульсу і артеріального тиску, перевірив апетит — він у мене був зараз ну просто вовчий — і подумав: "Усе в нормі, все в цілковитій нормі, самопочуття надкосмонавта Юрія Іванова чудове!"

Потім я знову хотів заглибитися у вивчення ораторського мистецтва і красномовства, але Кутирьов знову перешкодив цьому:

— Слухай, Іванов,— сказав він якось прісно і без особливих барвистих прикметників, які він так полюбляв вживати.— Я, значить, і група товаришів вирішили називати наш кінолюбительський гурток "Веселий

тир". Знаєш, от є фотополювання,— це коли людина стріляє по тваринному світові не з рушниці, а в фотоапарата. Так-от, ми теж вирішили стріляти по живих мішенях, але з кіноапарата. Як ти на це дивишся?

Я розумів, до чого хилить Кутирьов, і прекрасно здогадувався, що це вони мене знову вибрали мішенню для свого кінополювання. Я хотів сказати Кутирьову, по своїх, мовляв, стріляєте, але не сказав, а тільки подумав, сказав же ось що:

— Значить, усе життя будеш останнім ділом займатися, Кутирьов?

— Чому останнім? — здивувався Кутирьов.

— А тому,— пояснив я,— ти ж знаєш, усякий гумор там, усякі байки-побрехеньки, всякі шаржі-смар-жі, пасквілі-масквілі завжди вміщують на останній сторінці журналу чи газети, а раз уміщують на останній сторінці, то, виходить, діло це останнє.

— Адже і ти, Іванов, ти теж на четвертих сторінках працюватимеш у житті, отож ми з тобою, загалом, одним ділом займатимемось,— відповів Кутирьов.

— Отже, ти гадаєш, що я працюю і буду працювати на останню сторінку? — спитав я Кутирьова.

— А на яку ж іще? — здивувався Кутирьов.

— А ти не впевнений, що я працюю навіть не на першу сторінку, а на ту, що перед першою? — спитав я знову Кутирьова.

— Перед першою ніяких сторінок не буває,— відповів Кутирьов.— Це тільки в науково-фантастичних романах, можливо, бувають ще якісь сторінки перед першою. Однак не в цьому справа.

— Саме так, кажи діло, Кутирьов! Що то... від ме... треба? (останнім часом я, дорогі товариші нащадки, намагаюсь не договорювати слова до кінця, щоб і на цьому заощаджувати час. Так фраза: "Що то... від ме... треба?" означає: "Що тобі від мене треба?")

— Ми хочемо на тебе кіносатиру зняти,— з цими словами Кутирьов дістав з портфеля кілька сторінок, віддрукованих на машинці.

— Дозволу треба спитати, дозволу у товариша Іванова, розумієте? Спитати дозволу, а потім уже шаржи-ки-маржики свої клеїти,— відрубав я.

— Тож я і говорю з тобою, ніби питаючи в тебе дозволу,— почав виправдовуватися Кутирьов.

Я зиркнув на сторінки в руках Кутирьова, певне, це і була кіносатира на мене, і суворо сказав:

— І взагалі неправильно формулюєте свої думки. Треба казати не "ми хочемо", а "нам запала в голову безглузда ідея" або "ми з хлопцями вже давно хворіємо на дурницю".

Кутирьов обміркував мою поправку і нехотя погодився:

— Ну, гаразд,— сказав він,— нам запала в голову безглузда ідея, і ми давно хворіємо на дурницю... зняти на тебе кіносатиру, тобто вистрілити по тобі з кінорушниці.

— А що це за кіносатира? — суворо спитав я.

— Такий собі невеличкий сюжет з твого минулого життя і майбутнього під назвою: "Дзвоник на перерву, або Що було б, якби Юрія Іванова призначили старостою класу".

— Покажи текст,— наказав я.

Кутирьов з готовністю простягнув мені аркуші паперу.

Товариші нащадки, щоб уникнути фальсифікації всього того, що я прочитав, додаю до моїх спогадів текст, написаний Борисом Кутирьовим, а потім поведу далі свої спогади.

ДЗВОНИК НА ПЕРЕРВУ, АБО ЩО БУЛО Б, ЯКБИ ЮРІЯ ІВАНОВА ПРИЗНАЧИЛИ СТАРОСТОЮ КЛАСУ.

Фальшиво наспівуючи "Коли я иа пошті служив ямщиком...", Юрій Іванов підмітає сцену перед завісою. Вбігає Мишко Холін.

Мишко. Іванов, годі тобі мести, першого уроку не буде.

Ю р і й. А що буде?

Мишко. Перевибори старости!

Юрі й. Мишко, мені твоя зачіска подобається... Може, мені зробити таку зачіску...

Юрій і Мишко йдуть за завісу. Із репродуктора, що висить на авансцені, доноситься галас Голос: "Пропоную обрати старостою класу Юрія Іванова. Він добре вчиться, дисципліна у нього теж задовільна, скромний, діловитий, загалом, гарний хлопець... Хто "за"? Прошу підняти руки! Одноголосно! Приймай справи, Іванові Поздоровляємо!.. Знову галас. Завіса відкривається.

Мишко. Всі вільні!

Микола. Крім учасників концерту. Треба уточнити програму... і дещо гадрепетирувати...

Маша. Я гадаю, з приводу програми треба з Івановим порадитись, він тепер староста, це його теж стосується...

Зоя. Правильно!

Микола. Згоден. Юрку Іванов, іди сюди! Ю р і й. Я тут, у чому справа?

Микола. Юрку, сьогодні ввечері виступає наш гурток самодіяльності. Юрій. Ну то й що?

Мишко. Кожен учасник концерту склав програму, а яка з них краща, ми не знаємо і вирішили з тобою порадитись. Як ти гадаєш, з чого краще починати концерт? Маша пропонує з художнього читання, а Зоя — з вокалу.

Юрій. Ну який я вам порадник. Концерт мене не стосується...

Микола. Як це — не стосується? Ти староста. Керівник. Тепер тебе все стосується. То з читання, чи з вокалу починати?

Юрій. Консерваторії я не закінчував, на співах не розуміюся. Мені ведмідь у дитинстві на вухо наступив, так що... І взагалі... я звичайний учень.

Микола. Ну, не зовсім так, ти, Юрку, був звичайний учень, а тепер ти наш староста і в тебе вже є стаж , керівництва нашим класом...

Юрій. Ну хіба це стаж... Я староста лише п'ять хвилин...

Сергій. Лише п'ять хвилин!.. Ти хочеш сказати: цілих п'ять хвилин стажу!

М а ш а. У нас, наприклад, жодної хвилини.

Сергій. Уловлюєш?.. Тому тебе поважають у класі і вже цінують твою думку.

Юрій. Уже цінують, кажеш?

Сергій. Дуже цінують.

Ю р і й. І мене все стосується?

Мишко. Старости все повинно стосуватися.

Микола. З тобою вже рахуються. Більше того, твоєю думкою вже дорожать.

Юрій (з достоїнством). Це ти, Колю, добре сказав... вдало... Зі мною вже рахуються. Моєю думкою вже дорожать.

Вадим. Кінець кінцем ти ж розумний у нас.

Юрій. Так, я розумний.

О л е н а. У тебе є смак, Юрку.

Юрій. Що є, то, здається, є... Хто хоче ще що сказати?

Микола. У тебе вірне око, легка рука. Тому в класі тебе вже п'ять хвилин цінують!

Юрій (дивиться на годинник). П'ять хвилин і сорок секунд... Прошу висловлюватись точніше.

Мишко. Скажу більше, тебе, Юрку, вже в нашому класі люблять! Так, так, люблять і навіть пишаються...

Юрій. Стривай! Повтори, що ти сказав. Мене... що?

Микола. Тебе люблять.

Юрій. Мною... що?

Микола. Тобою... пишаються!

Юрій. А чому?

Мишко. А тому, що в тебе є... ця... Ну, як її... Юрій (підказує). Яскраво виражена індивідуальність у мене є. І я староста сьомого класу "А", що?

Микола. І ти, як староста, просто... це саме... Юрій (підказує). Я-ви-ще! Мишко. Точно... Явище... Ю р і й. Я — особа!

Микола. Безумовно! Коли б ти не був особою, хіба б тебе обрали.

Ю р і й. Не заперечую...

Микола. Ось чому ми з товаришами і вирішили порадитись з тобою, тобто разом скласти програму концерту...

Юрій. Разом, значить? Ну, ну, давайте, давайте, попробуйте, попробуйте разом. Подивимось, як це у вас вийде... (Поважно ходить по сцені.) Ну, кажіть разом. Що у вас там?

Сергій. Привіт!.. Ми тобі вже двадцять хвилин розтлумачуємо. Ось дві програми, ми не знаємо, на якій з них зупинитися... ^

Юрій. Попрошу з повагою, з повагою попрошу... Ми ще на одній парті з тобою не сиділи... Так що на "ви" попрошу...

Сергій. Будь ласка... Юрій, але ми з тобою, тобто я з вами шість років, сидячи на одній парті...

Юрій. Сидів, а більше сидіти не будеш... Трифонов, Воробйов!

Голоси. Тут ми!

Юрій. Візьміть у завгоспа пилку і відпиляйте...

Голоси. Що відпиляти?

Юрій. Половину моєї парти... від його...

Голоси. Але ж...

Юрій. Виконуйте!

Трифонов і Воробйов вибігають. Юрій Іванов ставить стілець на стіл, вискакує на стіл і сідає на стілець. *

Юрій. Разом захотіли! Ніяких разом, зрозуміло? Я достатньо виріс на ваших очах, щоб вирішувати самостійно всі питання нашого класу. Як-не-як непересічне явище — староста, не який-небудь там звичайний учень... (Читає програми і реє їх.) Дурниці... Глупота... Примітив... Зараз я вам складу програму...

Микола. Добре, Юрку, складай, але тоді дозволь допомогти тобі порадою.

Ю р і й. Ти хто такий, щоб мені радити?

Микола. Я твій товариш по сьомому "А" класу.

Юрій. Правильно... Товариш по сьомому "А", а не по порадах! І взагалі ніяких порад! Зрозуміло?.. Самі казали, у мене смак, у мене розум...

Мишко. Я казав: один розум добре...

Юрій. Добре?.. І досить!

Мишко. Ти не дослухав, я казав: один розум добре, а два...

Юрій. У кого це два? Чи не в тебе часом? Теж мені мислитель знайшовся... Спіноза... І зачіска мені твоя не подобається. Що це за зачіска?

Мишко. Раніше вона тобі подобалась.

Юрій. Раніше вона мені могла подобатись, а тепер може не подобатись і може подобатись, а може не подобатись, а може...

М и ш к о. І взагалі зачіска тебе не стосується.

Юрій. Хвилиночку. Самі казали, що мене все сто* сується! Казали?

М и ш ко. Говорили, проте...

Юрій. Ніяких "проте"... Хто хоче щось сказати, хай підніме руку. (Всі піднімають руки.)

Юрій (поблажливо). Говори, Колю, говори...

Микола. Знаєш, це вже просто хамство. Зрештою, ми можемо обійтись і без твоїх порад. Ти староста класу, а не гуртка самодіяльності, консерваторії ти не кінчав... *

Юрій. Хто не кінчав консерваторії?.. Я не кінчав консерваторії?.. Ха-ха! Та ви знаєте, що я закінчив Московську консерваторію?!

М и ш к о. Це ж коли ти її закінчив?

Юрій. Коли я був вундеркіндом... Від двох до п'яти... по вокалу!

Микола. Слухай, Юрку, ти ж казав, що тобі ведмідь на вухо наступив ще в дитинстві.

Юрій. Мені ведмідь?.. Це я ведмедю наступив! На вухо! Зрозуміло?

Зоя. Що з ним таке скоїлось?.. Невже ми його так перехвалили?

М а ш а. А по-моєму, це дзвоник.

Зоя. Який дзвоник?

Маша. На першу переміну — бачите, як людина перемінилася... з першого дзвоника. Вибрали старостою, і от вам, будь ласка...

Юрій (пише і бурмоче). Жоден ваш номер у мене не пройде, а от мої номери...

Микола. А от твої номери у нас не пройдуть! Ану злазь! Десять хвилин, як став старостою і вже насмітив... Знімайте його, хлопці!.. А то він щось дуже високо злетів над землею...

Хлопці і дівчата знімають із столу стілець, на якому сидить

Юрій Іванов.

Мишко. Зробив м'яку посадку в районі свого зле-туї (Простягає Іванову мітлу.) Тримай!.. Заметеш сміття, приходь до класу на свої перевибори!

Юрій (тихо, ввічливо). Хлопці, а як же відносно порадитися? Ви ж, здається, хотіли зі мною щось обговорити, порадитись... разом, так би мовити...

Мишко. Красно дякуємо, Юрку, нам здається, що ми обійдемось і без твоїх порад.

Микола. Років до ста рости нам без старости, без такого як ти...

Юрій. Значить, кінець?

Хлопці і дівчата (в один голос). Кінець! (Зни* кають за завісою.)

Юрій (затримує Мишка). Гарна у тебе зачіска, я все думаю, чи не зробити й мені таку.

Микола. Думай, думай! До речі, Іванов, поздоровляю тебе з рекордом!

Ю р і й. З яким?

Мишко. Всесоюзним!.. Ти був старостою класу лише десять хвилин і вісім секунд.

Юрій (дивиться на годинник). Вибачте, десять хвилин і дев'ять секунд... Точніше треба рахувати...

Мишко. Все одно — рекорд! (Виходить.)

Залишившись один, Юрій Іванов розмахує мітлою і замітає підлогу, фальшиво наспівуючи: "Коли я на пошті служив ямщиком..."

Поки я вивчав твір, який ви тільки-но прочитали, Кутирьов, певне, про всяк випадок, стояв уже біля дверей.

— Хто мене гратиме? — спитав я грізно.

— Маслов,— відповів, затинаючись, Кутирьов.

— Не підходить,— відрубав я.

— Але краще від нього тебе ніхто не зіграє,

— Є такі, котрі й краще зіграють,— відповів я загадково і замислено похитав головою.

— Це, наприклад, хто ж такий?— здивувався Кутирьов.

— Наприклад... це я! Я можу зіграти самого себе і зіграти краще за будь-якого Маслова...

СПОГАД П'ЯТНАДЦЯТИЙ Іванов, до директора і'з щоденником!

Кутирьова так вразила моя пропозиція, що він довго мовчки просто стояв і просто не вірив у те, що я сказав, і тільки тоді, коли я ще раз підтвердив своє бажання, сказав здивовано:

— Слухай, Іванов, а ти можеш сам собі дозволити знятися у фільмі, де ти гратимеш самого себе?— спитав мене Кутирьов.

— Чому це не дозволю, собі я дозволю, іншим ніколи. Тільки я сам собі й можу дозволити, і більше ніхто,— відповів я. *•

— Тоді ось тобі роль. Вивчи.

Я взяв з рук Кутирьова текст кіносценарію. Хіба кіносценарію! Між нами кажучи, це була звичайнісінька фальшивка, нічого подібного ні на моє минуле життя, ні на майбутнє. Проте мене у всьому цьому зацікавило ось що: по-перше, відзнявши сам себе, я вможу потім відзняти з допомогою Кутирьова і сцену з татом, котру я нахвалявся йому відзняти на плівку; по-друге, мені було цікаво, як кажуть, порівняти два моїх життя.— істинне життя, котрим я жив, і життя, як уявляли його мої'співвітчизники. А текст?.. Що текст... Текст з часом можна переробити, я маю на увазі дикторський текст. Про це я розповів Кутирьову, який все ще дивився на мене ошелешено.

— Текст, звісно, треба буде замінити,— сказав я.

— Як замінити? — захвилювався Кутирьов. •

— Ні, не зараз,— заспокоїв я його,— а потім... Зрозумій же, із того, що ти нашкрябав, тільки два слова мають до мене, і то дуже далеке, відношення!

— Які два слова? — образився Кутирьов.— Чому тільки два? Тут до тебе мають відношення всі слова!

Я не шкрябав, а писав їх у хвилини натхнення... І поводишся ти саме отак нахабно, і співаєш фальшиво. І з співів тікаєш...

— А чому я взагалі не займаюсь співами, ви над цим замислювались? І коли пробував співати на уроках співів і співав фальшиво, то чому? Ви про це подумали? — спитав я Кутирьова.

— Ну, тому, напевне, що тобі в дитинстві ведмідь на вухо наступив,— відповів Кутирьов.

— Мені ведмідь? На вухо? — перепитав я грізно. І почав тиснути на нього. — Мені ведмідь?! Це якось я йшов тайгою і наступив ведмедю на вухо!

— Це на тебе схоже,— примирливо сказав Кутирьов.

— Але взагалі — це ж не снайперський постріл із цього, як його... Із кінорушниці, чи що? Хіба ти, Кутирьов, сам не бачиш?

— Ми, на жаль, про тебе ніякого не знаємо,— став виправдовуватися Кутирьов.— Де ти вчився, як ти вчився?.. Але не завжди ж ти був таким гігантським нахабою і хвальком-всезнайком, яким ти виявляєш себе зараз. Тепер, правда, ми створили комісію для розслідування твого, я не хочу сказати темного минулого, я хочу сказати твого неясного минулого.

— А, то ви вже і комісію створили?! — вигукнув я захоплено, але в цей час пролунав дзвоник. Кутирьов підвівся і сказав:

— Ходімо на урок, а завтра відзнімемо,— і він стомлено поплентався до дверей, зіткнувшись на самому порозі з Ніною Кісіною.

— Іванов, де Іванов? Ти тут, Іванов? Ах, ти тут, Іванов! Тебе негайно викликають до директора школи! Негайно! — випалила Кісіна.

СПОГАД ІШСТНАДЦЯТИИ

Сеанс гіпнозу

...Коли я вийшов на розвідку до вітальні, мама сиділа перед люстром і щось робила із своїм лицем. Тоді я пішов до батькової кімнати. Батько сидів у кріслі і читав книжку. Я підійшов до нього і зазирнув через плече, щоб подивитись, що він читає. Це була якась медична книга. Про нудьгуючий тип темпераменту у підлітка. Я підсів і прочитав на обкладинці: "Нервові хвороби". Отже, батько вирішив таки докопатися до якоїсь хвороби в моєму організмі. Це в мене?! Ну, гаразд! Я на прес-конференції тоді їм все пригадаю. Все розкажу всім.

— Сподіваюсь, ти згідно із своїм розкладом сьогодні будеш дома?— спитав мене батько.— З хвилини на хвилину до нас мають прийти дядько Петро і... інші,— додав тато трохи непевним голосом.

— Сьогодні вечір шкільної самодіяльності,— сказав я,— моя присутність необхідна і обов'язкова.

— Це щось нове,— сказав тато.— Юрій Іванов на вечорі самодіяльності.

Щось нове в цьому було, і з татом не можна було не погодитись. Ні на який вечір самодіяльності і взагалі ніякого вільного часу я, звичайно, не мав, проте на афішу, що висіла в школі і закликала всіх на генеральну репетицію, я звернув увагу, а головне — на слова: "Сліпий космічний політ, клоунада". "Це що ще за "сліпий", та ще й "космічний", і що це ще' за "клоунада"?" — міркував я, невдоволено хмурячи своє і без того похмуре лице.

"Подивимось, подивимось,— подумав я тоді біля афіші,— над чим і над ким а, головне, хто надумав посміятися?! Там клоунада. Тут батьків консіліум, а за розкладом у мене ще стільки навантажень. Час! Де взяти ще хоча б одну добу? Та де там добу, як додати до цієї доби ще хоча б годин дванадцять-три-надцять. Та де там дванадцять-тринадцять, хоч

би годин п'ять-шість,— міркував я, кладучи безстрашно свій щоденник на стіл перед батькові очі.

Вихід один,— міркував я,— треба спати в той час, коли не спиш, і не спати, коли спиш. Не може бути, щоб природа не запатентувала такого винаходу у тварин, або у птиць, або у комашок. Людина повинна віднайти, розгадати і взяти собі на озброєння..."

Між іншим, батько все ще не торкався щоденника. Я підсунув його до батька ближче. Батько здригнувся, весь якось зіщулився і навіть, по-моєму, відсунувся од щоденника разом із стільцем, на якому сидів. Батько по відношенню до щоденника поводив себе загалом правильно. Річ у тому, що мене викликали до директора школи в цей історичний для мене і для всіх день двічі; перед уроками і вдруге прямо з першого уроку, коли з'ясувалось, що той атракціон, який я влаштував класові в парку культури і відпочинку, не минув для них безслідно і для мене також. Майже весь клас не з'явився на уроки. Про це і записав у моєму щоденнику директор власноручно: "Заманив весь клас і угойдав усіх на атракціонах до такого стану, що майже ніхто не з'явився на заняття! Гарненьке "майже ніхто"! Я ж прийшов до школи як нічого і не було...

Я постояв трохи біля батька і повернувся до своєї кімнати, щоб прорепетирувати свою роль у кінофільмі, який збирався знімати Борис Кутирьов: "Дзвоник на перерву, або ЩО було б, якби Юрія Іванова призначили старостою класу". Я одягнув на плечі спеціальний пристрій, з допомогою якого можна читати книжки, прогулюючись по кімнаті на руках. Припасувавши до плечей пюпітр, я пришпилив на ньому роль. Гуляючи по кімнаті на руках, я почав на всі лади промовляти:

— Значить, мені ка"же Микола: "Досі ти, Юрку, був звичайний учень, а тепер ти наш староста, і в тебе вже є стаж керівництва нашим класом".

Я. Ну, хіба це стаж, хлопці? Я і староста п'ять хвилин.

Сергій. Лише п'ять хвилин!.. Ти хочеш сказати цілих п'ять хвилин стажу! Тому тебе вже поважають у класі і цінують уже твою думку.

Я. Уже цінують, кажеш?

Сергій. Дуже цінують.

Я. Мене все в класі стосується?

Мишко. Старости все і повинно стосуватись.

Микола. З тобою вже рахуються. Більше того, твоєю думкою вже дорожать.

Я (з гідністю). Це ти, Миколо, гарно сказав, вдало!.. Зі мною вже рахуються, моєю думкою вже дорожать. • Вадим. Врешті-решт, ти ж у нас розумний.

Я. Так, я розумний...

До кімнати зайшов батько, певне, його увагу привернули незвичні інтонації мого голосу. Ходячи на руках по кімнаті, я говорив далі : "З тобою вже всі рахуються. Більше того, твоєю думкою вже дорожать".

Я (з гідністю). Це ти, Миколо, гарно сказав, вдало!.. Зі мною вже рахуються, моєю думкою вже дорожать. Вадим. Врешті-решт ти ж розумний. Я. Так, я розумний.

— Що ти робиш? — зірвав мою репетицію батько, обережно підходячи до мене.

— Що я роблю? Вчу роль,— пояснив я, проходячи повз батька на руках.

— Яку роль? — спитав мене батько.

— У нас в класі знімають про мене фільм,— знову пояснив я.

— Фільм про мого сина?! — здивувався батько.— Це цікаво. Покажи-но мені свою роль.

Я підійшов до тата на руках і, зробивши стойку на лівій руці, правою простягнув йому сценарій. Батько вголос прочитав назву сценарію і сказав:

— А справді, що було б, якби Юрія Іванова призначили старостою класу?..

Він узяв сценарій і почав читати його з цікавістю і, я б сказав, з великим захопленням.

— Ти бач,— звернувся тато ніби сам до себе.— На нього знімають сатиру, і він же знімається у головній ролі. Грає сам себе. Незбагненно!.. — з цими словами він вийшов із кімнати. А я став на ноги й сказав:

— Усе буде, по-моєму, років через двадцять п'ять. Невже не можна трохи потерпіти?

— Але я не проживу двадцять п'ять років,— зав* важив із вітальні батько,— якщо і далі в домі буде все так, як зараз.

Це була вже сентиментальність, а я не мав права реагувати на сентиментальність. У цей час з прихожої почулися голоси.

"Котрийсь із дядьків приїхав",— подумав я і вийшов на балкон. За розкладом у мене був відпочинок.

На сусідньому балконі сидів у шезлонзі Колесников і щось швидко-швидко писав у товстім загальнім зошиті. Я кахикнув, щоб Колесников не подумав, що я підглядаю за ним, а просто собі дивлюся навкруг. Колесников одразу ж відірвався од своєї писанини і розтягнув губи в посмішці, я б сказав, не зовсім розумній.

— Ось,— сказав він,— закінчую спогади про тебе. Сказавши це, він дістав з шафи, що стояла тут же на балконі, ще одного загального зошита. Я ще тоді одразу подумав: "Чи не забагато цей Колесников назгадував про епізод з атракціонами, який був маленьким штришком у моєму житті, а в нього вже два загальні зошити?!" Проте нічого такого я не сказав. Мені було цікаво, як все це виглядає збоку.

На першій сторінці рукою Колесникова було написано ось що: "Б той пам'ятний історичний ранок Іванов вийшов на свій балкон, що знаходиться поряд з моїм балконом".

— Ну, як? — запитав Колесников, тільки-но я прочитав кілька рядків його спогадів.

— Нічого,— сказав я,— що гірше, то краще! Що важче, то легше. Що складніше, то простіше!

— Це я розумію,— сказав Колесников, котрий вже, певне, звик до мого дещо незвичного висловлювання думок.— Я питаю: ну, як мої спогади? — перепитав вія мене. ,

Я почав читати вголос: — "Колесников. Його спогади про мене".— Щоб він сам відчув, що й до чого, сказав при цьому: — Зараз, зараз я тебе погодую твоїми мемуарами.— Перегорнув сторінку і почав читати далі.

— Слухай, Іванов,— вигукнув Колесников, задоволений своєю роботою. Еге ж, здорово?! '

— Оце мене й бентежить, що занадто здорово для тебе. Не міг ти сам так написати про мене. Тут присутня якась антологія якоїсь таємничої ситуації,— засумнівався я і додав: А взагалі, добре. Тут ти щось схопив у мене, особливо-от у цих словах: "Він статури чудової, силует благородний.і завершений. Лаконічність, суворість, придивіться до гіганта — і вас почне терзати двояке враження: чи несе він тягар великий з величезним напруженням, чи граючись — сталеві м'язи "спалахнули" в легкому зусиллі. Саме ця зміна стану і дає відчуття боротьби — атлант змагається з вагою, яку не бачить наше око..." Проте...— я подивився на Колесникова рентгеноскопічно.

— Проте...— зчервонівся Колесников, не витримуючи мого погляду,— але це я списав з одного журналу,— признався він.

— Це не* має значення,— не образився я на Колесникова за таке зізнання,— якщо це виражає якусь у мені суть, тим більше, що признався. Але читаємо далі?.. Що ти пишеш?.. Ти почав загалом правдиво і відповідно до предмета, але далі, як ти, Колесников, далі описуєш мою розмову з однокласниками у дворі і в ЦПКіВ. Я підкреслив тут окремі слова й вирази. Ось слухай: "Пожалій свою теплоелектроцентраль, коротше ТЕЦ, одним словом, голову,— сказав Іванов Маслову..." Коли це я говорив такі слова Маслову? Або: "Ти, Іванов, усіх перешпонщик,— сказала Віра, дивлячись Іванову в лице!"" Ну коли і хто осмілився б мені сказати це, та ще й "дивлячись в лице"? Або ось ти пишеш, що мене хтось обізвав Ха мп'ютером! Ну хто б посмів мене так назвати в моїй присутності? Мені здається, що це ти сам про мене все таке думаєш, а приписуєш іншим... Або от ще: "Неспокійна сірість,— сказав Іванов". Не говорив я цього. "Тобі це втямки чи ні?" Ну, що за вираз! "Цей Іванов весь час щось із себе корчить!.." Ну, тут хоч є щось —* — "весь час" і "корчить". Але я не пам'ятаю, щоб таке хто-небудь казав... "Я сто перший раз бачу...— Зараз побачиш в останній раз,— сказав Іванов".— "Сховайся і зроби так, щоб ти щез, і я тебе довго-довго не міг найти...— сказав Іванов". Не говорив я цього! І взагалі, Колесников, повинен я тобі сказати, якщо ти тепер таке пишеш, такого, з дозволу сказати, воза котиш на мене, то що ж ти писатимеш про цей історичний

епізод через сорок років? Я міг і сам що завгодно понаписувати про себе, але хіба я собі можу таке дозволити? — сказав я.

— А хіба ти сам про себе що-небудь пишеш? — насторожився Колесников.

— Пишу не пишу, річ не в тому. Річ у тому, що ти, Колесников, не знаєш, що таке мемуари і як вони пишуться. Чи, може, я помиляюсь?

Колесников погодився зі мною, що він не знає, що таке мемуари, і більше того, не знає, як вени пишуться...

— Мемуари,— пояснив я,— це літературні записки, які є спогадами автора чи розповідями очевидців про різні події особистого і громадського життя. Деякі мемуари являють собою цінні джерела, що.дозволяють поновити, відновити, розкрити обставини, пов'язані з важливими історичними подіями. А хіба ж це цін-

не джерело, коли ти в своїх мемуарах брешеш на кожному кроці! Візьми свого зошита і перепиши все, як було.

Не встиг я сказати Колесникову, щоб він пішов додому і переписав всю цю фільчину грамоту, як з вітальні нашої квартири долетіли невиразні, але тривожні голоси. Я повернувся до своєї кімнати * і, знову пришпиливши роль старости в заплічний пюпітр, став на руки і тільки-но було почав репетирувати, як до кімнати увійшов батько з дядьком Петром і ще якимось незнайомим чоловіком.

— Привіт, Юрку,— сказав дядько Петро і помахав мені рукою.

— Привіт, дядьку Петре,— сказав я і помахав йому ногою.

— От бачите,— звернувся до гостей засмучений батько,— ходить весь час на руках.

— Пусте,— заспокоїв його дядько Петро,— я в його роки ходив на голові.

— Стань на ноги, коли розмовляєш з дорослими,— сказав батько.

— Але ж говорити зручніше вниз головою,— парирував я напад.

— Але чому вниз головою?—розсердився батько.

— Ну хоча б тому, що до голови приливав більше крові,— а кров...— почав я з запалом,— а кров — це...

— А кров — це,— перебив мене незнайомий чоловік,— це рідина, яка циркулює в кровоносних судинах тварин і людини і переносить речовини в організмі, вона є одним з видів тканини внутрішнього середовища.— Чоловік зупинився і спитав: •— Досить чи, може, продовжити?

Лекцію про кров я дослухав уже стоячи на ногах і думаючи про те, чи не той це чоловік, який повинен буде сьогодні з'ясовувати, чим я дихаю, а потім навіюватиме мені відповідні мислі? Цікаво, хто він за фахом? Лікар?.. Чудово знає, що таке кров.

— Ну, здоров ще раз племінничку,— сказав дядько Петро.— Ходімо варити юшку, отже, старі,— і дядько Петро, звертаючись до батька, повів далі, мабуть, ще на кухні розпочату розмову,— риба — хороший барометр. Інколи вона не клюв в саму що не є рибальську погоду. Не бере і годі! І ніякі насадки, прикормки не допомагають. І от тут ти повертаєшся додому, і раптом налітає на тебе шквальний вітер або вдарить невідомо звідки з малюсінької хмарки злива, і зайвий раз переконуєшся у правоті рибальської мудрості: риба — кращий барометр! І сама не клює, і тебе ще задовго до негоди попереджає про це, уявляєте?

І дядько Петро почав свою безкінечну розмову про риболовлю. Скільки разів він був у гостях, тільки про риболовлю і розповідав, а мені це в ньому не подобається. За освітою він хімік, закінчив інститут тонкої хімічної технології імені Ломоносова, але про хімію ніколи не згадує.

" Я перервав його розповідь і несподівано спитав:

— Дядьку Петре, до речі, про рибу. Чи знаєте ви, що є риба, яка задихається у воді?!

— Та такого і бути не може! — вигукнув дядько Петро.

— От, виявляється, ви про рибу і не все знаєте! — сказав я вдоволено.— Виявляється, є така рибка, котра задихається у воді. І звуть її періофтальмус кельрей-тері. Або по-нашому — рибка-стрибунець. Ця дивна істота в посадженими близько одне до одного вежка-ми-очима, у довжину не більше п'яти сантиметрів, може стрибнути на відстань понад один метр. На березі вона спритно ловить комах.

— Не може бути! — знову вигукнув дядько Петро. А я сказав:

— Таких знавців риб, як ви, дядьку Петре, треба кидати піраньям... під час відливу!

Батькові наша розмова, певне, не сподобалась, бо він перервав дядька Петра на самому початку рибальської історії, котру той почав був знову розповідати.

— Годі-бо тобі про рибалку, я тебе не для того в гості кликав.

— Ай справді! — сплеснув руками дядько Петро і хотів уже звернутись до мене, але я подивився на годинник і сказав:

— Друзі! Даю вам на себе півгодини часу. Я дуже зайнятий. Тож давайте коротенько! Конспективно! З півслова! Засікаю час!

Я поглянув на годинник, потім на батька, бо той одразу ж смикнувся, ніби його била істерика.

— Ви чуєте, "друзі",— звернувся він до дядька Петра і його знайомого,— друзі! Отакої!.. У нього на нас лише півгодини часу!..

— Вже не півгодини, а двадцять дев'ять хвилин,— вніс я поправку, від якої мій батько мало не задихнувся; добре, що дядьків Петрів знайомий заспокоїв батька словами:

— Ви не хвилюйтесь... Я вже говорив вам по телефону, що серед наших підлітків з громадською спрямованістю в такі, що для них важливіше за все — досягти якого-небудь блага для інших, своїх товаришів, класу, для батька, іноді для всього людства...

На словах "для всього людства" я насторожився.

— Яв одній школі познайомився із одним.хлопчиною, його хвилювали плани перебудови не лише свого класу, а Й усієї галактики! Ростуть ділові підлітки,

Дослухавши слова знайомого дядька Петра до кінця, я заспокоївся: я надгідліток, і я надділовий, і мене все це не стосується.

— А хіба ви не знаєте про експеримент з діловими підлітками, що про нього писали в журналі "Знание — сила"? — спитав я ніби байдуже у знайомого дядька Петра.

Дядьків Петрів знайомий здивувався.

— А ти цікавився цим експериментом? — спитав він мене.

— Трохи,— відказав я, ухиляючись.— Погортав статтю під назвою "Ви мене запитували ?"

— Ну і як?

— Та так собі... Проте одна невеличка думка, варта уваги, є, пригадуєте? Цитую: "...ділові підлітки можуть бути просто дітьми інших масштабів, і їх можуть зацікавити деякі надважливі і обов'язково корисні для когось проблеми: наукові або господарські, такі, що грунтовно змінюють життя людей. Одним словом, не "дитячі", а дорослі цілі..."

Я подивився на батька лазерами своїх очей так багатозначно, що він навіть трохи відхилився від мого погляду.

— Інших, ін-ших масштабів,— повторив я.— І їх можуть цікавити деякі надважливі і вже обов'язково корисні для декого проблеми. Одним словом, не "дитячі", а дорослі цілі. Додам від себе,— сказав я значуще,— і, може статися, навіть наддорослі надцілі.

— А чи не збираєшся ти стати лікарем? — спитав мене дещо приголомшений таким поворотом справи дядьків знайомий.

А дядько Петро, який нічого не втямив з мого короткого, фехтувального спалаху в розмові з його знайомим, сказав:

— Ти тут знаннями та силою дорослим зуби не заговорюй! Ну й молодь пішла! Що не треба — вони знають, а що треба — вибачайте. Ти скажи, чого це батько на тебе скаржиться? Погано вчишся, поводишся негідно?!

— Це хто ж погано вчиться? — здивувався я. Батько наморщив лоба і сказав:

— Ти, Петре, все переплутав. Він вчиться так, що для нього вже оцінок бракує. Це він колись погано вчився, чотири роки тому, а тепер я навіть не знаю, як назвати те, як він зараз вчиться. Йому один учитель ставить не п'ятірки, як усім іншим відмінникам, а вісімки й дев'ятки! Він якось навіть десятку приніс. Ти його Щоденник бачив? Одні шістки й сімки з плюсами. Він, розумієш, як би це тобі сказати... все знав і про все за всю десятирічку!

— За всю десятирічку? — здивувався дядько Петро. " "Здається, доведеться пустити в хід секретну зброю

і довести цьому консиліуму, що я знаю не лише за десятий клас,— подумав я.— Звичайно, з дорослими справитись буде важкувато, але для надкосмонавта надперешкод немає".

— Чому лише за десятирічку, я можу і за вуз!

— Це ж за який вуз ти можеш? — здивувався дядь' ко Петро.

— Ну, наприклад, за той, який ви закінчили! За інститут тонкої хімічної технології імені Ломоносова Михайла Васильовича. Ось "Вступ до хімії і технології полімерів", візьміть підручник Більмейра.— Я подав дядькові книжку в коричневій коленкоровій палітурці.— Розгорніть на будь-якій сторінці і запитуйте мене про все, що там написано.

— Ну це вже просто зухвала самовпевненість! — обурився тато.

А дядько Петро сказав:

— Так, так, так,— і розреготався, а потім почав гортати підручник, мабуть, шукав для мене щонайскладнішого питання.— Значить, за інститут тонкої хімічної технології? — сказав він.

— До речі, тату,— звернувся я до батька,— поки дядько Петро вибиратиме щонайскладніше питання, я б хотів позмагатися з твоєю обчислювальною машиною. Візьми свій арифмометр.

— Це ж яким чином ти з нею будеш змагатися? — здивувався тато.

— Перемножу в дві секунди будь-які числа! Дай мені для початку два великих двозначних числа!

— Ну, це вже взагалі ні на що не схоже! — розсердився батько.

— Ти спочатку дай два великих двозначних числа, а потім уже будеш казати — схоже це на щось чи не схоже!

— Ні, як він і про що розмовляє із своїм батьком! — загарячкував тато, звертаючись до дядькового знайомого.

Дядьків Петрів знайомий подивився на мене, докірливо похитав головою, однак все ж порадив батькові назвати числа.

— Неодмінно великих? — спитав батько з залишками обурення в голосі.

— Бажано,— сказав я спокійно.

— Ну, гаразд, візьмемо... вісімдесят девять... на... дев'яносто два.

— Бісім тисяч сто вісімдесят вісім! — сказав я, не моргнувши оком.

— Отак швидко? — розгубився батько.

Він підвівся, пішов до своєї кімнати і приніс арифмометр. Схопившись за ручку обчислювального апарата, він завертів нею, потім записав

результат. Потім узяв аркуш паперу і почав перемножати вручну задані цифри. Поки батько ходив за арифмометром, я встиг сказати дядькові:

— Між іншим, час іде, ставте швидше ваші запитання!

— Так, так, так,— сказав дядько Петро, хитаючи розпачливо головою.— Зараз, зараз!..

— Вас я теж попрошу поставити мені будь-яке запитання,— сказав я, звертаючись до дядькового знайомого,— щоб мені відповідати вже разом вам обом.

До речі, можете ставити мені запитання і ви, і ви, дядьку Петре, одночасно.

— ЯКЩО ВИ цікавитесь питаннями психології, то, можливо, читали статті про групове спілкування? — спитав мене дядьків знайомий.

— Ми не "можливо" читали, а ми, звичайно, читали статті про "групове спілкування",— заявив я.— Я взагалі проти спілкування, а надто групового! Кому треба багато... (слова "встигнути особисто" я не сказав), той не може витрачати час на... (на "групове спілкування" я теж не сказав, тож уся фраза, як завжди, у мене вийшла дещо загадковою: "Кому багато треба... той не може витрачати час на...")

— А мені здається, вам бракує саме цього "групового спілкування",— сказав дядьків знайомий.— Тоді не було б того, що я помічаю за вами: ви не вмієте знаходити правильної реакції на своє оточення. Гідно пристосуватися до нього, чи що. Мова йде не про пристосовництво в ганебному розумінні цього слова. Це ваше невміння — особливість вдачі: так вас виховали, так склалась ваша особиста доля. Коротше, ви даєте помилкові реакції на людей а люди дають помилкові реакції на ваші реакції... Можливо, ви гадаєте, вам перепадає від інших на горіхи не по заслузі, проте на ділі — все правильно: як гукнеш, так і відгукнеться.

— Ось,— сказав дядько Петро, одриваючись від підручника і втручаючись у нашу розмову.— Ану скажи мені, що таке фрикція і чим відрізняється пластикація від пластифікації?

— Фрикція — це характеристика валків і валкових змішувачів, що застосовуються для виготовлення і фарбування полімерної суміші. Фрикцією називається відношення окружної швидкості переднього валка до окружної швидкості заднього. Вам зрозуміло? — спитав я.— А чим відрізняється пластикація від пластифікації? Пластикація — це розм'якшення полімерної суміші в результаті перемішування при легкому підігріванні. Пластифікація — це введення у полімерну суміш пластифікатора.

— То ти що,— спитав мене дядьків знайомий,— збираєшся вступити до інституту тонкої хімічної технології?

• — Ні, не вбираюсь,— відповів я.

— Му-гу...— сказав дядьків знайомий.— Тоді я спробую тобі навіяти думки про користь від "групового спілкування". Ось я помічаю в тобі непоборне прагнення до лідерства, але лідери бувають і негативні. Чи не так?..

"Це лідери! — подумав я.— А над лідери не можуть бути негативними, отже, на це можна і не відповідати. Не розгадав мене дядьків знайомий, не розгадав. У цих дорослих фантазія вище лідерів не сягає. Вони навіть не можуть уявити, що серед звичайних лідерів може з'явитися надлідер".

— Так, далі,— сказав дядьків Петрів знайомий.— Часто труднощі в характері людини виявляються при зіткненні протилежних внутрішніх тенденцій, одну з яких людина не бажає визнавати в собі. Коли у під, літка з'являється завищена самооцінка (порівнюючи

з його реальними здібностями і можливостями), його завищені претензії, природно, не можуть бути задоволені. Ця незадоволеність травмує психіку підлітка, у нього виникає потреба, необхідність захистити свою високу самооцінку, а це в свою чергу...

— До чого це "в свою чергу" призводить — це всі знають,— утрутився я в розмову.— Це призводить до явища, котре психологи називають "ефект неадекватності",— стан, коли подразнена нервова система примушує людину діяти не у відповідності з оточенням. Я вас правильно зрозумів? — ввернувся я до дядькового знайомого і, не даючи йому опам'ятатися, вів далі: —А ви знаєте,— сказав я, звертаючись до

■ всіх,— думка людини про себе саму і думка, яку складають про неї інші, наприклад, думки деяких дорослих і деяких підлітків дуже часто значною мірою розходяться? Адже люди бачать лише те, що людина зробила до цього часу, а вона сама вважає себе творцем як сучасного, так і майбутнього. А тому істина звичайно знаходиться посередині: вартість людини не тільки в тому, що вона гробила, але й в тому, що вона планує зробити.

— Точної —. вигукнув батько, що саме закінчив перевірку моїх обчислень.— Усе сходиться! Але як ти так швидко вирахував?

— Дуже просто. А ви нікому не скажете?

— Звичайно. *

— Скільки до ста не вистачає в першому числі, у восьмидесята дев'яти?

— Одинадцять.

— А в другому?

— Вісім.

— А важко помножити вісім на одинадцять?

— Звісно, ні. Вісімдесят вісім.

— Це і є кінець результату.

— А як же ти знайшов початок? — запитав мене батько.

— Ще простіше,— відповів я.— Від вісімдесяти дев'яти відняти вісім важко?

— Ні.

— А скільки буде?

— Вісімдесят один.

— Ну це й є початок результату. А коли хочеш, то # відніми від дев'яноста двох одинадцять, буде теж вісімдесят один.

— Му-гу,— сказав дядьків знайомий.— Ти збираєшся вступати до економічного інституту?

— Ні,— сказав я,— не збираюсь. Тепер, друзі, дозвольте мені поставити вам одне запитання. Ви читали статтю доктора медичних наук "Мозок приймає рішення"? Він пише: "Серед численних визначень суті живого мені особливо імпонує визначення, що належить академіку А. П. Бергу: "Все живе відрізняється від неживого наявністю потреб. Відзначимо, що потреба — це не тільки голод, спрага, або..."

— Ні, не читали,— ніяково зізнався дядьків знайомий.— Хіба все встигнеш прочитати,— важко зітхнув він.

— Треба,— сказав я,— треба встигати... От дядько Петро встигає і працювати на користь хімії, і... встигав рибалити. До речі, дядьку Петре, а що це у вас у хімії за такі кінетичні криві з'явилися?

Дядько Петро замислився і сказав:

— Ну, кінетичні криві — це криві...

— А кінетичні прямі у вас у хімії — це значить прямі? — спитав я.— Нумо пригадаємо, що являють собою кінетичні криві?

— Що собою являють кінетичні криві? — повторив за мною дядько Петро.

— Ні, я прошу не повторювати за мною, а відповідати, що таке кінетичні криві?

— Кінетичні криві,— сказав дядько Петро і знову замовк.

Тоді я йому підказав:

— Кінетичні криві — це криві залежності якостей вулканізаторів од часу вулканізації. А далі? — спитав я.

А далі дядько Петро промовчав.

— Отже, що таке кінетичні криві, ви, дядьку Петре, не знаєте. Тоді, може, ви знаєте, що таке специфіка деформування полімерних матеріалів?

Дядько Петро знову нічого не сказав.

— Так,— сказав я,— значить, ви не знаєте і що таке специфіка деформації полімерних матеріалів. Ясно. Однак ви ж все-таки закінчили інститут тонкої хімічної технології і повинні знати, що таке специфіка деформації полімерних матеріалів.

— Та я ж в хімії на загальногосподарських питаннях сиджу,— сказав дядько Петро трохи винувато.

— Аз тобою, тату, говорити про деякі проблеми твоєї бухгалтерії?

— Не треба,— сказав батько і підвів догори обидві руки.— Я здаюся! Ви бачите, це просто жах! Він же всіх нас тероризує своїми знаннями. І нікому не приносить ніяких радощів! І всіх доводить до відчаю! А я, скажу відверто, його боюсь! Боюся дедалі більше і більше! У нього просто неймовірні природні здібності до всього... природні здібності до всього на світі,— вигукнув батько.— Юрко гадає, що це дає йому право жахливо себе поводити в житті. Ви погортайте його щоденник, тільки погортайте, і у вас волосся стане дибки!'

— У мене вже не стане,— сказав дядьків знайомий і погладив свою лису голову.

— А був золотий час, був, і трійки отримував, навіть двієчки були, Ми всі йому казали: "Юрку, будь людиною, не хапай двійок, не хапай трійок". От і договорились! Був мій син симпатичною недолюдиною, потім послухався нас і на людину перетворився, і вчитися став добре, і поводитись як слід, а потім став поступово перетворюватись на якусь перелюдину.

— А ви знаєте,— сказав я,— вчені вважають, що коефіцієнт корисної дії людського мозку використовується лише на шість відсотків!

— Отже, у всіх шість, а в тебе щість на два — дванадцять? — спитав батько.

— А коли шість на шість — тридцять шість? — спитав я батька.

— Це що ж виходить? Феномен Іванов, чи як? — втрутився у розмову дядько Петро.

— Так, так, так,— сказав дядьків знайомий.— То ось у чому справа, в відсотках!

— А як на мене, це якийсь трюк,— сказав дядько Петро.— От мені розповідали, що на екзаменах з цивільного права на юридичному факультеті Геттінген-ського університету один із студентів отримав екзаменаційне завдання і одразу ж попросив дозволу вийти, • Ну, вийшов і вийшов. Там правила дозволяють залишати аудиторію під час іспитів, оскільки в такі дні спеціальні наглядачі, про всяк випадок, чергують всюди, навіть у туалетах. Вони і викрили того студента, коли він в кабінці "тихо розмовляв сам із собою". Виявилось, що в наручний годинник той студент вмонтував мініпередавач, а під курткою заховав мініатюрний радіоприймач. Студента до іспитів не допустили, проте, віддаючи належне його інженерному талантові, комісія порекомендувала йому переключитися на вивчення технічних дисциплін. Справа в тому, що приймально-передавальне обладнання, "свою радіошпаргал-ку", цей майбутній юрист сконструював і зібрав сам. Юрку, встань, я тебе обшукаю. Може, і в тебе теж щось на зразок цього.

Я встав і дозволив себе обшукати.

— Ні, це якийсь над... над... над...— сказав тато. "Ну-ну, таточку, піднатужся, ну, вдогадайся, хто

в тебе син, ну..." — так і кортіло мені сказати батькові.

— Це якийсь надто розумний, надто загадковий надбешкетник!

— Знаєте що, друзі, я хочу наприкінці нашої бесіди навіяти вам одну дуже корисну думку,— сказав я.

І ці слова просто обпекли мого тата.

— Хвилиночку! — вигукнув він.— Що тут відбувається?! Хто кого перевіряє? Хто кого аналізує? Хто

кого виховує? Хто і що кому навіює? І хто кого тут гіпнотизує?1

"Ось воно що! Ось у чому річ! — майнуло в моїй голові.— Батько покликав собі на допомогу не просто лікаря, а гіпнотизера".

— Ні, йому в нормальному стані нічого навіяти неможливо, я вас прошу, загіпнотизуйте Юрка, з його згоди,— сказав тато.— Ти згоден загіпнотизуватися? — спитав мене батько.

— Авжеж, згоден, коли справа так повернула,— сказав я.

— Ви згодні його загіпнотизувати? — звернувся тато до дядькового знайомого.

— Я згоден,— відповів дядьків знайомий, але я не певен, чи піддасться він гіпнозу?

— Піддамся, піддамся,— заспокоїв я гіпнотизера.

— І коли будеш загіпнотизований, даси нам усім чесне слово, що ти від завтрашнього дня почнеш вчитися нормально і отримаєш з якого-небудь предмета хоча б трійку! Ви можете навіяти йому,— звернувся

тато до дядькового знайомого,— що він... ні, краще, коли він спатиме, ви розтлумачте йому, для чого все це потрібно!

Ми пішли з дядьковим знайомим до моєї кімнати і рівно через півгодини я, як нічого і не було, повернувся до вітальні. Дядько Петро і батько сиділи, не зводячи очей з дверей моєї кімнати. Побачивши, що я один виходжу в дверей, тато спитав:

— А де ж лікар?

— Спить,— сказав я.

— Як спить?! — вигукнули в один голос батько і дядько Петро.

— Дуже просто. Я його загіпнотизував.

— Як ти його загіпнотизував? — не зрозумів тато.

— Він не зміг мене загіпнотизувати, а я його зміг,— пояснив я.— Він зі мною розмовляв, а потім почав промовляти: спати, спати, спати! Але ти ж знаєш, тату, що за розкладом у мене сьогодні сон о десятій, а зараз тільки пів на п'яту.

— Ну, всім перепало, а гіпнотизерові більше за всіх! — зареготав дядько Петро і довго реготав, і реготав до сліз.

Не знаю, товариші нащадки, що. тут було смішного?!

— Розбудити,— закричав батько,— розбудити гіпно* тизера, негайно розбудити!

— Будь ласка,— сказав я,— розбудити то й розбудити!

Ми увійшли всі— втрьох до моєї кімнати, і тато з дядьком Петром побачили свого гіпнотизера, який солодко хропів на моєму ліжкові.

— Пацієнт перебуває,— пояснив я,— в глибокому гіпнотичному сні третьої стадії. Розрівняють три стадії глибини гіпнозу: сонливість, гіпотаксію і сомнамбулізм. При сонливості спостерігається легка дрімота і загальне розслаблення м'язів. При гіпотаксії, що характеризується пригніченням рухів, часто спостерігається так звана воскова гнучкість м'язів — каталепсія, тобто такий стан, при якому рука, нога або голова загіпнотизованого довго зберігають те положення, яке їм було штучно надане. Сомнамбулічна стадія — це стадія найбільш глибокого гіпнозу. Під час сомнамбулізму загіпнотизованому можна навіяти будь-які зорові, слухові та інші галюцинації.

— Перестань хоч зараз читати лекцію і негайно ж розбуди лікаря,— сказав батько у розпачі.

— А можливо, мозок у Юрка працює не шість на шість — тридцять шість,— почув я за своєю спиною.— Може, шість на вісім — сорок вісім? — тихо сказав дядько Петро.

— Що відбувається? Нічого не розумію! — тихо вигукнув мій тато.

— Таблиця поваги відбувається,— пояснив я батькові і несподівано відкрив дверцята шафи. В шафі сиділи Шамшурін і Данилова.— Виходьте... змова приречених! — і я почав виводити лікаря із третьої стадії гіпнотичного сну.

СПОГАД СІМНАДЦЯТИЙ

Виявляється, я знаю навіть те, чого я не знаю

Я, дорогі товариші нащадки, вже натягнув на себе куртку і подумав, чому це мене давно ніхто не атакує віршами. І тільки-но я про це подумав, як тут же і

намацав у правій кишені куртки згорнутий папірець. Я витяг його з кишені і розгорнув. Ну звичайно ж, це були вірші! Вірші мали загадкову назву і цього разу мали відношення до космосу. Судіть самі: назва вірша була така — "На зірці далекій, на Збюні". Потім йшли такі, з дозволу сказати, вірші:

Тиша наш корабель овівала, Космонавт ледь торкнувся струни. Тихо, тихо гітара співала На зірці далекій Збюні.

Тут вітрець за вікном не подує,

Не стрічатиме птаство весни...

Космонавтів гітара хвилює

На зірці далекій Збюні. Видно, хлопець закоханий мріє. Бачить очі земні, голубі. Він їх краще отут розуміє На зірці далекій Збюні.

Другий згадує рідну оселю.

Матір бачить сумну у вікні.

Звук гітари такий невеселий,

На зірці далекій Збюні. Третій бачить: жита половіють. Він ступа по ранковій росі. І гітара співа про Росію На зірці далекій Збюні.

А за полемліси зеленіють

Зорельотчик торкнувся струни.

Шле гітара свої позивнії

Із галактики — з зірки Збюни!

Дочитавши вірша, я навскіс наклав на ньому революцію: "Ніякої зірки Збюні немає. У вірші йдеться про космонавтів, отже до мене, надкосмонавта, це не має найменшого відношення". Потім заховав текст вірша в папку із своїми спогадами, щоб вечором зашифрувати, і вискочив на вулицю. Я поспішав до школи на перегляд самодіяльного концерту. По дорозі забіг до одного хлопця по мішок з баластом. Річ в тому, що я навчаюсь у гуртку планеристів, оволодіваю майстерністю планерного спорту у молодіжному складі (під прізвищем Нестерова!) Але для польотів моєї ваги не вистачає, а тому потрібен баласт. Мені і ще одному хлопцеві приписали мати по мішку з баластом. Взявши мішок із спресованою тирсою, я дорогою від дому до самої школи декламував те єдине, що я вважаю в житті за вірші, а декламував я ось що: "Пригасли яскраві фарби весняного надвечірнього сонця. На потемнілому небосхилі зарясніли зорі. У південній частині неба сяє зодіакальне сузір'я Лева. Над ним відоме з дитинства сузір'я Великої Ведмедиці. А трохи нижче сузір'я — Волосся Вероніки.

Ліворуч від сузір'я Лева, на південному сході,.повисло зодіакальне сузір'я Діви 8 блакитнувато-білою зіркою Опікою. Сузір'я Діви дуже цікаве. В цьому напрямку зосереджена величезна скупченість галактик. Число цих далеких зоряних систем досягає двох тисяч п'ятисот.

Серед них виділяється еліптична галактика М87, що має велетенську масу, яка значно перевищує масу такої гігантської галактики, як туманність Андромед и".

Дорогою до школи мене взагалі-то ніщо не турбувало. Єдине, що мене все-таки трохи непокоїло, це те, що дні перед цим днем і весь цей

день були у мене такі завантажені, що я не встиг навіть по діагоналі перегорнути підручники і матеріали, необхідні для зустрічі з учасниками театральної самодіяльності. Адже у них теж є вчені записки, підручники й усілякі посібники. Становище було майже безвихідне, проте у нас, у надкосмонавтів, безвихідних становищ не буває.

"Подивимось, подивимось,— думав я,— який же у мене буде вихід із цього безвихідного становища".

Я вбіг у двері школи і кількома стрибками дістався по сходах до дверей актового залу. Біля дверей актового залу стояв цілий гурт учнів, що охороняли вхід до шкільного храму самодіяльного мистецтва.

Я зупинився, щоб оцінити становище. Маслов і Лев Киркинський глянули на мене і багатозначно пере-зирнулися. Лена Марченко і Данилова Віра теж пере-зирнулись і вробили великі очі.

— Ті ж і Всесторонній,— сказав Лев Киркинський.

"Так, ще одне прізвисько" — подумав я, не звертаючи уваги на слова Киркинського.

— Ну, що нового? Які нові безумні ідеї гасають у нашому повітрі? — спитала Віра Ленку Марченко.

— В повітрі гасає така безумна ідея,— сказала Ленка Вірі,— що коли ти не спиш, то ти спиш, а коли спиш, то це не означає, що ти спиш, ти не спиш!

— Ця ідея безумна! — погодився з дівчатами Маслов.

— А чи настільки вона безумна, як сказав Нільс Бор,— запитав усіх присутніх Лев Киркинський,— щоб стати геніальною?!

Під час цієї розмови всі, звичайно, не зводили з мене очей, а точніше, з мішка з баластом. Я поставив його на сходинку перед собою.

— Ще-одна загадка,— сказала Віра Данилова,— мішок... Що це за мішок? І що б це мало означати?

— По-моєму, це історичний мішок, котрим хтось, когось, колись із-за рогу торохнув,— висловив припущення Киркинський.

Я, звісно, міг нокаутувати Киркинського одразу, особисто, але мені потрібно було нокаутувати всіх одразу.

— Римський поет і сатирик Ювенал приблизно дві тисячі років тому писав,— сказав я, звертаючись до всіх одразу і особисто до Кутирьова, який то виглядав з-за широкої спини Маслова, то ховався за нею,— що люди, які тиняються без діла (слова "тиняються без діла" я підкреслив інтонацією), вимагають лише хліба і видовищ!..— Сказавши це, я спробував увійти до актового залу. Однак охорона, на чолі з Масловим, не пустила мене.

— Всестороннім і стороннім вхід забороняється,— сказав Маслов, звертаючись до мене.— Стороннім —у тому розумінні, що сторонні — це ті, хто не бере участі у спектаклі.

— У вас тут буде генеральна репетиція? — спитав я Маслова.

— Генеральна,— підтвердив Маслов.

— А знаєш, чому вона зветься генеральною? — спитав я у Маслова.

— Чому? — спитав Маслов.

— Тому, що на цій репетиції буде присутній генерал Іванов, тобто я. Я взагалі здивований, що не отримав запрошення, офіційного запрошення на генеральну^

Ш

репетицію. Вам би годилося запросити мене, порадитись зі мною, отримати, врешті-решт, мій дозвіл.

— Крупноблочна думка,— сказав Лев Киркинський.

— А що ти від нього хочеш? — здивувався Маслов.— Адже він зараз спить, а у сні людина не відповідає за свої слова і вчинки.

♦Що таке? Що таке Що таке? — застрибало у мене в голови— ЗВІДКИ ВОНИ знають про сон наяву і про яв уві сні? Відбувається дивна річ, десь проникає інформація, але яким чином і звідки?" Я знову спробував силою пройти до актового залу, не дуже, проте, напираючи, але мене знову не пустили.

— Ви що, хочете, щоб у повітрі з'явилися невпізнані літаючі предмети? — спитав я.

— Потомок Чінгісхана,— сказала Лена Марченко.

— Частинка нейтрино,— сказав я,— не вступає в реакцію ні з ким і ні з чим на світі.

— Тобі за все пора б уже і голову відірвати,— сказав Маслов.

— Є такі... так звані, я навіть не знаю, як їх назвати, ну, одним словом, планарії. Якщо у планарії одірвати голову, вона в неї знову виростає,— відрубав я.

— Планарії відривати голову не варто,— сказав Лев Киркинський,— а тобі варто.

— Коли ви встигнете, я не кажу — зможете, одірвати мені голову, на той час вона в мене вже буде реге-нерируватись.

— Невже і" справді є такі, планарії, чи як їх там? — спитала мене цього разу цілком серйозно Віра Данилова.— Я гадала, тільки у ящірки хвіст відростає.

— Так, є! Коли одірвана голова відростатиме, я вам дозволю відірвати свою голову, щоб продемонструвати.

— Уявляю, як це буде жахливо,— сказав Віктор Маслов,— дві голови Юрія Іванова! Тут від одної стільки неприємностей, а то дві!.. Хоч з планети Земля тікай!..

— Хлопці, та пустіть ви його,— сказав Кутирьов,— його все одно не переговориш.

Я підхопив свій мішок на плечі і...

— А це? — спитав Кутирьов, покосившись на мішок із спресованою тирсою.— Це в тебе не вибухне?

— Якщо мені ваші штучки-дрючки сподобаються, то не вибухне...

— Але ж він справді сторонній,— зупинив моє просування Маслов,— сторонній для нас і для усієї нашої справи. Аби він хоч трохи розумівся на театрах...

— Коли з ним б'єшся,— підтримав Киркинський Маслова,— тоді ще від нього можна щось запозичити. А тут... Навіщо він нам очі мозолитиме?!

— Я, звісно, у ваші безглузді ігри не граю, але я знаю правила всіх, навіть найбезглуздіших ігор!

— Сказав містер Ікс плюс Ігрек мінус Зет...— уколола Марченко.

— Знаєш, Іванов,— сказав Борис Кутирьов,— хоч ми і вважаємо .тебе всебічно розвиненою людиною, проте в цій твоїй розвиненості є своя ущербність і своя межа. Навіщо ти лізеш до нас на репетицію, нічого в ній не тямлячи?

— Ти ж у системі Станіславського ні бум-бум,— підтримав Кутирьова Лев Киркинський,— а у нас тут зібрались зірки шкільної самодіяльності.

— Так,— зупинив я Киркинського і вольовим жестом і ще більш вольовим поглядом.— Значить, ви зірки шкільної самодіяльності, і, як зірки, ви вважаєте, що я не знаю теорії Станіславського?

— Так, ми в цьому переконані,— уперся Киркинський.— Читав ти надзвичайно багато і знаєш тільки те, що знаєш і скільки знаєш, але не більше, а про систему Станіславського, я переконаний, ти не маєш найменшого уявлення.

— Ти, Киркинський, маєш рацію тільки в одному: в тому, що я не вивчав систему Станіславського, не вивчав, але...—я обвів зірок шкільної самодіяльності телескопічним поглядом і додав: — Але я її знаю назубок!

Настала така, я б сказав, фокусницька пауза, під час якої зі мною сталося щось дивовижне для мене самого, хоч я давно звик нічому не дивуватися в собі. В мені виникло відчуття, що я знаю і чудово розбираюсь у системі Станіславського. Це відчуття переросло в мене у

впевненість, що я дійсно знаю і розбираюсь у системі Станіславського, хоч я жодного разу не брав до рук книжки про цю систему.

Здається, вдалося витиснути з мого мозку в розумінні ККД ще якусь частинку какедешок! Це вам уже не шість на шість, як сказав дядько Петро, це вже, може, всі шість на вісім.

Те, що відбудеться далі, дорогі товариші нащадки, я повинен спершу пояснити. Спочатку для самого себе, а потім уже й для вас.

Як могло статися таке, що я, не вивчаючи системи Станіславського, раптом чудово в ній розбираюся? Як це вийшло? Обчислювальна машина може вирішувати будь-яку математичну задачу, починаючи з таблиці множення й кінчаючи найскладнішими інтегралами, бо всякий, бодай найскладніший розв'язок, в точною комбінацією різноманітних цифр. Отже і мої знання системи Станіславського народилися самі собою із таємничої таблиці поваги до знань, накопичених людиною, таблиці поваги, якою мій мозок, напевне, володів чисто механічно. Адже будь-які знання — це теж ніщо інше як точна комбінація точних слів.

— То ви гадаєте, що я не знаю системи Станіславського? — Я обвів поглядом усе сузір'я шкільної самодіяльності.

Всі дивилися на мене з недовірою, а найбільше в моїх словах сумнівався Арутюн Акопов — зірка фокусів і самодіяльної маніпуляції. Останній фокус, який він показав учора в класі перед уроком, він назвав: "Закони фізики неповажаючи..." Фокус так собі, нікчемний. Акопов клав на долоню лінійку, потім повертав долоню до підлоги, і лінійка за законами гравітації падала додолу. Потім він знову піднімав лінійку, знову клав її на долоню і знову повертав долоню, і цього разу лінійка вже не падала додолу.

— Воно, звісно, в кожному ділі є свій фокус,— сказав я, звертаючись більше до Акопова, ніж до інших.— Твій фокус, Арутюн, полягає в тому,

що в тебе пришита до манжети тонка шовкова нитка тілесного кольору. Ось під цю тонку міцну нитку ти вдруге, ледь помітно згинаючи долоню, засовуєш лінійку.— Я помовчав і додав: — Але в системі Станіславського нема фокуса, в ній є секрет. А секрет цей полягає в тому, що...— я знову зробив паузу, схожу на три крапки, і повів далі: — Погляди Станіславського на майстерність актора вироблялись на основі реалі стич-

них традицій російського театрального мистецтва XIX віку, закладених творчістю Олександра Сергійовича Пушкіна, Миколи Васильовича Гоголя, Олександра Миколайовича Островського, які знайшли своє втілення в грі Щепкіна, Шумського, Мартинова, Садовського,— перераховував я прізвища, і це перераховування давало мені справжню насолоду.

Потім я сказав, що він, тобто Станіславський, намагався осягнути загальні закони акторської творчості. Потім я зупинився на тому, що в нього була (і я ледве не сказав: "як у мене") велика схильність до самоаналізу, про що свідчать його щоденники (і я знов ледве не сказав: "як і мої"). Але тут мене несподівано перебив голос Киркинського:

— У мене є мала надія, що ти, Іванов, не знаєш, у якому році зустрілися Станіславський і Немирович-Данченко?

— У 1897 році,— сказав я, набравши якомога більше повітря,— відбулася зустріч Стані славського і Не-мировича-Данченка, в результаті якої виник...

— Пропустити Все стороннього,— сказав Кутирьов, полотніючи і хапаючись за поручні сходів. Маслов відійшов од дверей, і я, рвонувши їх до себе, увійшов до актового залу.

— Ти бачив, як літає міль? — спитав мене Маслов, що ув'язався за мною.

Я зупинився. Маслов прокреслив у повітрі чудернацьку, заплутану лінію.

— Так і думка твоя, її прослідкувати неможливо... Ось ракета летить і... міль летить теж. А яка різниця?! — бурмотів він, ідучи слідом за мною. Проте я його вже не слухав. Я вмостився в сьомому ряду. Хоч я і попередив, зайшовши до актового залу, всіх учасників генеральної репетиції, що я прийшов, тож можна починати, і хоч Борис Кутирьов трохи таки зневажливо поставився до моїх слів: "Іванов прийшов! Можна починати!", але генеральна репетиція ніяк не починалась. Весь час когось, а чи чогось не було на місці. Потім, коли щось або хтось з'являлось чи з'являвся, то щезав ще хтось або щось кудись пропадало. Ні, ця справа несерйозна і несерйозні ті люди, котрі нею займаються. Всі галасують, сперечаються, лають-

І ся, а найбільше Борис Кутирьов.

— Слухай, Кутирьов,— сказав я, звертаючись до Бориса,— от я дивився документальний фільм про запуск космічного корабля, у них усе інакше робиться. Там кожен на своєму місці, ніхто нікого не шукає, ніхто раптом не зникає і ніхто не з'являється раптом. Чому б і тобі, за їх прикладом, не запровадити спочатку п'ятнадцятихвилинну готовність, потім десяти-хвилинну, потім: вісім, сім, шість, п'ять, чотири, три, два один... і — "Пуск!"

Кутирьов подивився на мене .з сумнівом, і я зрозумів, що ця пропозиція для нього занадто складна. Тоді я пом'якшив свої вимоги й сказав:

— Слухай, Кутирьов, є така брошура, під назвою "Психологічні аспекти розстановки кадрів". Там говориться, що, добираючи і розставляючи кадри, доцільно керуватися положенням про співвідношення вроджених і набутих якостей людини, на базі яких формуються здібності. Здібності в психології — це комплекс вироблених в

процесі діяльності досить стійких ознак особистості, що є умовою успішного виконання деяких видів діяльності.

Після цих слів Кутирьов подивився на мене ще 8 більшим сумнівом і попросив:

— Іванов! Змилуйся!

І я змилувався. Я замовк. А Кутирьов спитав:

— Ти працював над роллю?

— Якщо ви оце (я показав рукою на кавардак на сцені) вважаєте працею, то я працював!

Нарешті всі і все якимось чудом опинилось на своїх місцях, і Борис Кутирьов виголосив довгу й туманну промову, щось подібне на лекцію про акторську майстерність і техніку сценічної мови...

Слова, слова які: "майстерність", "техніка сценічної мови"! В кінці своєї промови Кутирьов покликав на допомогу Олександра Сергійовича Пушкіна, який нібито сформулював геніально у віршах всю суть акторської майстерності: "як роль свою ти вірно зрозуміла і як розвинула її"... в розумінні розкрила,— пояснив Кутирьов,— "з таким мистецтвом, ніби ті слова породила не пам'ять рабська, а гаряче серце!"

"І на це,— подумав я, люто стискаючи тенісний м'яч у руці,— витрачається пам'ять і серце". Я поклав руку на пульс — серце билося, як завжди, п'ят-

десят два удари на хвилину. Звичайно, присутність моя на генеральній репетиції була для мене найважчим перевантаженням за останній час. І це цілком зрозуміло: у мене не було ніякої адаптації до театру. Я вже навіть не пам'ятаю, коли останній раз був у кіно. Оскільки

порівняно легко людина витримує перевантаження у напрямку від грудей до спини, це показав досвід космічних польотів, то найкращим положенням космонавта в кріслі є положення під кутом в сорок п'ять градусів до напрямку, в якому діє прискорення. Правда,' під кутом вісімдесят градусів до напрямку дії прискорення космонавт здатний витримати надзвичайні перевантаження — у двадцять шість з половиною разів. Воно, звісно, в актовому залі я не міг прибрати вісімдесятиградусного положення перед перевантаженнями, які я чекав від шкільного концерту. Тоді б мені довелося дивитися концерт лежачи, що, я переконаний, викликало б у зірок шкільної самодіяльності повне непорозуміння і шок. І взагалі, я б ' з задоволенням зараз сидів у своїй кімнаті, дивився б у телескоп на справжні зорі, а не на цих "зірок шкільної самодіяльності", як назвав свою трупу Борис Кутирьов.

Я вмостився у крісло під кутом сорок п'ять градусів і сказав:

— Можна починати! Нумо показуйте, по якій системі ви тут усі разом гайнуєте час! Чи ви тут теж на стику систем готові зробити відкриття?!

— Юрій Євгеновичу, змилуйтесь! — благально промовив Кутирьов.

— Ключ на старт! — сказав я і пояснив: це значить, що починає діяти автоматика старту!!! Протяжка один!.. Ключ на дренаж!.. Протяжка два!.. Пішла команда: вісім, сім, шість, п'ять, чотири, три, два, один. Пуск!

— Отже, друзі, починайте! — переклав Кутирьов мої космонавтські слова на звичайну людську мову.

Завіса почала поволі розсуватися.

СПОГАД ВІСІМНАДЦЯТИЙ

Сліпий космічний політ і несподіване прозріння

Першим номером шкільного концерту була сценка "Гвіздок". Написав її Борис Кутирьов. Почав він так: "Здоровенькі були, друзі! Починаємо наш концерт!" На сцену вийшли Віктор Базикін і Борис Павлов. Ступивши кілька кроків, Віктор Базикін спіткнувся і мало не впав, і, радіючи з того, що втримався на ногах, сказав: "Ну, звичайно, гвіздок! Це називається приготували сцену до концерту. Неподобство! Прийшли сьогодні ва годину до концерту — гвіздок стирчав, година минула — Борис пальцем об палець не вдарив... А що тут складного?... Нагнувся... (Віктор нагнувся.) За головку... І... і... гвіздок зовсім маленький... Витягти — раз плюнути! Ну, гаразд, Борисові це так не минеться". Потім він гукнув за куліси: "Борисе!" Після цього на сцені з'явився Борис. Віктор засміявся і сказав всім нам, хто сидів у залі: "Цікаво, спіткнеться він чи ні?.." І не встиг Віктор запитати нас, як Борис Павлов спіткнувся і впав. А Віктор зареготав і промовив: "Так я і знав". Потім він сказав: "Борисе, це що таке?" Борис глянув на підлогу і сказав: "Гвіздок". А Віктор спитав Бориса: "А чому ти його не витягнув?" — "А я гадав, ти його витягнув",— відповів Борис. "А чому я повинен витягати? — обурився Віктор.— Ми, по-моєму, відповідаємо за сцену однаково".— "Ні, ти відповідаєш більше!" — заявив Борис. А Віктор спитав: "А чому я?" — "Бо ти дужчий. Ти здоровань. Ти вищий на зріст. Ти акселерат. А я маленький. Адже я менший за тебе",— відповів Борис. "А гвіздок великий?" — спитав Віктор. "Гвіздок маленький",— відповів Борис. Тоді Віктор сказав: "Ну то ти і витягай. Трапиться великий — я витягну".— "Хитрий. Я цей маленький витягну, а великий тобі може і не трапитись",— не погодився Борис. "Гаразд. Що ти пропонуєш?" — спитав Віктор. "Давай витягнемо його разом",— відповів Борис. "Разом? Отакий маленький гвіздок? Буду я бруднити руки",— відповів Віктор. "І я не буду",— в тон йому відповів Борис. Потім Віктор сказав: "Адже нам з

тобою тут ходити, номери оголошувати. Перечіпляти-ся будемо". А Борис заперечив: "Ще чого! Ми ж з тобою знаємо, де він стирчить?" — "Ну, знаємо",—> погодився Віктор. "Значить, будемо обходити його стороною",— сказав Борис. "А артисти?"—спитав Віктор. "Не перечіплятимуться. Гвіздочок малюсінький, а розмов...— сказав Борис.— От Сергій Голованов іде... Зараз перевіримо..."

В цей час на сцену вийшов Сергій Голованов* Вік" тор подивився на Сергія і сказав: "Перечепиться". А Борис з ним не погодився: "Не перечепиться. Б'юсь об заклад, на квиток у кіно... на тридцять копійок". —-"Гаразд",— сказав Віктор. Сергій запитав: "Хлопці, чому ми не починаємо концерт?" І тут він перечепився за гвіздок і упав на підлогу. Коли він підвівся, затуляючи одне око рукою, а потім відняв руку від лиця, я побачив під оком у Сергія синець, а на лобі гулю. Сергій помацав свого лоба і сказав: "Ой, як же це я з ґулею на лобі буду співати? Неподобство! Ви ж ведучі! — І він насипався на Базикіна і Павлова: — Сцену не могли підготувати!" З цими словами Сергій повернувся і пішов геть зі сцени. Коли Сергій пішов, Віктор сказав: "Я виграв. Давай тридцять копійок". Довелося Борисові вийняти з кишені гроші й віддати їх Вікторові. "Тримай,— сказав Борис.— Ні, стривай. Он Толя Кузнецов з балалайкою йде... Давай на шістдесят копійок, що він не перечепиться". Віктор погодився і сказав: "Згоден". У цей час на сцену вийшов Толя Кузнецов, на руках у нього була балалайка. Він ішов не дивлячись собі під ноги, впав і зламав балалайку. Підвівся, і з сльозами на очах сказав гірко: "Неподобство! Куди ви дивитесь?" — "На кого ти сердишся? Під ноги треба дивитись!" — пояснив йому Віктор. Махнувши рукою і повбиравши з підлоги уламки балалайки, Толя Кузнецов пішов зі сцени. А Борис Павлов розреготався і сказав Базикіну: "Давай шістдесят копійок". Віктор нехотя віддав гроші й сказав. "Справді неподобство!" Потім він подивився навкруг себе і спитав у Бориса: "Більше ніхто не йде?" — "Ні", — відповів Борис. "Шкода,— сказав Віктор,— що ж робити?" — "Як що? — відповів Борис— Давай витягати цього клятого гвіздка". Він нахилився і вже хотів витягти, вже схопився за головку гвіздка,

але Віктор його зупинив словами: "Ач, хитрюга. Виграв — і одразу витягати. Я ж повинен повернути свої гроші назад". Проте Борис не послухав його, взяв з рояля молоток, обценьки, підійшов до гвіздка й сказав: "Пізно". Віктор узяв молоток і запропонував: "Витягнімо". А Борис, у руках якого були обценьки, сказав: "Пропоную забити".— "Забивай",— погодився Віктор. "Молоток у тебе, ти і забивай",— заперечив Борис. "Я пропоную витягти",— сказав Віктор. "Тягни",— запропонував Борис. "У тебе ж обценьки, ти й тягни",— сказав Віктор. "Так ми не домовимось,—

буркнув Віктор і вийняв монету.— Давай крутнемо... Так — тобі, а ось так — мені..."

В цей час на сцену вийшла танцювальна група. І Гена Ухов сказав: "Хлопці, в чому річ? Чому не починаєте концерт?" Вимовивши ці слова, він перечепився за гвіздок і гепнувся на підлогу. Хлопці і дівчата, що йшли слідом за ним, попадали на нього. Вийшла купа мала. Гена вибрався з-під тої купи і, кульгаючи, заойкав: "Ой!.. Я ногу вдарив. І підметка одірвалася..." Ленка Марченко сказала: "А в мене сукня порвалася!" — "Чого ти рознюнявся?" — сказав Геннадію Віктор. "Та ж мені вальс танцювати, а в мене ось підметка хляпає",— відповів йому Гена. "Подумаєш, хляпає,— сказав Борис,— танцюй замість вальса чечітку!" Але Гена презирливо глянув на нього і сказав: "Я відмовляюсь брати участь у такому концерті, при такій організації". Ленка Марченко його підтримала і гордо заявила: "І я відмовляюсь". І Сергій Голованов підтримав Лену і сказав: "Я теж не буду. У мене голос на нервовім грунті геть пропав". І танцюристи розійшлись. "Куди ви, хлопці? Із-за такого малюсінького гвіздочка зриваєте концерт!" — закричав їм навздогін Віктор. "Зрештою, перечіпля-лися ва гвіздок всі, а витягти — нікого нема",— підтримав його Борис "Що робити? Доведеться відмінити концерт",— розвів руками Віктор. "Доведеться",— погодився з ним Борис. З цими словами він замахнувся на гвіздок і запропонував: "Давай на прощання..." — "Не варто,— сказав Віктор,— нам сьогодні з тобою більше по цій сцені не ходити". Але тут же перечепився за гвіздок і гепнувся об підлогу. І заойкав: "Ой, ой, ой!" Борис кинувся йому на допомогу,

але теж перечепився, і теж розтягнувся на весь зріст, і теж заойкав: "Ой, ой, ой!" — "Давайте завісу!" — закричав Віктор. "І лікаря!" — підхопив Борис. Завіса почала поволі закриватися. І на просценіумі знову з'явилися Віктор Базикін і Борис Павлов. У одного в гіпсі рука, у другого нога і двз костилі під пахвою. "Так! Та-а-ак..." — сказав багатозначно Борис. У цей час ва сценою щось загуркотіло. "Що там іще? Що трапилось?" — крикнув Борис. А Віктор заглянув за завісу і сказав: "Пожежник розбився". Борис махнув безнадійно рукою і оголосив: "Дорогі друзі! Все... Ось так наш концерт і закінчився..." — "Б..." — додав

Віктор. "...Якби..." — додав Борис. "За півгодини до початку"...— додав Віктор. "Цей малюсінький гвіздок, який приніс концертові такі великі неприємності, не витягли б з підлоги... Можливо, він",— Віктор показав на Бориса. А Борис показав на Толю, що теж вийшов на просценіум, і сказав: "А може, він..." А Толя показав на Лену Марченко: "А може, вона..." А Лена показала на танцюристів: "А можливо, хтось із них..." У цей час із-за завіси висунув голову Семен Цейтлін у касці пожежника і сказав: "А може, я..." І всі хором крикнули: "А може, він!" Після чого голосно й радісно Віктор оголосив: "Дорогі друзі! Починаємо наш концерт!" А Борис додав ще голосніше і радісніше: "І ніяких гвіздків!" Закінчивши цей номер, учасники концерту подивились у мій бік.

— По-перше,— сказав я,— цей номер треба було дивитися не під кутом сорок п'ять градусів, а під кутом вісімдесят градусів...

Після цих моїх слів настала пауза. Всі перезирнули-ся між собою, а Лена Марченко, нічого не розуміючи, стенула плечима.

— А по-друге,— вів далі я,— всіх би вас з такою виставою до піраньїв... під час відливу...

— Людиноненависник,— пискнув хтось із цього пташиного базару, з цієї масовки, що називала себе артистами.

— Та гаразд, в цілому все це може бути і так, я не протестую. Хто у Нас там далі?..

На сцену вийшла Аня Брунова з балалайкою в руках. Підійшла до рампи, важко зітхнула. "Хвилюється",— подумав я, роздивляючись Брунову.

— Іванов,— раптом звернулася до мене Брунова,—^ ти не дивись на мою балалайку, як кіт на акваріум, і без тебе знаю, що... Скільки років балалайці? — несподівано запитала вона.— Серед народних інструментів

вона "наймолодша" — немає їй 1 трьохсот років. Уперше про балалайку згадується в 1714 році, в "Реєстрі", який склав Петро І. За наказом царя весільне свято повинно було супроводжуватись почтом ря-жених, великим оркестром, у котрому "йшла" і балалайка!

— Брунова, ти не за програмою! — закричав на неї Борис Кутирьов.

— А чого він сидить з таким виглядом, ніби зібрався читати лекцію про балалайку!

— Я тебе дуже прошу,— сказав мені тихо Борис Кутирьов.— Ти "не збирайся" і не роби нікому ніяких зауважень.

Я промовчав.

— Одне прохання,— знову сказав Кутирьов, лагідно звертаючись до мене.— Тепер, коли ми всі переконалися в тому, що ти знаєш навіть систему Станіславського, прошу тебе, сиди в залі, будь ласка, мовчки — не губи мій авторитет! Якби я знав, що ти знаєш систему Станіславського назубок, я б... І взагалі ти тут випадково!.. Іванови на генеральну репетицію приходять і йдуть геть, а Кутирьови залишаються.

Брунова все ще стояла на сцені і не починала свого виступу.

"А мені здалося, що Брунова все-таки хвилюється,— подумав я,— а вона он що, вона хоче мене привести до... або навпаки вивести мене з...

...Не вийде, Брунова! Не вийде! Не привести тобі мене "до"... ані вивести мене "з"... Шкода, що вона не займається, як Маслов, у гуртку космонавтів... А то її можна було б і порекомендувати до екіпажу, котрий супроводитиме мене до місця мого галактичного призначення. А то ось зарахують цього Маслова... а що він таке? Та так... Кращий космонавт серед артистів... або точніше, кращий артист серед космонавтів".

— Коли я була маленькою, я дуже любила казки. І зараз я їх теж дуже люблю. І заздрю тим, у кого є свій чарівник із своїми чарівними'словами,— казала тим часом Брунова, щиро, і я б сказав, відверто, саме за тою системою Станіславського, яку я, на моє здивування, знав напам'ять.

А Брунова як почала за системою Станіславського, так за системою Станіславського і вела далі:

— В дитинстві я пробувала скористатись з чужих чарівних слів, проте нічого хорошого у мене з цього не вийшло.

От дуже мені подобались такі чарівні слова: "Він ударив в мідний таз і закричав: "Кара-барас!" У нас був такий таз, в ньому бабуня варила варення. Якось, коли всі пішли з дому, я сіла вчити уроки. Але нічого в мене не розв'язувалось — ні задачі, ні приклади, нічого не запам'ятовувалось — ні вірші, ні ботаніка... Тоді я взяла мідний таз, ударила в нього кулаком і вигукнула: "Кара-барас!" Ніякого результату. Тоді я сказала, як чарівний казкар із "Сніжної королеви": "Сніп-снап-снурре-пурре-базилюре..." Але марно: задачі не розв'язувались, вірші не запам'ятовувались. І ще я вже без надії крикнула: "По щучому велінню, по моєму хотінню — розв'язуйтесь усі задачі!" — не розв'язалися. І тоді я зрозуміла, треба шукати свого чарівника із своїми чарівними словами, бо чужі ие допомагають. І пішла я містом. Прислухалася, що говорять люди, коли працюють. От будують дім. Кричать: "Майна!", "Віра!". Стіна будинку росла у мене на очах. Заглянула до футболістів на стадіон: "Ану, Михаиле, іще раз по воротях!" Зазирнула до хокеїстів: "Харламов, іще пас. Г-о-о-л!" Людина пливе. Чому не тоне? Дивлюсь: "Раз-раз-раз-раз!" Зайшла до цирку: "Ґоп-ля! Іще раз!" Забігла в балетне училище, а там: "І-і-і раз! І два! І три! І ще раз!" — "Давай, давай! — говорив бульдозерист, натискаючи на важелі.— Ще давай!"

"Чудеса!" — подумала я, здогадуючись, що у слові "раз" є щось чудодійне. "Раз, два, дружно! Раз, два, дружно! Ще раз дружно! Ще раз!" І тут я все зрозуміла. Ось вони чарівники і ось вони чарівні слова: ЩЕ РАЗ,

ЩЕ РАЗ, ЩЕ РАЗ! І так мені закортіло стати чарівником! ЩЕРАЗОМ! Я почала вигадувати собі свою чарівну пісеньку. Бо ж який-то чарівник . без пісеньки?

Виходило так: я, ПЦЕРАЗ, чарівник, і в добрий час я допомагаю всім, хто від прикрощів ллє сльози, а працювати треба весело, не напоказ, щоб ніхто не дивувався, а при цьому, звичайно, повторювати: "Іще раз, ще сто разів, ще тисячу разів..." Пісеньки не вийшло.

"Ніякий я не чарівник,— подумала я, прочитавши все це.— Яка ж це пісенька, коли в ній все так нескладно?" А потім згадала, що треба ще раз, і ще, і ще сто разів спробувати стати чарівником. І раптом, можливо, на двохсотий раз, а може, і на тисячний у мене з-під пера полилися вірші:

Я, чарівник ПЦЕРАЗ, ' Помагаю в добрий час Тим, хто з першої невдачі Вкрай розгубиться і плаче. Щоб в роботі, у напрузі, Діло спорилось у Вас, Говорю для всіх вас, друзі, Хлопцю-другові й подрузі: "Іще Раз! Іще Раз!" Веселіш до праці знову, ' Я звертаю до всіх вас Два моїх чарівних слова: "Іще Раз! ПЦЕ Раз!"

Між іншим, поки Аня Брунова виконувала по системі Станіславського свою казку про чарівника ІЩЕРА-ЗА, я, звісно, не гаяв часу даремно і, як завжди, робив одразу чотири діла: правою рукою в кишені стискав тенісний м'яч, носком лівої ноги притискав другий тенісний м'яч до підлоги, розв'язував кросворд (по горизонталі: 12. Плата за перевезення вантажу по річці. 13. Щипковий інструмент. 15. Курорт в Криму. 17. Вулканічна гірська порода, що використовується як будівельний матеріал) і роздумував про метод фізичної дії.

З'ясувалось дещо несподівано і для мене самого, що я розбираюсь не тільки в системі Станіславського, але і ще в одному методі, який застосовують режисери під час роботи з акторами,— цей метод називається методом фізичної дії. І полягає він ось у чому, але це так... грубо й орієнтовно: на відміну від системи Ста-ніславського, яка

приводить актора до правильного зовнішнього стану через внутрішній стан, тобто через внутрішнє до зовнішнього... Метод фізичної дії намагається через правильну фізичну поведінку актора привести його до потрібного внутрішнього стану, тобто, навпаки, через зовнішнє до внутрішнього.

— Іванов, ну, як тобі казка про чарівника ІЩЕРА-ЗА? — спитав Кутирьов.

— Всіх би вас,— сказав я,— піраньям під час відливу... всіх... крім Ані... А так нормально, я трохи задоволений.

— Іванов трохи задоволений! Іванов трохи задоволений! Іванов трохи задоволений! — пронеслося залом і далі сценою.

— Та потім, коли... майте на увазі... але не дивлячись на... ще я дозволяю, тільки я не дуже розібрав, за якою системою ви працюєте? Борисе, до речі, про стик театральних наук... Ви, звісно, не знаєте, що, крім системи Станіславського, в роботі з акторами є ще і так званий метод фізичної дії,— мені все-таки кортіло прочитати цим лінивим і недопитливим людям лекцію про метод фізичної дії.

— Юрію Євгеновичу! Не губи мою режисерську кар'єру, благаю. Ти ж обіцяв "не збиратися"? —просив мене Борис Кутирьов.

— Не знаєш — не берись, не можеш — не борись,— прошепотів я одними губами і вирішив для себе: "Гаразд, погублю я цього Кутирьова, але потім. Пізніше!.. Щоб не займався безсистемно театральним мистецтвом!"

— І так у твоїй присутності казна-що коїться,— жалівся далі Кутирьов. — Жонглер досі жодної булави не губив, а сьогодні, в твоїй присутності, він бодай одну впіймав би. Актори не виконали жодного з поставлених їм акторських завдань. Крім Ані...

— Як, хіба виступав жонглер? — здивувався я. Виступу жонглера я і справді якось не помітив за

своїми думками. " '

— Слухай, Брунова, у мене є до тебе серйозна роз' мова, ти до мене зайди.

<— Коли? — спитала Аня,

Від такої моєї пропозиції вона дуже розгубилася, аж почервоніла, і так почервоніла, що навіть вигукнула:

— Ти бач! Щастя яке випало! Іванов побачення мені призначив! Де це записати?!

— Як де? У спогадах,— вихопилося в мене зненацька.

— А коли зайти? — далі причитала Брунова.

— Зайдеш... років через п'ятнадцять-двадцять.

Від такої моєї відповіді вона розгубилась ще дужче і Ще дужче почервоніла.

— Через п'ятнадцять років у мене буде ревнивий чоловік,— сказала вона.

Мені сподобалась її винахідливість, адже співробітники, що оточують надкосмонавта, повинні бути винахідливими, а сам надкосмонавт повинен бути надвина-хідливим. Усе нормально.

— Друзі, проте давайте ж працювати,— заломив руки Кутирьов.

— Давайте, давайте,— погодився я, знаючи, що зараз почнеться те, заради чого я прийшов сюди.

— Зараз ми тобі покажемо клоунаду,— сказав Кутирьов, звертаючись до мене.— Тільки дай слово, що ти до самого кінця не будеш перебивати нас своїми знаннями!..

— Навіть більше того,— підтримав я Кутирьова,— якщо мені твоя клоунада сподобається, я твоїм клоунам подарую здібності гекконів!

— Яких ще гекконів? — злякався Кутирьов.

— Тих самих гекконів, що ходять по стелі,— і я швиденько, скоромовкою проінформував присутніх про те, що сімейство гекконів із загону ящірок славетне тим, що його представники можуть пересуватися по вертикальних, зовсім гладеньких поверхнях і, ганяючись за дрібними комахами, бігати по стелі, як по підлозі.

— А навіщо нам від тебе такий подарунок? — здивувався Кутирьов.

— Як навіщо? — сказав я.— Ви ж граєте клоунаду про космос, от твої клоуни і ходитимуть по стелі, як геккони.

— Але я сподіваюсь,— сказав Кутирьов,— ти не зараз подаруєш нам ці здібності?

■ — Ні, ні,— відповів я,— згодом, звичайно.

— А, згодом,— заспокоївся Кутирьов.— Тоді інша . справа. Можеш не поспішати із своїм подарунком.

І з цими словами Кутирьов побіг за куліси. Потім вийшов із-за завіси на просценіум. Я з настороженою цікавістю дивився на Кутирьова.

— Пропоную вашій увазі клоунаду,— невпевнено оголосив Кутирьов, — під загальною назвою "Сліпий космічний політ!" Частина перша: "Три, два,, один, пуск!" Частина друга: "Вздовж Юпітерської!"

Завіса відкрилася, і те, що я побачив на сцені, вразило мене, і я, одверто кажучи, трохи розгубився: на заднику були космічні сюжети, скопійовані не зовсім вправною рукою з картин художника Соколова, а також з картин космонавта й художника Олексія Леонова. А на сцені, під трьома металевими трубами, що утворювали триногу, стояв звичайнісінький стілець. На тринозі висіла перекинута через блок груба вірьовка, один кінець її був прив'язаний до стільця, другий кінець вірьовки тримали в руках п'ять-шість хлопців у костюмах, що нагадували, правда, віддалено, костюми космонавтів. Я гадав, що побачу на сцені макет ракети з заправочного щоглою чи щось схоже на це, а тут — стілець і поряд з ним чомусь цинкове відро з погнутою дужкою.

Потім почулися записані на магнітофоні звуки електронно-космічної музики, і на сцену вийшли Борис і Віктор. Ті самі, що розігрували переді мною не дуже розумну сцену з гвіздком. Віктор і Борис були у перебільшено космонавтських скафандрах і в клоунських черевиках з довжелезними носками. Костюм Віктора був розшитий сліпучо-яскравими, немов зоряне небо, білими блискітками, серед яких сяяли сині місяці. А костюм Бориса був розшитий вогненно-рудими блискітками, розцвічений яскравими спіралями і червоними зірками. Все це було дуже ефектно і вражаюче.

"Зрозуміло,— подумав я.— Хлопчики виступають в старих як світ класичних масках рудого і білого клоуна, тільки в художньо-космічній розробці. Непогано",— подумав я і хотів вже запитати: ця клоунада "циркове антре", а чи клоунада "буф"? Спитати для ФОТО, щоб тут же пояснити учасникам вистави, яка різниця між двома видами цих клоунад, однак стримався, бо дав слово Борису Кутирьову не заважати своїми знаннями репетирувати. Ось чому я даю у своїх спогадах цю клоунаду без будь-яких коментарів, а точно слово в слово, мізансцена в

мізансцену — так, як вона закарбувалася в моїй пам'яті і як вона була написана і поставлена її автором і режисером Борисом Кутирьовим.

СЛІПИЙ ПОЛІТ

(клоунада)

ЧАСТИНА ПЕРША Юдин, два, три. Пуск!"

Білий космонавт. А зараз, Вікторе, я буду тебе тренувати...

Рудий космонавт. Ти мене вже тренував... Тепер моя черга! (уніформістам: "Дайте відрошолом!")

На манеж виносять звичайне відро в дужкою. До відра припасовані наушники, дроти і безліч хитромудрих трубок.

Білий космонавт. А це що таке?

Рудий космонавт. Це... навігаційний прилад, ним користуються для сліпих польотів... відрошолом! Одягай!

Білий космонавт. Навіщо?

Рудий космонавт. Зараз ти у мене полетиш!

Білий космонавт. Куди полечу?

Рудий космонавт. Полетиш у експериментальний космічний клоунський сліпий політ... (Одягає на голову Борисові відрошолом.) Чого ти тремтиш?

Білий космонавт. Ой мамо! Темно!

Рудий космонавт. Темряви боїться... а ще на Місяць збирається летіти... Не бійся, коли буде треба, ми тобі зоревізор увімкнемо... Будеш дивитися на екран і розповідати, що бачиш у космосі... Дайте зореліт!

Уніформісти викосять на манеж звичайний стілець в ручками. Стілець покритий пластмасовим килимком.

Рудий космонавт. Сідай, Борю! Зореліт готовий!.. (Борис тремтить.) Борисе, якщо ти тремтітимеш, " зореліт розпадеться в повітрі.

Білий космонавт. Я більше не буду... (Трем-• ■ тать ще дужче. Сідає на стілець. Віктор чіпляє до Во-рисового ременя ложку.)

Рудий космонавт. Через п'ять хвилин після старту ми дамо команду, і зореліт почне знижуватися. Зрозуміло?

Білий— космонавт. Зрозуміло!.. Вітю! Я сподіваюсь, ти мені по-знайомству забезпечиш м'яку посадку...

Рудий космонавт. Забезпечу... Білий космонавт. А як я з вами триматиму зв'язок?

Рудий космонавт. Ось через цей відрошо-■ лом... Даю пробу... Ти мене чуєш? Білий космонавт. Чую...

Рудий космонавт. Ти не передумав летіти?

Білий космонавт. Ш-і-і-зно-о-о!

Рудий космонавт. Правильно! А яку ти хочеш зробити заяву перед польотом?

Білий космонавт. Ва-ва-ва-ва...

Рудий космонавт. Що?

Білий космонавт. Ва-ва-ва-ва...

Рудий космонавт. Не хвилюйся, Борю! Я перекладу нашим глядачам... Борис хоче сказати, що він дуже щасливий і пишається тим, що у перший експериментальний клоунський політ до зірок летить він, а не я...

Білий космонавт. Ва-ва-ва-ва...

Рудий космонавт. От промову видав... Приготуватися до старту! ((Уніформісти беруться за ручки стільця.) Борисе, слухай мене! Я — Віктор.

Білий космонавт. Ва-ва-ва-ва!..

Рудий космонавт. Все ще виголошує промову!.. (Б'є дерев'яним молотком по відру.) Ти будеш мене слухати?

Білий космонавт. Слухаюі Слухаю!

Рудий космонавт. Слухай, Борисе!.. Спочатку твій зореліт повільно набиратиме швидкість, ти пролі-татимеш над верхів'ям дерев. Не лякайся, якщо чіплятимешся за них... Приготуватися до старту!

Білий космонавт. Ой мамочко!

Рудий космонавт. Таж яз тобою! (Віктор кладе руку на плече Борисові). Увімкнути перший двигун! (Вибух.)

Білий космонавт. Братці! Я передумав летіти!..

Рудий космонавт. Пізно, Борисе! Ти вже в польоті!

Уніформісти починають піднімати стілець. Віктор стає на коліна. У Бориса враження, що Віктор залишається внизу, а він сам піднімається. Стілець піднімають ще вище. Борис хапає Віктора $>а руку. Уніформісти розхитують стілець.

Рудий космонавт. Я — Віктор! Віктор! Борисе! Ти піднімаєшся до вершечків дерев... Обережніше!.. (Лоскоче Бориса гілкою.)

Білий космонавт. Ой мамочко!.. (Хапається за гілку. Віктор вириває гілку з рук Бориса.)

Рудий космонавт. Спокійно! Зараз на тебе почнуть діяти перевантаження. (Уніформісти за лонжу підтягають Бориса трохи вище. Віктор і з ним ще чотири чоловіки виснуть на Борисові.) Білий космонавт. Це що таке? Рудий космонавт.Перевантаження! Білий космонавт. Ой, важко! (Уніформісти разом з Віктором одриваються, стягаючи при цьому з Бориса штани. Він лишається в трусах). Караул! Роздягають! Куди міліція дивиться?!

Рудий космонавт. Спокійно, Борисе! Яка в космосі міліція?! Білий космонавт. А хто з мене штани зняв? Рудий космонавт. Це все перевантаження! Зараз почнеться стан невагомості... (Піднімає Бориса на лонжі ще вище, тепер той висить в повітрі, роблячи руками рухи як при плаванні. Уніформісти ривками смикають лонжу.)

Білий космонавт. А що це таке? Рудий космонавт. Повітряні ями!

Білий космонавт. Ями!.. А що їх, засипати не могли? Ну й доріжка!

Рудий космонавт. Тримай! (Дає Борисові шматок вати.)

Білий космонавт. А це що таке?

Рудий космонавт. Це ти пролітаєш хмари.

Білий космонавт. А чи не можна дати мені світло? Дуже темно.

Рудий космонавт. Вмикаю зоревізор! Борисе, ти бачиш зорі?

Білий космонавт. Нічого я не бачу!.. ,

Рудий космонавт. (Б'є дерев'яним молотком по відру.) А зараз бачиш зорі?

Білий космонавт. Зараз бачу...

Рудий космонавт. Звідки летять зорі?

Білий космонавт. Вони летять у мене з очей...

Рудий космонавт. Прекрасне видовище?

Білий космонавт. Яб не ск&зяв...(Рудий космонавт б'є дерев'яним молоточком по відру.)

Білий космонавт. Заходьте! (Рудий космонавт підносить до простягнутої руки Білого космонавта запалену свічку.)

Білий космонавт. Ой-ой-ой! Горю! Гаряче! Чому так гаряче?!

Рудий космонавт. Це був розпечений метеорит.

Для людини з нормальною нервовою системою таке видовище було б рівноцінне стресу. Стреси перш за все ставлять вимоги нервовій системі. В результаті підвищується вироблення тих гормонів, з допомогою яких організм пристосовується до змін зовнішнього середовища. Проте в ході такої гормональної перебудови страждає серцево-судинна система — безпосередній виконавець головних реакцій пристосування! Але моя

наднервова надсистема була спокійна, а на сцені тим часом відбувалося ось що.

Рудий космонавт подає знак уніформістам, ті виносять на сцену двоє відер з водою. Білий космонавт несподівано знімає з себе шолом. Стежить за Рудим космонавтом.

Білий космонавт. А зараз що буде?

Рудий космонавт. Зараз ти потрапиш у зону космічних дощів.

Білий космонавт. Я потраплю? (Рудому космонавтові.) Це ти зараз потрапиш у зону космічних дощів...

Рудий космонавт повертається, бачить Білого космонавта без шолома. Уніформісти опускають лонжу. Білий космонавт хапав відро з водою і женеться з ним за Рудим космонавтом.

"Так,— подумав я.— Сьогодні вони кепкують з космонавта, а завтра і до надкосмонавта доберуться... Треба з цим їхнім "добиранням" покінчити раз і назавжди, щоб і надалі ніхто на таке не зважився!"

Я вискочив на сцену, щоб, висловлюючись мовою дипломатичного протоколу, заявити енергійний протест. Я закричав на весь свій надголос, а надголос я вимірював на шумометрі. Між іншим, в одній лондонській школі провели недавно такі змагання •— хто голосніше крикне. Силу і міць своїх голосових зв'язок пробували біля двохсот школярів. Мікрофон з вимірювальним приладом помістили на відстані одного метра від крикунів. У середньому школярі кричали в межах 114 децибелів. Перемогла дванадцятирічна дівчинка, яка кричала з силою звуку сто двадцять два децибели. З хлопців ніхто не наблизився до чемпіонки ближче як на два децибели. Воно й природно! А на

що ще здатні ці дівчиська! А тільки на те й здатні, щоб зчиняти вереск та галас. Та ця англійська крику-ха-чемпіонка могла з ким завгодно змагатися, тільки не зі мною. З криком силою в двісті сорок чотири децибели я вискочив на сцену: "Ви уявляєте, що ви робите?!" Я підбіг до цих рудо-білих комедіантів: "Адже, як показали численні досліди радянських учених на великій центрифузі, при збільшенні ваги досліджуваних у десять-дванадцять разів вони на деякий час перестають бачити. Перед їх очима з'являється чорна пелена. А коли перевантаження зростає у п'ятнадцять разів, то "висидіти" в такому стані людина не може більше як десять секунд! А ви що тут робите?! Адже численними дослідами встановлено, що під кутом вісімдесят градусів до дії прискорення космонавт здатний витримати надзвичайні перевантаження — у двадцять шість з половиною разів! А ви тут чим займаєтесь?!!"

Вони потім казали, дорогі товариші нащадки, що я нібито штовхнув Рудого клоуна-космонавта, того самого, що тримав у руці запалену свічку. А насправді, я сам те бачив: сила звуку, з якою я викрикував слова, була така, що полум'я свічки одірвалося і полетіло в куліси. Спалахнула декорація, і дівчата в один голос заверещали: "Пожежа! Пожежа! Пожежа!"

ЧАСТИНА ДРУГА

ДЕ ЗК ВИ БУЛИ РАНІШЕ, ЧАРЛЗЕ ДАРВІНЕ?

СПОГАД ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

Година без секунди — це не година, а тільки 59 хвилин і 59 секунд

— А може, ми справді недостатньо використовуємо коефіцієнт корисної дії нашого мозку? — почув я за стіною голос батька.— Може, вчені мають рацію?

Я прислухався. Батько вів далі:

— А може, де акселерація мозку? Ось я, наприклад, страждаю через свого синочка безсонням, п'ю усілякі ліки, а виявляється, існує природне снотворне. Вчені витягли із мозку сонних кроликів венозну кров, пропустили її через спеціальний фільтр, щоб виділити макромолекули. Цю вилучену фракцію ввели іншим кроликам, і через десять-п'ятнадцять хвилин електроенцефалограма цих кроликів показала подвоєну 'активність дельтахвиль мозку, характерних при легкому сні. Цією "речовиною сну" виявився білок.

— Так, так,— сказала мама,— я, наприклад, все намагаюся схуднути і сиджу на дієтах, а виявляється, ■ є гормон, який регулює апетит. Варто цьому гормонові

видалитись в організмі, як пропадає інтерес до їжі. Але все це я пам'ятаю лише годину-другу, а як Юрко пам'ятає все і весь час, збагнути не можу.

— А треба якраз збагнути,— тихо порадив батько

мамі.

"Що таке, що таке? — застрибало у мене в долові.— Звідки у моїх батьків така ерудиція?" Я підбіг до дверей і крізь щілину побачив: мама і тато сиділи за столом, захаращеним газетами і журналами, і читали одне одному різні цікаві речі.

"Ну так, здається, можна". Я ліг у постіль і продовжив свій перерваний відпочинок, слухаючи, про що говорять за стіною мої батьки.

— От, наприклад, є асоціативний метод пам'яті,— сказав тато, гортаючи газету.— Виявляється, що асоціативну пам'ять деяких людей пов'язують з фокусами і трюками. Однак це зовсім не так. Такі люди крім

неординарних здібностей до запам'ятовування володіють, наприклад, сильною концентрацією уваги, яскраво вираженим асоціативним мисленням і більш чи менш свідомо вираженою технікою запам'ятовування.— Тут батько перервав своє читання і далі говорив уже від себе:— А може, справа в тому,.Машо, що людина повинна чи працювати, чи відпочивати, а то ж часто ми робимо ні те ні се. Може, наш Юрко відкрив саме цей простий секрет?..

Взагалі за розкладом у мене сон уже закінчувався, однак тому, що мій політ на планері тривав на п'ятнадцять хвилин довше, ніж було заплановано, то я ці

п'ятнадцять хвилин приплюсував до свого відпочинку. А все через той мішок з баластом із пресованої тирси. Я забув покласти його до кабіни. Це тренер так гадає, а насправді я просто не взяв його з собою. Мені було цікаво знати, як себе поводитиме планер у недовантаженому варіанті. А тут де не візьмись той могутній повітряний потік, і легка без баласту машина піднялась мало не в космос Ледве-ледве я з нею впорався і посадив на п'ятнадцять хвилин пізніше, ніж вимагав розклад польотів, а тому я на п'ятнадцять хвилин збільшив свій відпочинок і оце дивуючись прислухався до розмови моїх батьків.

— Я завжди казала, що мого сина чекає велике майбутнє,— сказала мама.

— Таке велике, що він з ним напевне не впорається,— іронізуючи, промовив тато.— І взагалі, ти не дуже хизуйся своїм сином. Він такий не один на світі. Є й не гірші за нього. Ось будь ласка.

"Є не гірші за мене?" — повторив я і став чекати, як батько зможе пояснити це вже геть фантастичне припущення, що на світі може існувати людина не гірша за мене.

— Ось, будь ласка,— вів далі батько.— Дванадцятирічний Давид Арутюнян став студентом Єреванського політехнічного інституту. Він блискуче склав вступні іспити і вчиться на відділенні обчислювальних машин факультету кібернетики. В середній школі повний навчальний рік Давидові був потрібен лише двічі — в передостанньому і випускному класах.

— Подумаєш, якийсь там Давид Арутюнян вступив до якогось там політехнічного інституту,— обурилась мама.— Та сьогодні наш Юрко, аби захотів, міг би вступити не тільки до політехнічного інституту, а у всі інститути, які існують на світі!

"Молодець, мама! —подумав я.— Мені в ній подобається, що вона ніколи не перебільшує мої здібності, а навіть їх трохи применшує".

В цей час задзвонив телефон. Батько зняв трубку, і з його реплік я зрозумів, що це хтось із зірок шкільної самодіяльності скаржиться на мене і розповідав про пожежу на генеральній репетиції.

— Ну, ось,— сказав тато, повертаючись до розмови з моєю мамою і кладучи на важільці трубку телефо-

г

на.—Ось іще одна новина: наш син влаштував у школі пожежу, але я чомусь абсолютно спокійний.

— Тому що цю пожежу хтось інший влаштував, а звалили все на нашого сина,— відповіла мама.

— Ти його завжди захищаєш, і це мене вже теж не обурює, як не обурює пожежа. Знаєш чому? — спитав батько у моєї матері. Та, певне, не відповіла на його запитання, бо батько відповів сам і за моєю системою :

— Тому що в мене вже виробився умовний рефлекс на всякі несподіванки і неприємності, які мені щедро дарує мій син. А що таке рефлекс, ти можеш пригадати? Не пам'ятаєш. Тоді я тобі відповім, що таке рефлекс за системою нашого сина.

Я чув, як батько рився в якихось паперах, а потім голосно сказав:

— Рефлекс — це реакція організму на подразнення. А коли подразнення часто повторюється, то організм уже може не реагувати. Можна відреагувати на одну неприємність, на дві, на десять, двадцять, а вже на тридцяту реакції не буде.— Мабуть, тато дуже розхвилювався. Після цих слів він ультимативно заявив:

— Після цього... цієї пожежі я йду жити до бабусі. Мені здалося, що батько і справді вирішив піти жити

до бабусі, бо заходився збирати речі, час від часу вигукуючи :

— З одного боку, він все знає! З другого боку, він не знає, до якого віку живе людина?! З третього боку, він гіпнотизує гіпнотизера!.. З двадцять третього боку, він відпоров мітки прального комбінату і сам пере свою білизну!.. З сорокового боку, його фотографії з'являються в газетах під чужим прізвищем!.. З п'ятдесят —шостого боку, він множить будь-які цифри з швидкістю електронно-обчислювальної машини і навіть швидше!..

З шістдесятого боку, я знаходжу записку, з якої довідуюсь, що він грає в карти!.. "Завтра карти! Ставка, більша за життя!"

"Боже мій,— заскреготав я зубами, завертівшись у ліжку,— карти! Це не ті карти, ними не грають на гроші, це маленькі автомобілі карти. Я ж у вас гон-щикі Я захоплююсь картінгом. Ну, хай читають зараз, зрозуміють пізніше".

— З сімдесятого боку, дзвонять з міліції і кажуть, що наш син торгує квітами!.. Ні, мій син — це... якийсь над... над... над...— сказав батько.

"Ну, тату, ну, піднатужся, ну, здогадайся, хто в тебе син, ну?.." — благав я в думках свого тата.

— Це якийсь надрозумний, надбешкетник!..

Під час цих неймовірно глибоких переживань мого батька задзвонив дзвоник, цього разу в передпокої, і я відчув, як там за стіною батько здригнувся.

— Я не можу,— вигукнув він по невеликій паузі.— Іди відчини ти! Я не можу! Я боюся!..

Мама відкрила двері у прихожій, і за кілька хвилин почувся стук до моєї кімнати. Потім двері відчинились, і я побачив перелякане обличчя мого батька.

— Тобі прийшла бандероль,— сказав з острахом тато. Його все останнім часом лякає.— Ти від кого-небудь чекаєш бандероль? — Тато тримав у руках досить грубу книгу, загорнуту в цупкий папір і перев'язану хрест-навхрест шпагатом.

— Чекаю. Я чекаю.

— Що ти чекаєш? — спитав чомусь дуже перелякано тато.

— Вірші,— сказав я.— Я був переконаний, що це мені знову надіслали вірші.

— Чому вірші і від кого вірші?

— Не знаю чому і не знаю від кого, але я їх чекаю. Я взяв бандероль і розпакував її. В ній була книга

під назвою "Моя біографія", і її автором був знаменитий природознавець Чарлз Дарвін. "Це щось нове",— подумав я, розгортаючи книгу, і за обкладинкою побачив аркуш паперу з віршами.

"А це щось знайоме",— подумав я, розглядаючи сторінку з римованими рядками. На сторінці було написано ось що:

"Ой, як все це сумно і як безнадійно.

Людина не любить танців, пісень і сміху.

Це ж все послабляє емоційну

Природу людини. Ворогам на втіху!

Ой, як це все не ідеально і як не мудро. В голові задачі, інтеграли, рішенняі Це ще Дарвін назвав премудро Людської природи знищенням!

Ой, як це все раціонально і незвично *

В душі ні сумніву, ні болю, ані каяття... Та це ще Дарвін звав категорично Початком смерті і кінцем життя!

• В кінці вірша було написано: "Коли прочитаєш ці ; вірші, розгорни сторінку, там, де стирчить паперова

закладка, і прочитай те, що підкреслено червоним

• олівцем". Розгорнувши книгу, я зробив все, що мені > було підказано,— прочитав підкреслені рядки і впер-[ше заклопотано потер свого лоба. Я ніколи й гадки

не мав, що Чарлз Дарвін завдасть мені стільки неприємностей!

Ну і пілюлі підніс мені цей знаменитий природознавець Чарлз Дарвін! Вже краще б я не читав його автобіографії. Через нього тепер мені доведеться впи-. сувати у мій бортжурнал співи, танці і читання віршів. А що ж мені робити, коли старий написав у своїй автобіографії, що "якби йому довелося знову прожити своє життя, то він би не замкнувся тільки в своїй науці..*" Він так і сказав, що заняття тільки якоюсь з наук "послаблює одну із сторін нашої емоційної природи". І, мовляв, це не тільки "рівнозначно втраті щастя", але і "негативно позначається на розумових здібностях..." Звичайно, співати або танцювати — невелика втіха. Можна сказати, просто мука, проте коли вже це треба для того, щоб не сох мозок, то які тут балачки, треба співати!

Роздумуючи, я швидко заходив. Точніше, мало не забігав по кімнаті. Так мене щиро розстроїв Чарлз Дарвін своїми словами про те, що я, як і він, стільки часу "послабляв емоційну сторону нашої природи" і що це "рівнозначно втраті щастя"! Я тут же вирішив розпочати негайне активне "підсилення емоційної сторони нашої природи", що було, напевне, рівнозначно поверненню щастя.

"Ну і підніс мені пілюлю цей знаменитий природознавець, товариш Чарлз Дарвін",— міркував я.

■— Від кого бандероль?— спитав, заглядаючи, батько. ! — Від Чарлза Дарвіна,— відповів я.

— Неймовірно!— здригнувся тато.— Чарлз Дарвін давно помер, і ти не можеш отримати від нього бандероль!

— Ця бандероль не особисто від нього,— пояснив я. Батько зник за дверима, немов розтанув у просторі... Я вже і позивні собі придумав: "Я — Коло! Я — Коло! Чую вас добре!.. Прийом!" %

Я чому взяв собі в позивні "Коло"? Бо це символ довершеності. Ось шестикутник у бджолиних сотах — це така фігура, яка вимагає для будівництва мінімум матеріалу, а. виходить максимум міцності, а коло — це, як на мене, то найдовершеніша, найкрасивіша лінія на світі. Недаремно Земля і всі інші планети округлі. От тому я і хотів узяти собі у позивні слово "Коло". Але тепер, коли я, за Чарлзом Дарвіном, не займаючись мистецтвом, послабив свою людську природу, я вже не можу вважати себе Колом. Лінія кола у мене не замикається, а незамкнена лінія кола — ще не е коло, так само, як година без секунди — це тільки п'ятдесят дев'ять хвилин і п'ятдесят дев'ять секунд, так само, як гарбуз, з якого вирізана скибка,— то вже не цілий гарбуз. Ось чому я вже на завтра вніс до свого розкладу перше відвідання лекції із співів. При цьому в мене на губах буде весь час блукати іронічна і поблажлива посмішка, щоб ніхто не подумав, що я це роблю серйозно.

Правда, в цьому році я весь час тікав з цих співів, а коли не зміг втекти, то зірвав їх — співав голосніше за всіх і весь час так фальшивив, що мене вигнали з уроку. Але як я зараз про це шкодував! А може, починати заняття співами мені вже пізно, можливо, мої надкосмічні заняття вже так "послабили емоційну сторону моєї природи", що це вже, напевно, "відбилося на моїх надрозумових надздібностях", а може, навіть надвідбилося, хоч, між іншим, не може бути, щоб надвідбилося, певне, просто відбилося. І все це вже "рівнозначно втраті щастя"?!

Та ні, не може того бути! Я ж ще не такий старий, як Чарлз Дарвін, яким він був, коли записав ці слова до своєгсг щоденника. Я ще встигну "посилити емоційну сторону моєї природи"! Тільки треба активно братись до діла. Не гаяти жодної хвилини. —

Мерщій! В аварійному порядку! Понапишу віршів, понасшваю пісень, понатанцюю танців, понасміюсь досхочу, понавеселю друзів і

понавеселюсь сам. Воно, правда, теоретично з усіма цими премудростями я знайомий, залишається тільки перейти від слів до діла, і все! І повний порядок! Я приготував зошит для віршів і пісень. Ідея! Пісні я співатиму власні і на власну музику. Про серце співатиму, про серце, яке завжди б'ється, роблячи п'ятдесят два удари на хвилину, за будь-яких обставин, тим більше, що серце — це конусоподібний орган, з м'язів, пустотілий всередині. Задньоверхня розширена частина серця називається основою серця, базис кордіс. Передньонижня звужена частина зветься верхівкою, апекс кордіс. Серце міститься ззаду грудини, з нахилом у лівий бік. Ну і так далі і тому, подібне.

Тепер про підсилення емесеспе!..

Тільки от як я її підсилю, Емоційну Сторону Своєї" Природи, якщо вчителька співів попередила, щоб ноги моєї не було в класі. Хай, вона ще вибачатиметься, ще проситиме у мене дозволу, ще буде просити, щоб я завітав на урок. До речі, треба буде вже сьогодні приготувати спогади, які вчителька співів напише про мої співи. Ну гаразд! Це потім. Це після уроку співів.

Ні, уявляю, які лиця будуть у цих люнеземтів, коли я добровільно з'явлюся в класі! Вони і не здогадуються, що я берусь за це сумнівне діло, намагаючись якомога швидше повернути до життя клітини мозку, які тривалий час не торкалися мистецтва.

Але все-таки, як могло статися, що мій надорганізм випустив з поля зору це сам, і, видно по-всьому, на рівні генів?.. Я ніколи не замислювався над тим, що власне передали мені у спадок мої батьки і, до речі, передали вони мені щось емоційне чи ні? В дитинстві, я маю на увазі свое немовлятство, чи співали вони мені колискових пісень (не пам'ятаю) і чи грали вони мені на якому-небудь музичному інструменті? (На балалайці? На домбрі? На гітарі? Врешті, на піаніно?)

Міркуючи так, я зайшов до вітальні. Батько працював над своєю дисертацією. Мама в'язала. Біля батька стояв чемодан. Я зрозумів, що, коли під час розмови я посилено натисну на характер, тато візьме чемодан, хряпне дверима й піде жити до бабусі. А тому я почав розмову спокійно і здалеку:

— Коли немовлята засинають, то їм співають колискових пісень... А ви співали мені колискову пісню?

— Ні,— сказала мама.

— А ти, тату?

— Навіщо було співати? Ти спав мов убитий...

— Отож-то, як убитий! Спав тоді, а як убитий зараз... Ось чому не замикається коло.

При словах "ось чому не замикаєтеся коло" тато простягнув руку до чемодана.

— Яке коло? Чому не замикається? — батько зняв окуляри, потер перенісся і спитав: — І чому це воно повинно замикатися?

Його рука завмерла на півдорозі до чемодана.

— А тому, що... Тому, що в Америці є бебі-співаки. Чули про таких.

— Що це ще за бебі-співаки? — здивувалися тато з мамою.

— Хлопчик у вісім місяців наспівував народні пісні, а дівчинка у чотирнадцять місяців співала колискові пісні. А чому вони це роблять?

Тато з мамою перезирнулись і знизали плечима.

— А тому, що' колискові пісні їм співали тато з мамою. А є такі, що не співають...

— Одним співають, інших колихають мовчки,— сказав тато,— кому що подобається. Ми з мамою не співали, бо ні у неї, ні у мене ніколи не було голосу. Ти вдався у Нас, в тебе теж немає голосу.

— Вибачайте,— сказав я категорично.— Особисто я не співав тому, що гадав, що я не повинен співати, а тепер, коли я знаю, що зобов'язаний співати,— слово "зобов'язаний" я виділив інтонацією голосу, — тепер я заспіваю.

— Не хотів би я почути твої співи. Хоч, між іншим, від тебе всього можна чекати. І до речі, чому це ти неодмінно зобов'язаний співати?

Це питання я, звісно, пропустив із лівого вуха у праве.

— Так,— натякнув я,— виявляється, є й такі, що не тільки самі не наважувались співати, але і не пробували передати свої малі музичні здібності своїм дітям, не допомагаючи тим самим підсиленню емоційної сторони природи їхньої дитини...

На словах "тим самим підсиленню емоційної природи їхньої дитини" батькова рука занервувала, проте я не замовк, а далі казав:

— ...А декому подобається і не співати, і не сміятися... До речі, про "сміятися". Одна дуже товста дама вирішила схуднути і звернулася за порадою до лікаря. Лікар порадив їй вранці двадцять разів торкнутися капців. Через деякий час вона знову відвідала лікаря і сказала, що від його поради ніякого ефекту. Лікар попросив розказати, як вона виконує його пораду.. Виявляється, вона, не підводячись уранці з постелі, брала

капці, ставила їх на стілець поряд з ліжком і торкалася їх навіть більше ніж двадцять разів — і все марно! <

— Ну і що? — спитав тато.— Що вона двадцять разів доторкнулася до своїх капців?

— Як ну і що? — здивувався я.— Це ж смішно.

— Що смішно? — спитав тато.

— Як що смішно? — здивувався я І тут же вирішив розтлумачити батькові, що в цьому оповіданні смішно: людині лікар прописав, щоб вона, тобто дама, стоячи на прямих ногах, нагиналась і торкалася пальцями кінчиків капців, тоді буде ефект, а вона без труда торкається їх, поклавши поряд на стілець.

— Ну і що тут смішного? — знову перепитав мене батько.— Ти тут бачиш щось смішне? Це вже швидше сумно!

— Проте, коли Юра каже, що це смішно, значить, це смішно, він краще за нас з тобою розбирається в гуморі! — сказала мама.

— Гаразд, не сперечайтесь,— утихомирив я своїх батьків,— даю другу пробу: хлопчик розповідає татові, що вчитель казав їм на уроці, що люди всі до одного тримаються на землі, дякуючи земному тяжінню. Батько підтвердив це. Тоді хлопчик спитав батька, а як же люди жили на землі, коли ще цей Закон не було відкрито?

Тато поглянув на мене з подивом.

— Так... Гени мої були позбавлені не лише музичного слуху, але і почуття гумору.

— Який Гена? — спитав мене тато.

— Один наш спільний знайомий,— натякнув я.

— А це хіба нормально, що в домі немає ні гітари, ні балалайки, ні піаніно? — спитав я.

— Завтра все буде,— сказала мама.

— Завтра — не сьогодні,— сказав я.— Може, все-

таки заспіваємо,— запропонував я,— порозважаємось, посміємось.

— Тільки цього нам бракувало! — обурився тато.— А відносно порозважаємось і заспіваємо є такий анекдот. Син-двієчник приносить батькові щоденник. Той бачить, що в сина з усіх предметів двійки і тільки з співів п'ятірка. Батько дивиться на сина і каже: "1 ти ще співаєш!"

— Смішно,— сказав я серйозно і додав: — Ну, коли так, то ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї — наше завдання! — З цими словами я підвівся і вийшов з кімнати.

Сьогодні гітару можна позичити у Колесникова, щоб встановити негайний зв'язок з генами. Ген подає голос звідти, з глибини твого єства, а можна і навпаки, розвеселити гени, полоскотати їх і навчити гени співати.

Навчити гени співати можна, звичайно; але...але план, весь план моєї надкосмічної програми, мого над-космічного життя доведеться переробити," а де взяти час? Де взяти час?

Думаючи про це, я переліз через огорожу нашого балкона і через балкон Колесникова-Вертишийкіна пробрався до нього в кімнату. Колесников уже спав, я розбудив його і спитав:

— Є в тебе гітара?

— Є,— сказав Колесников.

— Давай швидше.

Колесников простягнув мені гітару й сказав:

— 6й, що вчора через тебе на педраді було! Кажуть, випадок з пожежею обговорювали, а твою поведінку і взагалі тебе назвали феноменом. Чому, кажуть, нас вчить феномен Іванов? А вчить він нас тому, що ще одна така ганебна витівка закінчилась пожежею на репетиції і його треба виключати зі школи. Це вчителька співів сказала. А вчитель хімії сказав: "А на мою думку, феномен Іванов вчить нас іншому: при всіх його жахливих і незбагненних вибриках Іванов-феномен учиться у нас, учителів, і феномен нас дечому вчить. А може, і вчителям треба брати з нього приклад: вчити і вчитись". Що тут почалося! Всі обурювались: "Не будемо вчитись!.. Не будемо!" Я це все запишу в нових спогадах про тебе, добре?

— Добре,— сказав я і поліз через вікно і балкон на карниз будинку.

— У вас ще який-небудь інструмент "?

— Є, — сказав Колесников,— піаніно.

— Негайно сідай і грай, Колесников. А то пізно буде. Мені пізно ніколи не буде, а тобі буде.

Я затримався на карнизі, подивився на Колесникова і спитав:

— А раптом мені ці вірші присилають звідти? — я показав очима на небо.— Який-небудь інопланетянин бачить звідти, що саме мені буде доручено на... на... на земній кулі... і мені сигналізує. Може, в них там і прози немає, а всі віршами говорять. А я собі взяв екслібріс коло... Слухай мене, Колесников, зараз, зрозумієш пізніше.

З цими словами я поліз карнизом будинку, дістався до свого балкона, переліз через огорожу і зайшов до своєї кімнати. Потім я змодулював у своєму мозку потрійну експозицію і відповідно зайнявся трьома справами одразу.

Потрійна експозиція — це коли на одній і тій же плівці знімають одразу три сюжети. Одним словом, я роздивлявся у телескоп нічне небо Москви. Обіпершись на гітару, пальцями лівої руки комбінував на грифі акорди, правою — перебирав струни і тихо, в одну двадцять шосту сили свого голосу заспівав.

Через деякий час двері тихо прочинилися, і в дверях з'явилося перелякане обличчя мого тата.

— Що тут відбувається? В чому справа? Я проспівав:

— "Вздовж по Піте-е-ерській..." — і сказав: — Слухай зараз! Зрозумієш потім!

— Ти з глузду з'їхав! Ти ж усіх розбудиш! — закричав батько.— Все, я більше не можу!

— Розумієш, тату,— сказав я,— ти зрозумій мене по-хорошому. Ти навіть не уявляєш собі, як це для мене важливо, щоб коло замкнулося, бо незамкнене коло — це не коло, і тому,— вів я далі,— ти повинен, ти зобов'язаний зрозуміти, що будь-який художній твір завжди складається

з двох компонентів: інформаційного, до якого відносяться слова, мелодія, зображення, і ритмічного — найбільш яскраво висловленого в музиці і танці.

— Все, все, все, не можу ні по-хорошому, ні по-поганому не можу,— повторив батько.

З цими словами він побіг до своєї кімнати. Я пішов слідом за ним і побачив, що він поліз під ліжко.

"Невже він так перелякався",— подумав я, але в цей час батько виліз з-під ліжка з чемоданом у руці.

— Я йду з дому до бабусі. Я боюсь!

— Не бійся, ти зі мною! — заспокоїв я.

— Саме тому я і боюсь, що з тобою!

З чемоданом у руці батько пройшов у прихожу, накинув на плечі плащ і вискочив на сходи, забувши зачинити двері. Мама, яка мовчки спостерігала за цією сценою, вибігла слідом за татом на сходи й крикнула йому навздогін:

— А може, ти, не розібравшись, вимагаєш від сина того, що, на його погляд, робити нема рації? Тоді впертість Юрка — ознака першої, можливо, не зовсім прийнятно виявленої самостійності?! І треба не тікати до бабусі, а___

Проте тато вже був на вулиці і не чув маминих слів, у яких, як завжди, була велика доля істини, куди більше, аніж у вчинках мого тата. Коли я повернувся до своєї кімнати, на моєму столі лежав аркуш з віршами, що невідомо звідки і як опинився тут. Вперше в житті, звичайно, не показуючи того, я зрадів віршам. Ось ці вірші:

Попереду завжди червоний наш стяг. Він завжди в надійних і смілих руках. Коли йшов в атаку, на ворога йшов, На сонці горів, пломенів його шовк.

Діди заповіли про мужність дбати!

Вони на грудях стяги берегли.

Пройти під стягом!

Значить, буть солдатом,

І значить, слави боєм досягти! Над полем, над морем, над піками гір, Наш стяг над будовами лине до зір. Він з нами навіки, і ми з ним навік. Несе його свято в руках чоловік. .

І міць, і відвагу твою і мою

Він зважить у буднях, труді і бою.

Стяг завжди в напрузі, в борні, на вітрах.

Рівняйся, мій друже, рівняйся на стяг! Діди заповіли про мужність дбати! Бони на грудях стяги берегли. Пройти під стягом! Значить, буть солдатом, І значить, слави боєм досягти!

СПОГАД ДВАДЦЯТИЙ

Наджорстка надпосадка

Зранку лив холодний дощ. Я лежав на землі, в глухому закутку Ізмайловського парку і думав про сюрпризи генетики. Сюрприз генетики — це особливий склад організму. Людей, що не бояться нежиті і з

задоволенням плавають у крижаній воді, називають "моржами". Але я серед цих моржів, звичайно, вважався б надморжем. Пролежав дві години на землі під дощем, і.це перед уроком співів, потім заскочив додому за портфелем і за гітарою Колесникова. Переодягнувся і з гітарою під пахвою з'явився в клас. Я сів за парту і почав аналізувати свої дії в мінливому зовнішньому середовищі і дійшов висновку: треба встигнути підтягнути емоціональну сторону своєї природи. А то завтра раптом, як грім з ясного неба, телеграма-"блискавка" з планети Нонплюсультра: "Вилітаємо! Зустрічайте!" Кругом паніка: кому зустрічати? І тут як глас з ясної землі: "Зустрічати Юрію Іванову!" Такі, як Маслов, загаласують: "А чому? А чому Іванову Юрію?" А їм у відповідь: "А тому... А тому, що він усе знає! Все вміє! І все може!"

Це коли вони до нас завтра прилетять. Ну а якщо ми туди до них через певну кількість років, то кому летіти?! Ну, природно, мені! Іванову! Звичайно, ще вчора Маслов зарепетував би: "Як Іванов? Він, звичайно, надкосмонавт і навіть надлюдина, але він же недовершений, у нього кінці кола не сходяться, він же в мистецтві не розбирається і не любить його. З ним за столом навіть хорошої космонавтської пісні не заспіваєш хором".

Та тепер, коли я все знаю про співи, тепер я покажу їм всім — і Маслову, і Ботову (він у нас кращий співак), як треба співати! Та я один при моїй силі голосу за весь хор хлопчиків заспіваю, можу під акомпанемент, можу і а капела. (А капела — це спів без музичного супроводу.)

Перед співами я виголошу невеличку промову про те, що людина повинна бути цільною особистістю і володіти повнотою душевних якостей, щоб виконати свою громадську і духовну місію, подібно до того, як тіло його повинно мати всі органи, щоб добре виконувати життєві функції. Однак, на жаль, наші турботи про тіло залишаються для нас значно важливішими, ніж турботи про душу. Жаліють, наприклад, людину, у котрої одна нога коротша за другу, але не жаліють того, хто короткий розумом і позбавлений ідеалу, хоч другий недолік куди

небезпечніший і серйозніший, і для того, у кого він є, Г для тих людей, які потерпають від цього...

І тим, хто страждав від мене до сьогоднішнього дня, скажу: вибачте! І ще я скажу, ні, певне, натякну тільки, що: "Слухайте слова мої, народи, людина планети володар, він повне зібрання винаходів розумної природи, або скорочено— ПЗеВеРП-ОДИН!" І тут я розвину ту думку, що в майбутньому кожна людина буде не лише співати своїм людським голосом, але і голосом будь-якої найдивовижшшої співучої пташки.

Коли до класу увійшла вчителька співів і побачила мене, лице її почало на очах деформуватися, як кажуть на телебаченні, по рядках і по кадрах...

— Іванов,— сказала вона, що тобі тут потрібно?!

— Я, Агрипино Михайлівно, буду співати. Агрипина Михайлівна з недовір'ям похитала головою і, підійшовши до рояля, сказала:

— Друзі, ви всі, звичайно, пам'ятаєте міф про Орфея? Коли Орфей грав на кіфарі і співав, дикі звірі припиняли ворожнечу між собою і затихали. Навіть море затихало, а дерева й скелі рушали з своїх місць і наближались до співака. Там, де безсилим був меч, пісня Орфея робила чудеса. А тепер хто мені скаже, з яких компонентів складається музичний твір?

У класі настала довга і нудна пауза. Довелося, як завжди, взяти перше слово мені.

— Розминка капітанів,— сказав я, прокашлявся і повів далі: — Будь-який художній твір, у тому числі й музичний, складається із двох компонентів: інформаційного, до нього відносяться слова, мелодія, зображення, і ритмічного — найбільш яскраво висловленому у музиці й танці, але певною мірою присутньому також і в живописі, архітектурі,

графіці. Саме ритмічний компонент, "внутрішній ритм" твору є фоном для сприйняття всієї закладеної в нього інформації, підсилює своєрідний емоційний настрій. А тепер,— сказав я,— дозвольте мені перейти із звичайної мови на музичну і заспівати вам свою пісню під назвою "Сер-Це-52" музика і слова мої. Розшифровую: "Серце-52" — це пісня про серце, котре за будь-яких обставин має п'ятдесят два удари на хвилину. Це про серце, а тепер про музику: могутню силу впливу має музична мова, зрозуміла людям всіх народів. Однак якщо словесною мовою людина володіє чи не з колиски, то, на жаль, не так виглядає справа з "мовою" музичною. Та чим раніше розвивається у людини розуміння музики і любов до неї, тим тонше сприймає вона музику протягом всього свого життя.

— Ти, Іванов, співай,— сказав Ботов,— ти співай! Я, звичайно, свідомо не поспішав співати, бо всі,

і особливо Ботов, з музичним і співочим ухилом, і Маслов хотіли швидше почути мій спів.

— Іванов заспіває,— сказав хтось із хору.

— Не заспіває,— не погодився хтось з хлопців. Галас наростав. Агрипина Михайлівна весь час трималася за серце і перелякано дивилася на мене.

— І щоб не було запитань, як це Іванов заспівав, і чому, поясню: зів багато салати. Пояснюю, що це значить: норвезький вчений* Олаф Ліядстрем вивчає вплив овочів на людську психіку. Якщо-вірити професорові, салата розвиває музичність, цибуля-пирій — логічне мислення, морква і шпинат навівають меланхолію, картопля заспокоює. Отож вибір овочів до столу — діло непросте. А тепер персонально для Бориса Кути-рьова, він у нас веселий хлопець, так-от... Група вчених працювала на узбережжі Шрі-Ланка, де ще у XIX віці було помічено такий феномен: у світлі вечора з води линули тихі звуки. Вони ніби блукали із

кінця в кінець лагуни. Вчені мали фотоапарати з телеоб'єктивами і магнієвими спалахами, магнітофони, ехолоти та іншу електронну апаратуру. Ця апаратура і допомогла з'ясувати природу таємничих мелодій. Співаками виявились тропічні мілководні молюски. Звуки ці мають, як з'ясувалось, досить прозаїчну причину — вони ніби допомагають молюскам перетравлювати їжу. Гумор,— сказав я і доДав: — Проте в ньому є доля правди.

— Якщо Іванов зараз справді заспіває нам пісню на свої слова і музику, я помру від здивування,— сказала Ніна Тьомкіна.

— Тоді, аби продовжити життя Тьомкіній, скажу ще два слова про дихання під час співу: "На вмінні набрати в легені достатню кількість повітря і економно користуватися ним базується все мистецтво вокалу", — так сказав Карузо. А голос, як відомо, народжується від взаємодії вібруючих голосових зв'язок з повітряним дихальним потоком, що проходить через їх зімкнуті краї. Якщо нема цього повітряного потоку, то голос не народжується, не дивлячись на те, що коливання голосових зв'язок, як це твердить теорія Юссона, в принципі можуть бути і без повітряного потоку. Таким чином, дихальний апарат співака — легені з великою кількістю м'язів — цілком справедливо порівнюються за своєю функцією з механічними музичними інструментами, тобто є енергетичною системою голосу...

— Іванов, народжуй потік повітря! — нетерпляче вигукнув хтось із хору..

Після цього я перервав свою лекцію і набрав у свої надлегені повітря, торкнув пальцями струни гітари, мисленним зором оглянув всі акорди акомпанементу пісні і положення пальців на грифі, а також текст пісні про серце, згідно з теорією віршописання, яка з учорашнього вечора оволоділа моїм прозаїчним уявленням. Але... що таке? В чому справа? Замість віршованого тексту я побачив той же прозаїчний абзац із словами: серце — це конусоподібний пустотілий орган і т. д. і т. п. Проте співати пісню на такі слова не можна було, хоч я і знав, що звуком

називається те, що сприймаємо від коливання повітря нашим вухом. Матеріалом для музики служать тільки музичні звуки, тобто такі, що мають певну висоту, силу, тембр і викликаються людським голосом і різноманітними музичними інструментами. Я не міг видавити з себе жодного звуку. В музичній кімнаті надовго запала недобра тиша. "А,— подумав я,— заспіваю". І заспівав на всю силу мого багатодецибельного голосу.

Заспівав на слова, що серце — це конусоподібний пустотілий орган і що його задньоверхня частина зветься основою... Хоч ні голос, ні пальці мене не слухались, я виводив свою пісню з останніх сил. Слова прози плутались у моєму мозкові, не підкоряючись мені, і ніяк не бажаючи ставати віршами. І хоч стрілка індикатора моєї свідомості аж ходила ходуном, зовні я був спокійний. Пульс (я встиг покласти пальці на руку), пульс, як завжди, глибокого наповнення, п'ятдесят два удари на хвилину.

Про що я хотів написати пісню? Про серце, що б'ється. Серце б' що?.. Як метроном!

А метроном — це прилад для позначення ритмічних часток часу. Серце б'ється, як годинник. А годинник — це прилад для вимірювання точності часу... А "б'ється" — це дієслово. Але яке це зараз має значення, що^ "б'ється" — це дієслово, а метроном — це прилад, а годинник — це годинник... І що всі кругом галасують і не розуміють мого спокою...

"Де ви, де ви, браття по розуму? Ви б мене зараз зрозуміли, не те що ці браття по співах",— думав я.

Понад піввіку тому назад фізики відкрили дуже цікаве явище природи. Виявилось, що з космосу наша планета постійно "обстрілюється" потоками атомних ядер високої енергії. Ця енергія така велика, що ядра атомів не лише пронизують усе живе, але здатні

пробити досить товстий шар свинцю, проникнути на сотні метрів в глиб землі.

Цікавість до посланців з космосу була далеко не пустою: навіть одна така космічна порошина здатна вивести з ладу п'ятнадцять тисяч клітин людського організму. Порівняно з загальною кількістю клітин — десь близько тисячі біліонів — це не так багато, але, може, ці порошинки вивели з ладу мої музичні клітини? Та ні, все це дурниці, у інших же вони нічого не вивели з ладу! Та і Павлов Іван Петрович був правий, коли писав, що "найсильніші подразнювачі — це ті, що йдуть од людей. Все наше життя являє собою нелегкі стосунки з іншими людьми, і це особливо хвороб-

ливо може відчуватися". От люди надовго залишаться наодинці з космосом... і одне з одним. Тіснота, незвична атмосфера, ізоляція. Як тут уникнути взаємовідносин, які можуть "хворобливо відчуватися*? Тут не в космосі, і то он що твориться. Повне нерозуміння.

В музичній кімнаті мої однокласники були в цілковитій паніці, в стресі, але я залишався спокійним, хоч мені і не підкорялись ні пальці, ні голос, ні вірші, ні...

Те, що вони сприймали завжди, як моє нахабство, як бажання зірвати урок, як... навіть не знаю що, це насправді було зовсім не те. Просто одна з моїх систем існування (із украй занедбаних систем — по Чарлзу Дарвіну) потрапила в аварійну ситуацію, і все, що я робив (форсував голос, переставляв на грифі гітари неслухняні пальці, намагався перекласти прозові рядки про серце у римовані рядки віршів), все це було спробою виправити становище.

Виникла якась надпарадоксальна ситуація: я знав, але не міг, я не міг, але я знав!

Це все одно, що водій, сівши за кермо автомобіля, увімкнув стартер, а в нього, замість того, щоб завівся мотор, заграв приймач. Мої знання особливостей наукової творчості зайшли в суперечність із знаннями особливостей художньої творчості: і те, і друге я знав назубок, проте, якщо я знав, як вилучити квадратний корінь, то я його міг вилучити, але знаючи, як писати вірші ямбом, я, проте, зрозумів, що написати їх не можу...

Я співав, почуваючи себе так, ніби підлітав до незнайомої планети для виконання надскладного надзавдання, і в мене відмовили всі прилади, і я змушений робити наджорстку надпосадку, правда, під час цієї посадки постраждає лише одна система, і то не постраждає, а так, ніби не спрацює, як слід...

Ні, не всі системи мого надорганізму відмовили... . Однак ця нерозшифрована мова мистецтва___Ці ієрогліфи співів і віршописаннпя. І невже не вдасться їх розшифрувати? І невже батько має рацію, і в мене ніколи не було музичного слуху і голосу, не було і не буде?.. Невже правий Чарлз Дарвін, і я запізнився з оживленням клітин мозку, тих клітин, що займаються мистецтвом?

Як відомо, у людей, що від народження не мали слуху, він ніколи не з'являвся. Є правила, але є і винятки з цих правил. Попробуємо бути винятком!.. Звичайно, бути винятком, напевне, дуже важко, а коли мені було легко?

Я й далі співав би, якби мене, що аварійно співав і аварійно складав вірші, не виштовхали всім хором, в повному розумінні цього слова, геть з класу. Вперше в житті я був виштовханий за двері спокійний і здивований, здивований і спокійний, більше заклопотаний не тим, що мене виштовхують з класу, а тим, що відбувається в моїй всерозуміючій і нічого нерозуміючій голові. "Інформація прийнята, але не розшифрована, і тому не оброблена..."— подумав я, слухаючи у себе за спиною обурений гомін мого класу. І ще я подумав, що вони, ці вміючі співати і грати на

роялях, сильніші за мене, поки що, звичайно, тимчасово, тільки тимчасово! Тимчасово!..

СПОГАД ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

На медогляд, як на пожежу

Яка-небудь чутлива особа могла б сказати, що це був нещасливий день. Але у нас, надкосмонавтів, не прийнято ділити дні на щасливі і нещасливі. Просто довелося більше потрудитися. Витратити більше калорій. Не може бути, щоб я не подолав і співів! Я пальцями, що ледве вже згиналась, узяв акорди і заспівав. У прихожій задзеленчав дзвоник.

Я прочинив двері І побачив на сходах мій клас мало не в повному складі. Попереду всіх стояли Кутирьов з Масловим. Я смикнув двері на себе, але хтось із хлопців тримав двері ногою, а решта вчепилася в неї руками. Хлопці й дівчата гуртом влетіли до вітальні.

— І всі в брудних черевиках?! — жахнулася мама.

— Хлопці, скидай черевики! — сказав Маслов.

— Що тут відбувається? — здивувався батько.

— Мало того, що... Зараз же всі ідіть геть,— розсердилася мама.

— Ми до вас з приводу вашого Юрка,— сказав Маслов.

— Ніяких приводів! Ідіть геть! Юрко пише вірші і складає музику,— відрізала мама.

— Ви нас вибачте, але писати вірші без таланту, і складати музику без музичного слуху — марна праця,— сказав Андрій Кубишев.

— Ні, це ви вибачте,— налетіла на Андрія моя мама,— наш Юрко не має музичного слуху, певне, тільки тому, що він не хотів його мати, і був неталанови-тий як поет і теж, мабуть, тому, що не вважав за необхідне бути таким!

Оце відповідь! Цілком згоден із словами моєї мами. Я тут же дав наказ на самого себе: "Іванову Ю. 6. в найкоротший строк стати талановитим! І крапка! І ніяких там варіантів!.."

— А ви знаєте, що він тільки-но зірвав урок співів? — спитав мою маму Віктор Маслов.— Зірвав із своїм, так званим,' музичним слухом і поетичним талантом. Зірвав урок музики і довів до серцевого нападу нашу любиму вчительку!..

І після цього весь клас висловився хором:

— Ми прийшли заявити офіційно, що годі! Годі! Терпінню нашому настав кінець!

— Досі ви нападали на мого сина всім класом у школі, а тепер вирішили нападати на нього в його власному домі? Ідіть геть! — обурилась мама. .

— Не йдіть нікуди! Надіньте ваші черевики і нікуди не йдіть! — сказав батько.

— Ах, так?! Тоді або я, або... ці... як їх! — сказала мама.

— Або?! Сьогодні буде або! Проходьте до моєї кімнати! Всі проходьте! — запросив тато.— Ти зібралась піти і йди! Сьогодні твоя допомога в лапках може тільки зашкодити твоєму синові.

Тато з мамою ще деякий час сперечалися. Потім мамин голос прозвучав рішуче:

— Ваше щастя, що я піду!

Після цих слів вхідні двері зачинилися з таким гуркотом, що заходила ходуном вся квартира.

Я чув, як всі наші, гупаючи черевиками, посунули до татової кімнати. Прихопили з собою музейні стільці із вітальні, на яких ніхто ніколи не сидів. Стільці були покриті чохлами.

— Зняти чохли! — скомандував тато.

— А ти, Іванов, теж заходь,— сказав Маслов,— у нас від тебе таємниць нема, це в тебе є від нас таємниці! Він постукав у двері моєї кімнати і почекав.

Я сидів за піаніно і дивився лівим оком на білі і чорні клавіші. Піаніно чудово звучало і без музики: субконтроктава, контроктава, велика октава, мала октава, друга октава, третя октава, четверта октава, п'ята октава. Правим оком я дивився на гриф гітари, повторюючи подумки інструкцію: "Щоб настроїти інструмент, треба взяти камертон, котрий подає звук "ля" першої октави. Цьому звукові відповідає звук першої (найтоншої) струни гітари, притиснутій на сьомому ладу; тоді відкрита (непритиснута) вона дасть звук "ре". Друга струна, притиснута на третьому ладу, повинна звучати, як перша відкрита..." Я хотів вдарити по клавішах, але батько із своєї кімнати гукнув, мов гіпнотизер:

— Виходь!

— Вийду через три хвилини,— сказав я.— Чому три хвилини? — спитав Маслов.

Мені не хотілося при однокласниках займатися музикою, яка чомусь все ще не підкорялася мені.

— Тому, що зараз я повинен три хвилини натирати підлогу,— відповів я.

І дома, і в класі всі знали, що сперечатися зі мною марна праця, а тому ніхто, навіть тато, не заперечив мені і словом. А я повернувся до своєї кімнати, одяг-

нув на ноги дві щітки, включив магнітофон і заковзав по підлозі. Повторюючи за співаком слова пісні, я виробляв всілякі танцювальні колінця під виглядом натирання підлоги. Зібравшись біля дверей, мої однокласники дивилися на мене і кидали репліки.

— А Іванов не натирає, а танцює.

— І співає...

— Зірвав співи й співає!

— Голованова й Граніна, запишіть це теж у графу: симптоми — раптом затанцював і заспівав.

Минули три хвилини. Підсиливши трохи емоційну сторону своєї природи з допомогою танцю, я познімав з ніг щітки, вимкнув магнітофон і в супроводі однокласників попрямував до батькової кімнати.

Мені було дуже неприємно, що спочатку ніхто не наважувався почати розмову. Боягузи нещасні! Люне-земти! Сидять на стільцях хором. Мнуться! Ну, хто з вас найсміливіший? Починай! Я думав, що першим по злобі почне, звичайно, Маслов! Але першою несподівано для мене почала Голованова.

— Євгене Олександровичу,— сказала вона,— я скажу одразу вам без всяких передмов і дипломатії. Можливо, це не зовсім дипломатично і навіть, може, жорстоко і безжалісно... Адже ви батько Іванова... Раніше

ми гадали, що ваш син Юрій... що він просто складної вдачі. Потім ми гадали, що ваш син Юрій... Взагалі у нас було кілька версій... Цілий місяць думали,— обговорювали,.. У нас ось і протокол є... Слухали... "Про Юрія Іванова"... Постановили... останню версію вважати правдоподібною. Одноголосно!.. Тобто майже одноголосно... Двоє утрималися... А один проти... Ваня Зайцев проти... Зайцев проти останньої версії і проти^діе-редостанньої версії. Зайцев, підведись!

Зайцев встав і сказав:

— Остання версія —т— це взагалі нісенітниця, а передостання — це марення божевільного. Передостання — це з хворої голови на здорову.

— Та ми й самі від передостанньої версії відмовились,— сказала Віра Граніна.— Я вам просто хочу розповісти, як ми дійшли до передостанньої. Говорити незручно, проте я скажу. Ми сиділи і міркували про діагноз. У нас, я і Люда, ми з медичним ухилом, ми говоримо, взагалі... Люда, говори, що ти казала...

і

■— Я скажу вам прямо, як майбутній лікар,— сказала Люда Голованова.— Я давно спостерігала за вашим сином з наукової точки зору. Я навіть "Історію хвороби Ю. Іванова" завела, для практики, звичайно... Ось тут у мене симптоми...

— Так,— сказав тато,— І який же діагноз? Але Люда вела далі:

— ... записані. От подразнення ендогенного і реактивного характеру плюс несподівані розрядки афектів, плюс бурмотіння і вигукування окремих неіснуючих ні в якій мові слів, як-от "людоземт", і так далі і тому подібне, в результаті вийшов чок...

— Який чок? — перепитав тато.

— Ну, що він чокнутий... вибачте, звичайно... а по-науковому... псих...

— З привітом взагалі,— сказав хтось із хлопців за моєю спиною.

— А ви в дитинстві не хворіли на нервові хвороби? — запитала Віра мого тата.

— Ні,— сказав тато, сумно дивлячись на мене.

— А ваш Юрій не хворів?

— При мені не хворів,— сказав тато,— але я часто й надовго виїздив у відрядження... Я фінінспектор... Можливо, він без мене хворів?

— Іванов,— спитала мене Люда Голованова,— ти в дитинстві не хворів на нервові дитячі хвороби?

— Я ніколи ні на що не хворів,— відповів я.

— Це теж симптом,— сказала Голованова.— Вони завжди говорять, що цілком здорові...

— А я з цим діагнозом був тоді не згодний! — сказав раптом Зайцев. — І зараз теж. По-моєму, Іванов ніякий не псих, а звичайний, рядовий геній... Він мені хоч і ворог, а я все одно так про нього скажу: він зі мною тричі бився...

— Чотири...— поправив я Зайцева.

— Чотири,— погодився Зайцев.— Тричі за те, що я торкнувся його, і один раз — за книжку — я хотів подивитись картинки у' книжці "Лялька пані Барк"... І все ж таки мені здається, що Іванов — це самобутня і навіть видатна особистість, неординарний тип.

— От, от, саме тип! — крикнула Граніна.

"А Зайцев в людях усе ж таки розбирається!..— подумав я.

— Та він же огидний! — сказала Филимонова.

— Ну і що? — відповів Зайцев.— Бувають приємні видатні особистості, а бувають... Іванов — неприємний.

— Ти говори по суті його вчинків,— сказав Маслов.

— Я і по суті скажу... Атоми заліза-57, як відомо, існують у двох видах, в подразнені, радіоактивні атоми, що випромінюють гама-промені, І є звичайні атоми заліза, неподравнені. Так-от, на мою думку, Іванов подразнений, активний хлопець.

— Це ти точно сказав,— погодився Маслов.— Тільки івановське подразнення і його активність занадто дорого всім обходяться.

— Бо у Юрка Іванова в голові стався інформаційний вибух. На жаль, цей вибух виявився непідвладним йому самому. Ось чому стільки поранених цим вибухом,— сказав Зайцев.

Всі загаласували. Навіть що саме і хто саме говорив, не можна було дібрати. Чулося тільки: "У нього в голові вибухнула інформація. І з нього це скалки розлітаються..." — "Вибух!.. А ти чув цей вибух?.." —І "Чув! А в нас уже третій тиждень скалки летять..." — "А це що — всі поранені?! Поранені— здорові!"

— Потерпілі від інформаційного вибуху в голові Іванова, висловлюйтесь!

— Він мені сказав: "Ти коли на мене дивишся, у тебе очі великі стають. Ти щитовидку перевір".

— Він жорстокий до людей... Його улюблена примовка: "Всіх би вас кинути піраньям у відлив!"

— І лається якоюсь незрозумілою мовою.

— Просто зазнайка,— сказала Лена Марченко.— Уявив собі, що тільки він один усе знає, а інші нічого не знають. Корчить з себе надлюдину...

— Дурниці все це,— сказала Голованова, звертаючись до мого батька.— Останній наш діагноз такий: Юрій Іванов — не Юрій Іванов, одним словом, ваш син — не ваш син.

— А хто ж він? — спитав тато.

— Він — інопланетянин... Вашого сина вони викрали, а замість нього підсунули вам двійника вашого сина! Можливо, у цих наших братів по розуму, з одного боку, так високо розвинена техніка, що вони можуть створити двійника людини, а з другого боку, ці брати, можливо, не такі вже брати і вже не по такому розуму, коли судити по Юрію Іванову, тобто я маю на увазі не розум, а його поведінку, а може, у них на планеті всі себе так поводять! Тому ми,— сказала Голованова,— пропонуємо негайно, не пізніше завтрашнього дня, влаштувати Юрію медичну експертизу!.. Коли ви, звичайно, не заперечуєте... У Віри батько професор-психолог, він з космонавтами працює... Ми вже з ним домовились, зробить йому всі аналізи — крові, ну й Інші, вони і нам все пояснять!

— Я проти експертизи не заперечую,— сказав тато,— але він, мій син, вже одного гіпнотизера приспав, тому я боюсь, якби він і з лікарем космонавтів що-небудь не утнув.

— А ти, Іванов, не проти експертизи?

— Хоч дві! — сказав я голосно і навіть радісно. Кращого подарунка, як ця експертиза, для мене ніхто не зміг би придумати. Більше того, мені вже і самому пора було пройти психологічний практикум у гарного професора. До речі, це був хороший привід для психологічного тренування. А я ламав голову, як мені попасти до професора, який з космонавтами працює, а тут він сам, можна сказати, до рук іде.

— Отже, завтра,— сказала Голованова.— Тут у мене записано.

— Тільки майте на увазі, що в мене завтра від п'ятнадцяти нуль-нуль до шістнадцяти нуль-нуль буде... Загалом, я буду зайнятий.

Після цієї фрази тато, хлопці і всі дівчата якось особливо перезирнулися, пошепотіли між собою, пошептались потім з моїм татом. А Голованова сказала:

— Гаразд, Іванов, гаразд. У професора прийом закінчується саме о шістнадцятій, так що ти, Іванов, після шістнадцятої — прямо до лікаря.

— Тільки ти, Іванов, дай... Юрку! — сказав батько.— Тільки ти в присутності всіх твоїх однокласників дай чесне слово, що прийдеш!

— Ческо-сло,— сказав я, маючи на увазі "чесне надкосмонавтське слово".

— Ческо-сло! — простогнав тато тихо.

— Запиши адресу поліклініки,— сказала Голованова.— Вулиця...

Проте дізнатись адресу поліклініки мені в цю хвилину не пощастило. Голос Голованової покрив гуркіт вибуху і дзенькіт розбитого скла десь у

районі кухні. Як по команді всі здригнулися... крім мене, звичайно. Через секунду на кухні щось вибухнуло вдруге. І всі здригнулися ще раз. Я сидів цілком спокійний, тільки серце моє ледь-ледь защеміло від лихого передчуття. Батько зірвався з місця і вилетів з кімнати. Мої любі однокласники всі до одного вибігли слідом за батьком. Останнім підвівся я і неквапливо пішов на кухню.

Наша білостінна, неначе операційна палата, кухня являла собою жахливе видовище. Стеля, стіни і всі шафи були заляпані червоними плямами. А біля величезних бутлів, що стояли біля газової плити, в калюжі на підлозі плавали почавлені ягоди чорної смородини і скалки скла. Посеред кухні валялась шийка пляшки, закупорена притертим корком.

— Що тут сталося? — закричав тато.

— Мама готувала на зиму вітаміни,— сказав я.— І якби хтось не поставив бутлі так близько до газової плити, нічого б не сталося. А тепло посилило реакцію...— додав я.

— А чому, чому,— знову зарепетував тато,— всі ці вибухи відбуваються саме в моєму домі?

Я промовчав. Моє діло пояснити причину події, а не мотиви вчинків, що породили явище, хоч вибухи і повинні були тренувати мою нервову систему на непорушність при зненацьких вибухах.

— В моєму домі влаштовують вибухи, невідомо хто ставить бутлі до газової плити! — тато присів на та-# буретку й замукав, неначе від зубного болю.

— Ну,— сказала Голованова в коридорі хлопцям і дівчатам,— тепер вам зрозуміло, до чого доводять людину всякі оці сікімбраси і чебуреки?

Коридором покотилося голосне невдоволення.

— Хлопці! Дівчатка! — тато зіскочив з табуретки.— Дорогі ви мої! А чи не можна нам влаштувати цьому моєму синові, а можливо, і не моєму синові, експертизу сьогодні! Зараз же! Негайно! Цієї ж миті!

— Я зараз подзвоню татові у поліклініку,— відгукнулася Віра Граніна, і вони з татом вийшли з кухні.

Дівчата почали прибирати кухню. Хтось із хлопців покуштував ягід і сказав: "А смачно!" Проте на все це я не звертав уваги. Я стояв і дивився в вічі небезпеці, що загрожувала мені, якщо мені може взагалі загрожувати якась небезпека. "Добре було б,— подумав я,— якби професор виявив у мене щось таке... Мій би портрет в газеті бац! У зв'язку з вдалим приземленням і в зв'язку з вдалим установленням контактів... Ми, звісно, з моєю командою після рейсу на Юпітер відпочиваємо в тому окремому будиночку, в якому відпочиває надкосмонавт після повернення. Моїх космонавтів обстежують академіки і члени-ко-респонденти Академії медичних наук, всіх, крім мене, звичайно, я, як завжди і всюди, цілком здоровий. Лежу в кріслі, думаю. Раптом батько Віри І раніної входить до кімнати. Ніяково посміхається і каже:

"Ви мене, товаришу Іванов, не впізнаєте?"

"Не впізнаю",— відповідаю. А не впізнаю я навмисне.

"Хіба не пам'ятаєте, коли ви були от такий... приходили до мене на експертизу. І я вас нормальним визнав. Ха-ха-ха! А ви, виявляється, наднормальний!"

Я теж розсміявся.

"Ха-ха-ха! Так, професоре, не розібрались ви тоді в мені. Ха-ха-ха! Ну, не один ви! Ха-ха-ха!"

"Це так! Моя донька вас теж нормальним вважала. Ха-ха-ха!"

"Так, вважала! Ха-ха-ха! А де вона, до речі?" "Стоїть за дверима. Увійти не наважується". "Не наважується, кажете? Ха-ха-ха! Гаразд, хай заходить! Гаразд! Ха-ха-ха-! Хай заходить!" *

— Зайди негайно до вітальні! — почувся голос мого батька.

Я зайшов до вітальні. 4

— Одягайся і на медогляд!

Всі почали збиратися, почали натягати на себе плащі, куртки, одягати на голови кепки й берети, коли це на середину вітальні вийшла якась дівчинка із нашого класу і голосно, урочисто сказала:

— Не треба його на медогляд!

— Чому не треба? — спитав тато.

— Що це ще за "не треба"? Чому "не треба"? І навіщо це "не треба"? — почулися здивовані голоси.

— Не треба ніякого лікаря,— знову вперто повторила якась дівчинка з нашого класу, але мені з-за хлопців не видно, хто говорить,

— Хто така? — спитав я Маслова, що стояв поруч зі мною.

— Як хто така? — здивувався Маслов.— Тополева Таля з нашого класу.— І додав: —Ні, тебе все-таки треба на медогляд. Це ж найкрасивіша Таня на світі...

— От щоденник Юрія Іванова,— сказала Таня, піднісши над головою мої зашифровані спогади.— Я, звісно, розумію, що читати чужі щоденники, а тим більше зашифровані, читати наодинці, а тим більше колективно гуртом, не прийнято, однак, коли вже мова зайшла про інопланетянство, а більше того про лікаря космонавтів, котрий повинен поставити діагноз Юрію Іванову, то хай вже цей діагноз поставить його щоденник. Він нам усе розповість про Іванова і поставить йому діагноз краще за будь-якого лікаря. Спочатку він розповість нам, що Іванов — це зовсім не Іванов насправді, а Варанкін. Ваше прізвище насправді Баранкін? — звернулася вона до мого тата.

— Так,— відповів батько,— моє прізвище Баранкін. Але моєму синові не подобалось це прізвище, і він вирішив взяти прізвище своєї мами... Знаєте, е така книга "Баранкін, будь людиною!" Так-от, коли мій син вчився у школі під цим прізвищем, до нього в тій школі всі чіплялися з одним і тим же запитанням: "Баранкін, будь людиною, розкажи, як ти перетворювався у горобця, в метелика, мурашку". Тоді Юрко попросив перевести його до іншої школи і взяв прізвище своєї мами.

— Тепер нам зрозуміло, чому він перед тим, як укатати нас в парку на атракціонах, говорив: "Об'єм тіла найкрупнішого мурашки вимірюється кубічними міліметрами, а об'єм мурашника разом з його підземною частиною в сотні тисяч разів перевищує розміри свого "будівельника"...

— А мені про горобців розповідав, хіба, каже, це справедливо: горобці зимою і літом босі ходять, а людина...— сказав Сергій Медов.

г— А мені про метеликів. "Ти,— каже,— Маслов, з Ольгою Фоміною дружиш?" Я кажу: "Дружу".— "А за скільки кілометрів ти можеш її

присутність відчути?" Я кажу: "Коли бачу, тоді і відчуваю". А він каже, що от метелики одне одного за сорок кілометрів чують,

В цю хвилину, коли розшифровувалось моє справжнє прізвище, мене турбувало не те, що воно розшифровувалось, а те, як мої спогади опинилися в руках учениці нашого класу, учениці, на котру я зовсім не звертав уваги. Поки всі галасували, обговорюючи мою однопрізвищність з Баранкіним, я роздивлявся Таню Тополеву і вперше побачив її об'ємне, так би мовити голографічне зображення. Таня Тополева справді була така гарна, що нагадала мені висловлювання Дідро: "Краса — це те, що пробуджує в нас ідею співвідношення і гармонії". І ще математична думка про красу: у сплетінні прекрасних ліній завжди можна відчути математичну закономірність. Ось де протікала моя надтаємна інформація: від тої самої краси, що пробуджує ідею гармонії, від сплетіння прекрасних ліній обличчя Тані Тополевої, в яких проявляється математична закономірність! Тому я і не помітив цю ідею співвідношення і не відчув математичної закономірності, а, мабуть, треба було! Треба було помітити!.. Якби вчасно помітив, дивись — і не було б втрати інформації. Але як і чому рукописи, які я віддав на зберігання Степаниді Василівні, опинилися у Тетяни Тополевої?! З одного боку, втрата інформації, з другого боку, приплив віршів. І приплив і відплив! За приплив я повинен подякувати Тополевій, а за втрату інформації я її повинен зневажати. Що ж мені робити з Тополевою? Зневажати чи дякувати? Спочатку треба все-таки розшифрувати, як вона розшифрувала зашифроване? Я міг би довідатись і зараз, але за моїм залізним розкладом через п'ятнадцять хвилин я мав брати участь у гонках на картах, і я не міг їх відмінити, проте я не міг відмінити і розслідування того факту, яким побитом рукописи з рук сторожихи тітки Паші потрапили до Тані Тополевої. Це можна було зробити, затримавши всіх у нас дома години на три, але як це зробити? А дуже просто і у такий спосіб.

— Я, на жаль, зараз повинен піти,— сказав я.— У мене тепер від вас таємниць нема: слухайте мене зараз, зрозумієте потім — ця формула більше не дійсна! Слухайте зараз — зрозумієте зараз! — от сьогоднішня

формула взаєморозуміння! Читайте зараз — зрозумієте зараз! І як висловилась громадянка Тополева у своїх непоганих віршах: "Ідеш на бій — лице відкрий,— ось мужності начало!"

Я вийшов з кімнати, почуваючи в собі спортивну агресію, здатність до максимального напруження своїх психічних і фізичних можливостей для досягнення високих і найвищих (рекордних) результатів.

Через дві години, коли я вихором злетів по сходах на свій поверх, я, ще стоячи за дверима, почув той самий знайомий шум, котрий колись я залишив по собі у музичному кабінеті нашої школи. Одним словом, стрес тривав. Стрес — під цим тривалий час розуміли негативну реакцію організму на подразник (пригнічений стан, нервовий зрив і т. д.), доки автор терміна — американський вчений Г. Сельє не пояснив, що стрес може бути як негативний (дістрес), так і позитивний (евстрес) — радість, натхнення...

Серед присутніх майже всі були під ді стресом, і лише на обличчі Тані Тополевої був написаний яскраво виражений евстрес. "А вона чому радіє?" — запитав я сам себе.

Чесно кажучи, розглядаючи крізь скло дверей вітальні своїх однокласників і вивчаючи їх лиця, я, як завжди, робив два діла: слухав, що говорять про мене мої однокласники і дивувався, як це я, вміючи вичислити в умі, подібно до хорошого математика, корінь дев'ятнадцятого ступеня із числа, яке складається із ста тридцяти трьох цифр, не зміг написати вірша про своє серце!

— І лається він словами якоїсь незрозумілої мови.

— Наприклад? — запитала Таня Тополева.

— Наприклад,— Лена Марченко зам'ялась,— я не знаю, чи зручно це вимовити вголос? Наприклад, се-пактакроу! — сказала вона, заливаючись сміхом.

— Сепактакроу — це в перекладі з малайської "гра ногою в м'яч",— сказала Таня Тополева.

— Він — людиноненависник,— закричав Лев Киркинський. Його улюблена приказка: "Всіх би вас кинути піраньям під час відливу!"

— Диваки ви всі,— сказала Таня Тополева.— Під час відливу ріка міліє. В цей час піраньї нікого не займають, вони ніби сонні. Настає приплив, підвищується рівень води, і* в річку вже не можна увійти, загибель неминуча.

— Зате,— крикнув Колесников,— він завжди знає, котра година!..

Я зайшов до кімнати, і враз запала глибока тиша. Всі дивилися на мене так, ніби мене дійсно підмінили інопланетяни. До того ж серед моїх однокласників як ось з'явилися лікар-гіпнотизер і дядько Петро.

— От спитайте, спитайте його,— зарепетував Колесников — яка тепер година?

— Юрку,— спитав батько,— котра тепер година?

— П'ять годин тридцять хвилин двадцять три секунди,— відповів я не замислюючись.

Всі, в кого були годинники, подивилися на циферблати, а лікар-гіпнотизер навіть прицмокнув язиком і стенув плечима від здивування.

— Найважче за все на світі — це бути в одному місці з цим фантастичним Івановим, який виявився зовсім не Івановим, а надфантастичяим Юрієм Ба* ранкіним! — сказала Ніна Кісіна.

— Довір йому зустріч з інопланетянами, він нашу Землю посварить з усіма галактиками!

— І хай він скаже, він ТОЙ Баранкін чи не ТОЙ? — крикнула Віра.Граніна.— Врешті-решт ми всі живемо і летимо,— сказав Лев Киркинський,— на космічному кораблі, що зветься "Земля", і бажано, щоб екіпаж цього корабля був би сумісним і в дорослому віці, і в дитячому.

— Ні, хай він скаже, він ТОЙ Баранкін чи не ТОЙ! — наполягала Віра Граніна.

— До речі, ще Ейнштейн казав,— вигукнув Маслов,— що будь-яке найвеличніше відкриття варте менше і коштує дешевше, ніж вияв людських якостей.

Потім Алла Астахова сказала:

— Академіка Веліхова запитали, що таке сучасна людина. І знаєте, що він відповів? Сучасна людина — це така людина, котра здатна відчувати відповідальність за все, що відбувається поряд з нею і далеко від неї, а Баранкін — це така людина, якій байдуже, що відбувається далеко, їй важливо, що відбувається з нею, навколо неї і в ній.

— І хай він скаже, він ТОЙ Баранкін чи не ТОЙ? — не здавалась Віра Граніна.

— Ні, я не ТОЙ Баранкін, а ЦЕЙ Баранкін,— сказав я.

— А який ЦЕЙ? — допитувала мене далі Кісіна. На це запитання я не знайшов за потрібне відповідати, проте за мене відповіла Таня Тополева:

— Я вам можу скавати, який це Юра Варанкін. По-моєму, це найфантастичніший із всіх реальних і найреальніший із всіх фантастичних! —1 ще вона додала: — Ви знаєте, що це за людина? От є люди, які випробовують літаки на перевантаження і навіть катастрофи, а він, а він...— сказала Таня двічі,— а він... мовила вона і втретє,— себе, розумієте, себе на ці перевантаження і, може, на ці катастрофи...

— А ти б полетіла з Баранкіним на виконання над-важкого завдання? — спитала Ніна Кісіна.

— Ні,— сказала Таня,— я 6 не полетіла. Я б не полетіла, бо у Баранкіна фантазія сильніша за нього самого. Мені здається, що не він володіє своїми фантазіями, а вони, його фантазії, володіють ним самим.

Я чомусь, тільки почувши ці слова, звернув увагу на те, як за час моєї відсутності змінилась наша вітальня. Вся кімната була в книгах і журналах. Вони купами лежали на столі і на підлозі і були схожі на барикади, з-за яких вівся вогонь по моїй особі окремими словами і цілими чергами слів. З обкладинок книг і журналів на мене дивилися Павлов, Галі-лей, Горький, Кеплер, Ломоносов, Станіславський і так далі. І ті слова, які я приймав за жалюгідні повчальні цитати, насправді були ніби не цитати, а ніби просто слова тих вчених і мислителів, від імені яких вони виголошувалися. "Шкода, що ці вчені і мислителі присутні тут лише на малюнках і фотографіях,— подумав я,— а то були б вони по цей бік барикад, тобто на боці надкосмонавта Баранкіна".

— І можеш порвати свої спогади і свій бортжурнал. І взагалі кинь марнувати час на свою наджорстку надпідготовку до над відповідальних надкосмічних польотів. Я не розумію,— говорив батько, чимраз підсилюючи свій голос,—навіщо марно витрачати час. Навіщо готуватися

до того, що ніколи не здійсниться! Ти ніколи не полетиш у космос! Зрозуміло?!

Я вперше в житті чув, як кричить мій батько.

— Ні, полечу! — сказав я теж голосно.

— Ні, не полетиш!

— Це ж чому я не полечу?

— Тому, що,— відчеканив мій тато,— що в космос літають лише дуже здорові люди. А ти хворий.— Це все він говорив від себе, не заглядаючи в книжки.

— Якби я був несерйозною людиною, я б на такі слова просто розреготався. Ні, про мене можна сказати, що я хвора людина?!

— Ти тяжко хворий! — вів далі тато.— Тяжко! Дуже тяжко! Зараз ми тобі поставимо діагноз, і тобі це так не минеться.— Він почав порпатися в журналах і книжках, нервово повторюючи: "Ні, не те, не те!"

"Цікаво,— подумав я,— кого тато шукає на допомогу? Що за* консиліум?! І так тут весь клас!.."

— Ага! Ось! — сказав батько, беручи зі столу і розгортаючи журнал. Потім він одягнув окуляри і, поглядаючи на мене поверх стекол, прочитав: — "Кілька слів про психологічну несумісність... (Пауза.) V довготривалу експедицію важливо підбирати екіпаж так, щоб його учасникам було приємно разом жити і працювати. Це винятково важливо... (Пауза.) Досить згадати епізод із життя чудового полярного дослідника Фрітьофа Нансена... (Пауза.) Це був видатний учений, людина великого серця... (Пауза.) Виняткової привабливості! (Пауза.) Лекція, ^ яку він якось прочитав у Едінбурзі, називалася: "Те, про що ми не пишемо

в книгах". Мова йшла про знаменитий дрейф на кораблі "Фрам". Нансен розповідав про штурмана Іогансена, Це був його великий друг. Разом вони досягли 86 градуса північної широти і повинні були повертатися на материк до Землі Франца-Йоси-фа. Цей шлях у них забрав понад півтора року. їли вони одну моржатину і ведмежатину. Виснаження, здавалось, було цілковитим. Проте ніщо не було їм у цій подорожі так важко, як зносити присутність одним другого. Якщо раз на тиждень вони і звертались один до одного, то не інакше, як зі словами: "пане головний штурман" або "пане начальник експедиції". Це було не дивацтвом, а чи особливістю вдачі... (Пауза.) Це було виявлення закону психологічної не-су-міс-нос-ті... який уособлював в собі всім своїм єством штурман Іогансен!"

І тут з усіх боків мене почали і поодинці і всі хором обстрілювати такими цитатами, що розвивали висловлену татом думку, і у такій кількості, що я змушений був затиснути своїми надпальцями свої надвуха.

— Я теж хочу сказати,— пробелькотіла з-за купи книжок Ніна Кісіна, — я хочу сказати, що, як сказав Сервантес,— Ніна нервово почала гортати якусь книжку,— тоді, щоб... м-м-м... для того, щоб приготувати пиріг з яблуками за тридцять хвилин, треба збити троє яєць, посолити, додати ваніліну, одну склянку цукру і десять грамів муки... Ой, стривайте, я щось не те читаю.

— Чуємо, що не те,— перебив я її,— не десять грамів муки, а склянку муки, інакше буде не пиріг, а...

— А тут написано, що треба взяти десять грамів муки,— сказала Ніна.

— Значить, помилка,— сказав я.— Подивись у кін-• ці, там повинна бути зноска про помилки.

— Ага, є,— сказала Кісіна, подивившись на вклейку зазначених помилок в кінці книжки.

— А взагалі, всі праві, Юро, і ти хоч надздорова людина,— вела далі Кісіна,— але ти хворий на. хворобу, яка у космонавтів зветься... людинопсихологічною несумісністю. У важкій і, видно, невиліковній форми

— У космонавтів є такі хвороби, а у надкосмонав-тів,— сказав я,— нема таких хворобі І не може бути! І взагалі, зараз вже сім годин п'ятдесят дві хвилини тринадцять секунд. Завтра я вступаю одразу до трьох інститутів: театрального, літературного і до консерваторії. Теорію я вже склав на співбесідуванні. Коло, як ви розумієте, повинно замкнутися. Ось так, шановні кухарі, кулінари, дієтологи і пекарі пирога під назвою "Несумісність Юрія Баранкіна!" А тепер відносно того, що ви не хочете іти до мого екіпажу, на виконання мого завдання під моїм... керівництвом... Не підете ви — підуть інші!

— Друзі! — скомандував Маслов.— По домівках! Цей всезнаючий і всерозуміючий Баранкін нічого не зрозумів!

З книжками під пахвами всі стали виходити.

— Я теж іду,— сказав батько,— іду жити до бабуні. Ну гаразд,— говорив він,— ти Не хочеш слухати своїх однокласників, ти не хочеш слухати нас, дорослих, ти не хочеш слухати і Горького, і Станіславського, і Павлова...

Тато грюкнув дверима, і я лишився один.

Шкода, що людський голос не може (поки що не може) вимовити водночас три фрази. На жаль, природа не запатентувала такої здатності ще ні в кого, однак коли б вона запатентувала це, то я б, залишившись у довгожданій самотності, виголосив би таке: "Кіс-кіс-кіс!" Потім би проспівав: "...те, що споконвіку безпідставно називали "коливанням"

голосових зв'язок, не е в точному розумінні коливанням: це просто серія над коротких і швидких скорочень голосових зв'язок". І продекламував би: "Серце б'ється! Серце б'ється! А як же воно б'ється?!" Все це я б вимовив одночасно, бо наодинці мої думки зосереджуються на багатьох проблемах. Цього разу їх було всього три. Хоч, коли бути точним, тобто коли бути, то лише точним, було відчуття, що існує і четверта проблема: конфлікт з однокласниками. Правда, це відчуття було суто особистим. "Зрештою, все, що сталося, це навіть не конфлікт, а звичайне протиріччя, однак не кожне протиріччя переходить у конфлікт",— думав я, ходячи по квартирі і шукаючи нашу кицьку Муську, щоб її нагодувати.

Заглянувши під стіл, де звичайно любить сидіти наша кицька Муська, я побачив на скатерті шматок перфокарти і клапоть паперу. На папері було написано: "Юрію Варанкіну від Тані Тополевої". Я взяв папірець, розгорнув і почав читати. "Юро,— було виведено рішучим почерком,— я гадала, що справа до цього не дійде. Проте вона дійшла. До цього — значить, до електроннообчислювальної машини. Під час розмови з нами, точніше, під час визначення діагнозу твого захворювання, ти, напевне, вирішив, що твоя несумісність стосується тільки твоїх однокласників, однак справа стоїть значно гірше. Значно гірше, ніж гадали ми і гадав ти. Перед нашою розмовою з тобою я з допомогою одного інженера-кібернетика заклала твій психологічний портрет в електроннообчислюваль-ну машину. Не мені тобі пояснювати, що предмет психології — це закономірності формування психічних якостей людини: потреб, інтересів, звичок, здібностей, темпераменту, характеру. Це і привело мене до інженера-кібернетика. Ми заклали до електронно-обчислювальної машини твій психологічний портрет, і ось що нам відповіла машина: ти, Баранкін, несумісний з жодним космонавтом на всій земній кулі!" І підпис: Таня Тополева.

Чесно кажучи, я ще деякий час машинально ходив по кімнаті і шукав Муську, намагаючись не думати про Танину записку, але думка моя сама собою поверталася до слів: електроннообчислювальна машина із швидкістю один мільйон операцій на секунду (людському мозкові ці швидкості ще не під силу) визначила твою цілковиту наднесумісність з

будь-яким з космонавтів на всій земній кулі. Між мною і цими словами виникло незрозуміле тяжіння. І я, можливо, вперше в своїм надкосмонавтському житті, став робити тільки одне, і тільки одне діло: я міркував про той прогноз. ЕОМ пророкала мені цілковиту самотність при виконанні надважливого і надважкого завдання на земній кулі. Тяжіння, тяжіння критичних мас, тяжіння двох критичних мас. їх зближення і... як сказав цей Зайцев, цей зовсім не академік Зайцев, що в голові Юрія Баранкіна відбувся інформаційний вибух, дезінформаційний вибух, і життя решти думок в моїй голові виявилось коротким. Коротким, як життя комети, яку нещодавно відкрив датчанин Річард Уест. Розпад космічної мандрівниці фотографували протягом місяця київські астрономи. На фотографіях було чітко видно, як ядро комети розподілилось на чотири фрагменти — кожен в діаметрі близько кілометра. Оповиті газовою хмарою, яка виникла при інтенсивному випаровуванні льоду, частки небесного тіла поступово розійшлися в різні сторони.

Міркуючи про комету Уеста, я приліг на татів диван просто так, без розкладу, без будь-якого розкладу, товариші нащадки, ліг по-дурному, безглуздо, зовсім не почуваючи безперервного цокання в моєму організмі біологічного годинника. На дивані височіла купа журналів і газет, з допомогою яких ще зовсім недавно тато збирався дати мені за допомогою моїх однокласників рішучий бій. Я взяв "Литературку", що лежала поверх інших періодичних видань, і поглянув на останню сторінку. З останньої сторінки на мене дивилися смішний малюнок, оповідання, оповіданнячка, фрази, пародії... Мій погляд зупинився на перекладі з датської "Маленька вранішня радість", і я прочитав вголос і

Як хороше, люди, ранком весняним Прокинутись свіжим, летким і рум'яним, І позіхнути, і потягнутись, І до подушки знов пригорнутись. Дрімоту нічну з себе скинуть легенько І знов позіхнути так солоденько... Сказати собі рішуче й сміливо: "Доброго ранку! Беремось до діла!" І, наказавши: "Негайно вставати!", Повному щастя лишитись лежати!

Я повторив слова вірша: "Дрімоту нічну з себе скинуть легенько і знов позіхнути так солоденько... Сказати собі рішуче й сміливо: "Доброго ранку! Беремось до діла!" — залишився лежати на дивані, хоч за розкладом я повинен був тренуватися.

СПОГАД ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ Пульс! Пульс! Пульс!

Ранком, хоч як це дивно, я прокинувся в своєму ліжку. Дома вже нікого не було. Напевне, повернувшись від бабуні, тато переніс мене сонного з дивана на ліжко. Поснідавши, я знову не пішов на тренування. Спочатку я ходив по кімнаті, бездумно декламуючи вголос: "Дрімоту нічну з себе скинуть легенько і знов позіхнути так солоденько... Сказати собі рішуче й сміливо: "Доброго ранку! Беремось до діла!" І, наказавши: "Негайно вставати!", "Повному щастя лишитись лежати!"

Отак декламуючи, я вийшов на вулицю. Опинившись на вулиці, я безтурботно постояв на трамвайній зупинці, а затим сів у трамвай і поїхав туди, куди їхав трамвай, до кінцевої зупинки, котра зветься Михалкове Потім я купався, смажився на сонці, ходив у кіно,— просто гуляв і просто нічого не робив. Здається, на четвертий, а може, п'ятий день я зустрів Таню Тополеву. Вона підійшла до' мене і сказала:

— Я тоді' забула залишити тобі твої спогади,— і простягнула мені мій зашифрований зошит.

Я взяв свій щоденник і засунув у кишеню куртки.

— А як все-таки до тебе потрапили мої спогади? — Я ніяк не міг збагнути цього.

— А мені тітка Паша їх передала. Вона сказала: "Я живу на першому поверсі, а тут, видно, дуже важливі документи... Ти ж живеш на дванадцятому поверсі, то в тебе вони краще-збережуться".

Після цих слів ми ще довго стояли мовчки, потім Таня поглянула на небо й сказала:

— Птахи відлітають...— Потім помовчала й додала:— Виявляється, вони в польоті орієнтуються по сонцю, зорях і силових лініях магнітного поля Землі.— Потім вона знов помовчала і знову додала": — А мені здається, що не обов'язково всім знати, як і дякуючи чому орієнтуються птахи, відлітаючи у вирій. Хто вивчає польоти птахів, той хай і знає...

Я помовчав.

— А ти ці дні не тренувався? Я промовчав.

— Ну й правильно,— сказала Таня.— Навіть знамениті космонавти не кожного дня тренуються...

Я промовчав. Таня теж замовкла. —Так ми стояли мовчки дуже довго. Потім я її спитав:

— А вірші — це ти сама написала?

— Які ■ сама написала, які у тата взяла,— відповіла Таня.— У мене тато дитячий письменник, тільки він не поет, а прозаїк. У нього є друг, він артист, Маврикіївну грає, стару бабусю, ти його, певне, бачив по телевізору. Вони з татом хотіли п'єсу написати, але вона у них не вийшла, а вірші залишилися. Залишилися і, як бачиш, пригодилися.

— Як бачу...— погодився я.

Потім Таня кивнула мені головою і пішла алеєю. І я чомусь пішов за нею.

Ми довго блукали з Та нею Тополевою Парком культури і відпочинку. Я все не наважувався, а потім сказав:

— Ти знаєш, а я все-таки написав вірш про серце. Хочеш, я прочитаю тобі?

Таня зраділа. І я почав читати:

Людина про серце немало

Віршів і балад написала.

В них серце б'ється крізь тривогу,

Б'ється сміло, мов солдат.

І не стукає, а б'ється.

Б'ється сміло, мов солдат.

Огарьов дружив і Герцен,

Пам'ятає Петроград.

їх серця в одному серці-

Бились разом, мов солдат.

Бо ж серце,

Не стукає воно, а б'ється.

Серце б'ється, мов солдат. Робити зло ти вже не рад, А кажуть: нема серця! Хоч з першого подиху в грудях твоїх Гаряче серце б'ється. Не стукає, а б'ється. Серце б'ється, мов солдат.

Як мотор не заведеться,

Не як мертвий агрегат

У люДини серце б'ється,

Серце б'ється, мов солдат.

Не стукає, а б'ється..

Серце б'ється, мов солдат. Серце кров'ю обіллється, Не відступиться назад, Це тому, що воно б'ється. Серце б'ється, мов солдат.

Не стукає.

Не стукає, а б'ється.

Серце б'ється, мов солдат.

Коли я закінчив читати свого вірша, зі мною сталося щось неймовірне, в роті пересохло, а по ногах і руках забігали мурашки. Щоб не впасти, я навіть схопився за штахетник паркану.

— Що з тобою? — спитала перелякано Таня.

— Не знаю,— сказав я.

Таня взяла'мою руку, потримала в своїй.

— В тебе прискорений пульс! — Порахувала, а затим сказала: — Сто ударів на хвилину. Забився! Нарешті! Нарешті в тебе забився пульс!

Я прислухався до прискореного биття серця, до свого внутрішнього біологічного годинника й запитав:

— Минуло... скільки минуло днів?

— Минуло днів п'ять,—сказала Таня Тополева.

— В тебе на обличчі написано, що ти згаяв багато часу? — спитала Таня Тополева.

— Ні,— відповів я.— Скільки я знайшов часу, повинно бути написано в мене на обличчі! Навіть лице перестало мені підкорятися.

— Я тебе дуже прошу,— сказала Таня,— знайди ще днів два-три часу, і...

— І що?

— І почнеш тренуватись! Домовились?

— Домовились,— погодився я, дивлячись на небо, туди, де колись хтось виконає найважче завдання у всьому Всесвіті!

— Між іншим,— сказав я,— ти написала у своєму вірші, що...— І я т о промовив: — "...Видно, хлопець закоханий мріє... Бачить очі земні, голубі".

— "Він їх краще отут розуміє,— підхопила тихо Таня,— на зірці далекій Збюні..."

— Але ж такої зірки немає,— сказав я.— Я знаю всі зірки на небі. Такої зірки там нема.

— Нема,— погодилась Таня,— нема, але буде... бо це твоя зірка... Адже вона знаєш як розшифровується?..— І після цього Таня замовкла. Я не знаю, скільки б вона мовчала, якби я її не спитав:

— А як розшифровується зірка Збюна?

— Зірка... Баранкіна... Юрія...— сказала Таня тихо й додала: —Нова! Наднова!..— Танині вуста шепотіли слова майже беззвучно, але я вже знав ті слова напам'ять. Вона шепотіла їх тихо, так тихо, ніби вона, Таня Тополева, була разом зі мною, Юрком Ба-ранкіним, на тій далекій зірці...

І ми бачим: жита половіють, Ми йдемо по ранковій росі. І гітара співа про Росію На зірці далекій Збюні...

Кінець